

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

แบบแผนการเกษียณและอุปทานแรงงานผู้สูงอายุช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19
ในประเทศไทย

Retirement Patterns and Elderly Labor Supply During the COVID-19
Pandemic: Evidence from Thailand

ภายใต้แผนงานวิจัยการศึกษาที่มีคุณภาพและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

รองศาสตราจารย์ ดร. ศศิวิฑูรย์ วงษ์มณฑา

หัวหน้าโครงการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยบูรพา
งบประมาณอุดหนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
ประเภท Fundamental Fund ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๗

บทสรุปผู้บริหาร (Executive Summary)

ข้าพเจ้า รศ.ดร. ศศิวิฑูรย์ วงษ์มณฑา ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัย จากมหาวิทยาลัยบูรพา งบประมาณเงินอุดหนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567

โครงการวิจัยเรื่อง (ชื่อภาษาไทย) แบบแผนการเกษียณและอุปทานแรงงานผู้สูงอายุช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในประเทศไทย

(ชื่อภาษาอังกฤษ) Retirement Patterns and Elderly Labor Supply During the COVID-19 Pandemic: Evidence from Thailand

รหัสโครงการ 4694461 คำสั่งมหาวิทยาลัยบูรพาที่ 2102/2566 เรื่องการมอบหมายให้หัวหน้าโครงการวิจัย/โครงการวิจัยย่อยดำเนินโครงการวิจัยที่ได้รับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนผ่านกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม เพื่อสนับสนุนการวิจัยมูลฐาน (Fundamental Fund) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 ภายใต้แผนงานวิจัยการศึกษามีคุณภาพและการจัดการทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ในจำนวนงบประมาณรวมทั้งสิ้น 561,000 บาท (ห้าแสนหกหมื่นหนึ่งพันบาทถ้วน) ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย 1 ปี (ระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2566 ถึง 30 กันยายน พ.ศ. 2567)

ขอรายงานสรุป ผลงานวิจัยในภาพรวม ดังนี้

โครงการวิจัยเรื่อง ‘แบบแผนการเกษียณและอุปทานแรงงานผู้สูงอายุช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในประเทศไทย’ นำเสนอการวิเคราะห์เชิงประจักษ์เพื่อตรวจสอบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดอุปทานแรงงานผู้สูงอายุในประเทศไทย ผลลัพธ์ตลาดแรงงานที่สนใจในการศึกษานี้คือ อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงการทำงาน การประมาณค่าทางเศรษฐมิติใช้ข้อมูลระดับบุคคลจากการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons: SOP) ในประเทศไทย พ.ศ. 2564 รวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ผลการศึกษาสำคัญ พบว่าผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่ยังขาดหลักประกันรายได้หลังเกษียณ มีเพียงร้อยละ 13 ที่ได้รับผลประโยชน์จากบำนาญข้าราชการหรือเงินประกันสังคม ในขณะที่ส่วนใหญ่จะได้รับเพียงเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากทางราชการเท่านั้น ผู้สูงอายุชายที่อาศัยในพื้นที่ชนบทและมีการศึกษาน้อยมีแนวโน้มที่จะทำงานต่อหลังจากอายุเข้าสู่วัย 60 ปี นอกจากนี้ ความไม่มั่นคงทางการเงิน อาทิ รายได้ครัวเรือนต่ำ เงินออมน้อย หรือการมีภาระหนี้สิน ส่งผลให้อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อควบคุมปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องและสถานะการรับเงินบำนาญ ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรงมีแนวโน้มที่จะคงอยู่ในตลาดแรงงานและมีชั่วโมงการทำงานมากขึ้น จำนวนเงินโอนที่ได้รับจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ทำให้อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุลดลงอย่างมีนัยสำคัญ

ผลการประมาณค่ายังแสดงถึงความสำคัญของรูปแบบการอยู่อาศัยภายในครัวเรือนและประเภทเงินบำนาญหรือเงินช่วยเหลืออื่นจากภาครัฐ เป็นตัวกำหนดสำคัญในการอธิบายพฤติกรรมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ กล่าวอย่างเจาะจง ผู้สูงอายุที่บุตรของตนยังอยู่ในวัยเรียนหรือมีภาระเลี้ยงดูหลานโดยที่พ่อแม่เด็กไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยมีแนวโน้มที่จะทำงานมากขึ้น ผู้สูงอายุที่ได้รับเงินบำนาญข้าราชการเป็นกลุ่มที่ไม่มีความสนใจทำงานต่อ ในขณะที่เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและเงินบำตรสวัสดิการแห่งรัฐมีผลให้การทำงานของผู้สูงอายุลดลงในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ผู้สูงอายุที่ได้รับเงินเกษียณจากประกันสังคมมีแนวโน้มที่จะทำงานต่อหลังเข้าสู่วัยเกษียณ ผลการศึกษานี้อาจเกิดจากการที่ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ประกันตนไม่ได้มีการจ่ายเงินสมทบครบ 180 เดือนในช่วงที่ยังทำงานอยู่ ทำให้ไม่มีสิทธิรับเงินบำนาญรายเดือนของประกันสังคม แต่จะได้รับผลประโยชน์เป็นเงินก้อน ซึ่งอาจไม่เพียงพอสำหรับการใช้จ่ายหลังเกษียณ นอกจากนี้ เนื่องจากเวลาที่ทำการศึกษาคือช่วงที่คาบเกี่ยวกับสถานการณ์โควิด-19 แรงงานในภาคเอกชนส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบจากการที่รายได้ลดลงหรือถูกเลิกจ้าง ทำให้มีความจำเป็นต้องนำเงินออมที่เตรียมไว้ใช้หลังเกษียณออกมาใช้จ่าย ในขณะที่การขาดรายได้ทำให้แผนเกษียณไม่เป็นไปตามที่วางแผนไว้ การเลือกทำงานต่อจึงเป็นวิธีการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง

การศึกษาวิจัยนี้ยังทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563-2565 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และข้อมูลจากแบบสอบถามที่พัฒนาโดยผู้วิจัยที่เป็นการประเมินเชิงอัตวิสัย (subjective measurement) เกี่ยวกับพฤติกรรมการทำงานของผู้สูงอายุ เปรียบเทียบก่อนและหลังสถานการณ์โรคโควิด-19 พบว่า ผู้สูงอายุชายในชนบทหรือกลุ่มที่มีการศึกษาน้อย มีแนวโน้มที่จะคงอยู่ในตลาดแรงงานและมีชั่วโมงการทำงานมากใกล้เคียงกับการทำงานแบบเต็มเวลา คือ ตั้งแต่ 35 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ขึ้นไป มีเพียงร้อยละ 10 ที่ออกจากตลาดแรงงานตามเกณฑ์เกษียณที่อายุ 60 ปี เมื่อเปรียบเทียบระหว่างปี 2563-2565 พบว่า อุปทานแรงงานผู้สูงอายุทั้งการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและจำนวนชั่วโมงทำงานในปี 2563 น้อยกว่าปี 2564 และ 2565 เฉลี่ยประมาณ 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากสถานการณ์โควิด-19 ที่ภาครัฐมีมาตรการเข้มงวดในการควบคุมการแพร่ระบาดส่งผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจลดลงอย่างมาก ในทำนองเดียวกัน ผลจากการวิเคราะห์แบบสอบถาม พบว่า ผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะเลือกเกษียณหลังอายุ 60 ปี และส่วนหนึ่งยังมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อให้มีรายได้ ภาวะสุขภาพและการมีทักษะเพิ่มเติมจะช่วยเพิ่มโอกาสการทำงานเมื่ออายุมากขึ้น เงินโอนจากบุตรหลานและการช่วยเหลือภาครัฐ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความต้องการทำงานของผู้สูงอายุลดลง โดยภาพรวม ผลการศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลทั้ง 2 ชุด สนับสนุนผลการศึกษาลึกที่เป็นการประมาณค่าแบบจำลองทางเศรษฐมิติ

ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยนี้สามารถนำไปขยายผลเพื่อใช้ประโยชน์เชิงนโยบายได้อย่างกว้างขวางทั้งสำหรับประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ในบริบทที่ระบบบำนาญยังไม่ครอบคลุมแรงงานส่วนใหญ่ของประเทศ รวมทั้งยังปรากฏความแตกต่างของผลประโยชน์ระหว่างประเภทบำนาญค่อนข้างสูง จากข้อเท็จจริงที่ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยยังคงเลือกทำงานต่อ ดังนั้น ภาครัฐอาจประสานความร่วมมือกับภาคเอกชนในการสร้าง

รูปแบบการทำงานที่ยืดหยุ่นที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ เช่น การทำงานบางช่วงเวลา (part-time) การทำงานอิสระ การทำงานจากที่บ้าน เป็นต้น รวมถึงการให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีอย่างสมเหตุสมผลกับหน่วยงานเอกชนที่มีการจ้างงานผู้สูงอายุ นอกจากนี้ การฝึกอบรมเพิ่มเติมเพื่อฟื้นฟูหรือปรับทักษะแรงงานสูงอายุเป็นสิ่งสำคัญ เช่น ทักษะทางดิจิทัล งานฝีมือที่เป็นที่ต้องการของตลาด งานช่างหรือซ่อมแซม เป็นต้น เพื่อเพิ่มโอกาสในการหางานและสามารถแข่งขันกับแรงงานวัยหนุ่มสาวได้

ผลผลิตที่ได้รับจากงานวิจัย

(X) องค์ความรู้/ข้อค้นพบใหม่ () สิ่งประดิษฐ์ใหม่ () อื่นๆ

โปรดระบุอย่างละเอียด

ผลการศึกษานี้มีส่วนหนึ่งมีโอกาสได้เผยแพร่ในรูปแบบบทความวิจัยในวารสารวิชาการชั้นนำเกี่ยวกับประชากรศาสตร์อย่าง *Asian Population Studies Scopus/SJR Q1* มีข้อค้นพบใหม่ คือ ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่ขาดหลักประกันทางรายได้หลังเกษียณเนื่องจากไม่ได้สิทธิบำนาญเหมือนกับข้าราชการบำนาญหรือผู้ประกันตนในระบบประกันสังคม ทำให้เงินบำนาญที่ได้รับมีเพียงเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เดือนละ 600-1,000 บาท เท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ กอปรกับตอนวัยทำงานผู้สูงอายุทำงานที่ได้ค่าจ้างต่ำทำให้การเก็บออมส่วนบุคคลทำได้ยากลำบาก ดังนั้น การทำงานและการช่วยเหลือจากบุตรหลานจึงเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญของผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ รวมถึงสวัสดิการผู้มีรายได้น้อยอย่างโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐแม้จะไม่เกี่ยวข้องกับการเกษียณโดยตรง แต่ส่งผลให้ความจำเป็นในการทำงานของผู้สูงอายุลดลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะกลุ่มที่อาศัยในเขตชนบทและมีรายได้ต่ำ

ศักยภาพของเทคโนโลยีในเชิงพาณิชย์ (ถ้ามี)

- () ผลิตภัณฑ์หรือเทคโนโลยีที่ใกล้เคียงที่มีอยู่แล้วในตลาด
- () ลักษณะการใช้ประโยชน์จากผลงาน (Application)
- () จุดเด่นของผลิตภัณฑ์หรือเทคโนโลยีเมื่อเปรียบเทียบกับผลิตภัณฑ์หรือเทคโนโลยีปัจจุบัน

โปรดระบุอย่างละเอียด

แผนและกลไกการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

- (X) เชิงเศรษฐกิจ
- (X) เชิงสาธารณะ/สังคม
- () เชิงสิ่งแวดล้อม/พัฒนาพื้นที่
- (X) เชิงวิชาการ
- () อื่นๆ โปรดระบุ.....

โปรดบรรยายละเอียดของแผนและกลไกการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

การนำเสนอผลการศึกษาดังกล่าวเชิงประจักษ์ของประเทศไทยในวารสารวิชาการ และการเผยแพร่ผลการวิจัยให้กับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการจ้างงานผู้สูงอายุ ระบบบำนาญ และการฝึกอบรมให้กับแรงงานสูงอายุเพื่อให้มีโอกาสได้รับการจ้างงานในตลาดแรงงาน

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ทำการตรวจสอบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออุปทานแรงงานและการเกษียณของผู้สูงอายุในประเทศไทย โดยใช้ข้อมูล 3 แหล่ง ประกอบด้วย (1) การสำรวจภาวะทำงานของประชากร พ.ศ. 2563-2565 (2) การสำรวจประชากรสูงอายุ พ.ศ. 2564 และ (3) แบบสอบถามของโครงการวิจัยที่เป็นการวัดเชิงอัตวิสัยเกี่ยวกับการทำงานและการเกษียณของผู้สูงอายุ ข้อมูลสองชุดแรกเก็บรวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุนำมาใช้ในการประมาณค่าแบบจำลองอุปทานแรงงานเชิงประจักษ์ โดยวิเคราะห์จากสองผลลัพธ์ในตลาดแรงงาน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงการทำงาน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมและประเภทเงินบำนาญเป็นตัวกำหนดที่มีนัยสำคัญต่ออุปทานแรงงานของผู้สูงอายุ เมื่อควบคุมตัวแปรเชิงประชากรและประเภทเงินบำนาญ การมีสุขภาพแข็งแรงทำให้อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ภายใต้บริบทที่มากกว่าร้อยละ 40 ของผู้สูงอายุยังคงอยู่ในกำลังแรงงาน ผลการประมาณค่า พบว่า การได้รับเงินจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่และเงินบำนาญภาครัฐทำให้การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและเวลาทำงานของผู้สูงอายุลดลง ยกเว้นเฉพาะผู้ที่ได้รับเงินจากประกันสังคม นอกจากนั้น ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาน้อย อาศัยในเขตชนบท และมีเงินออมน้อยหรือยังมีภาระหนี้สิน เป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มทำงานต่อหลังจากเข้าสู่วัยเกษียณ ผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น (อยู่กับหลาน โดยที่พ่อแม่เด็กไม่ได้อาศัยอยู่ด้วย) รวมถึงกลุ่มที่ยังมีบุตรในวัยศึกษาเล่าเรียน มีแนวโน้มที่จะคงอยู่ในตลาดแรงงาน การวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างย่อยแสดงถึงความแตกต่างของอุปทานแรงงานระหว่างผู้ที่อาศัยในเขตเมืองและชนบท และระหว่างชั้นรายได้ครัวเรือน ผลการศึกษาเพิ่มเติมทั้งจากข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรและข้อมูลแบบสอบถามสนับสนุนผลการศึกษาลหลักที่ได้จากแบบจำลองทางเศรษฐมิติ ในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เมื่อปี พ.ศ. 2563 การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานและชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุลดลงเฉลี่ย 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เมื่อเปรียบเทียบกับ พ.ศ. 2564 และ 2565

คำสำคัญ: สูงอายุ, ผู้สูงอายุ, อุปทานแรงงาน, เกษียณ, เงินบำนาญ, ประเทศไทย

Abstract

This study examines the determinants influencing labor supply and retirement decisions among the elderly population in Thailand, utilizing data from three sources: (1) the Labor Force Survey (LFS) conducted during 2020-2022, (2) the 2021 Survey of Older Persons, and (3) a distinctive survey focusing on subjective assessments of work and retirement choices among older adults. The initial two datasets were obtained from the National Statistical Office (NSO) of Thailand. The SOP data were employed to estimate empirical labor supply models, focusing on two specific outcomes: labor participation and hours worked. The results indicate that various socioeconomic statuses and pension schemes have a significant impact on the labor supply of older adults. Regardless of economic conditions, maintaining good health notably contributes to a substantial increase in labor supply. With over 40% of older adults in the workforce, estimates indicate that support from adult children and receipt of public pensions, excluding those from social security, significantly decrease labor force participation and hours worked. Additionally, individuals with low education in rural areas and limited wealth or debt burdens tend to remain active in the labor market and work longer hours. It also indicates that older adults in skipped-generation families, or those with children under 18, are more likely to work beyond the age of 60. Subsample analysis shows disparities in labor supply between urban and rural areas and among different income groups. Additional findings, based on both the LFS and survey data, reinforce the main results from the econometric analysis. The labor force participation rate and hours worked dropped significantly during the 2020 COVID-19 pandemic, then gradually recovered. Notably, the average weekly working hours for older adults fell by 3 hours compared to 2021 and 2022.

Keywords: aging, older adults, labor supply, retirement, pensions, Thailand

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัย จากมหาวิทยาลัยบูรพา “งบประมาณเงินอุดหนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567” เลขที่สัญญา รวน 78/2567

Acknowledgment

This work was financially supported by (i) Burapha University (BUU),(ii) Thailand Science Research and Innovation (TSRI), and (iii) National Science Research and Innovation Fund (NSRF) (Fundamental Fund: Grant no. 78/2567).

สารบัญ

บทสรุปผู้บริหาร (Executive Summary)	ข
บทคัดย่อ	ฉ
Abstract	ช
กิตติกรรมประกาศ	ซ
Acknowledgment.....	ฌ
สารบัญ.....	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
สารบัญตาราง	ฐ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของการวิจัย.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ขอบเขตการวิจัย	5
1.4 กรอบแนวคิดการวิจัย	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.6 โครงสร้างของรายงานวิจัย	7
บทที่ 2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
2.1 กรอบแนวคิดทางทฤษฎี.....	9
2.1.1 แบบจำลองอุปทานแรงงานผู้สูงอายุ	9
2.1.2 อุปทานแรงงานผู้สูงอายุภายใต้สมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต	11
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	13
2.2.1 ปัจจัยกำหนดอุปทานแรงงานสูงอายุในบริบทการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร.....	13
2.2.2 การศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับอุปทานแรงงานสูงอายุในประเทศกำลังพัฒนา.....	16
2.2.3 การศึกษาเชิงประจักษ์ในประเทศไทย	18
2.2.4 การศึกษาวิจัยในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19	20

บทที่ 3 วิธีการศึกษา.....	23
3.1 ข้อมูลและการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง	23
3.1.1 ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (LFS).....	23
3.1.2 ข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุ (SOP)	24
3.1.3 แบบสอบถามของโครงการวิจัย	25
3.2 วิธีการทางเศรษฐมิติ	27
3.3 สถิติพรรณนาของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการประมาณค่าแบบจำลองอุปทานแรงงาน	29
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	35
4.1 ผลการศึกษาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (LFS)	35
4.1.1 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน	35
4.1.2 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์.....	41
4.2 ผลการศึกษาจากการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons: SOP).....	46
4.2.1 ผลการประมาณค่าแบบจำลองการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ	46
4.2.2 ผลการประมาณค่าแบบจำลองการกำหนดชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุ.....	51
4.2.3 ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทและฐานะทางเศรษฐกิจ.....	56
4.3 ผลการศึกษาจากแบบสอบถามผู้สูงอายุเกี่ยวกับผลกระทบของโรคโควิด-19 ต่อการเกษียณ	59
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	68
5.1 บทสรุป.....	68
5.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	69
5.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต	70
บรรณานุกรม.....	71
ภาคผนวก ก. แบบสอบถามโครงการวิจัย	75
ภาคผนวก ข. แบบฟอร์มสรุปหลักฐาน/เอกสารประกอบการนำเสนอผลผลิต	82
ภาคผนวก ค. ประวัตินักวิจัย.....	84

สารบัญภาพ

ภาพที่ 4.1 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน ช่วงอายุ 50-80 ปี	36
ภาพที่ 4.2 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานชายและหญิง ช่วงอายุ 50-80 ปี	37
ภาพที่ 4.3 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาและมหาวิทยาลัย อายุ 50-80 ปี.....	38
ภาพที่ 4.4 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานในเขตเมืองและนอกเขตเมือง ช่วงอายุ 50-80 ปี	40
ภาพที่ 4.5 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานชายในเขตเมืองและนอกเขตเมือง ช่วงอายุ 50-80 ปี.....	41
ภาพที่ 4.6 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ของผู้มีงานทำ อายุระหว่าง 50-80 ปี.....	42
ภาพที่ 4.7 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ของผู้มีงานทำชายและหญิง อายุระหว่าง 50-80 ปี.....	43
ภาพที่ 4.8 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ของผู้มีงานทำจำแนกตามระดับการศึกษา อายุระหว่าง 50-80 ปี	44
ภาพที่ 4.9 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ของแรงงานในเขตเมืองและชนบท อายุระหว่าง 50-80 ปี.....	45
ภาพที่ 4.10 แหล่งที่มาของรายได้ในปัจจุบัน (เลือกได้มากกว่า 1 รายการ) จำนวน 587 คน	65

สารบัญตาราง

ตารางที่ 3.1 สถิติพรรณนากลุ่มตัวอย่างจากการสำรวจผู้สูงอายุ พ.ศ. 2564	29
ตารางที่ 3.2 รายละเอียดการกำหนดค่าตัวแปรตามและตัวแปรอธิบายสำคัญสำหรับการวิเคราะห์ถดถอย	33
ตารางที่ 4.1 ผลการประมาณค่าแบบจำลองโลจิสติกอธิบายการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ	47
ตารางที่ 4.2 ผลการประมาณค่าแบบจำลองโทบิตที่อธิบายการกำหนดชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุ	54
ตารางที่ 4.3 ผลกระทบส่วนเพิ่มของสถานะการรับบำนาญต่ออุปทานแรงงานผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบท.....	57
ตารางที่ 4.4 ผลกระทบส่วนเพิ่มของสถานะการรับบำนาญต่ออุปทานแรงงานผู้สูงอายุระหว่างกลุ่มรายได้ต่ำและ รายได้สูง	58
ตารางที่ 4.5 รายละเอียดข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 587 คน.....	61
ตารางที่ 4.6 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามต่อการตัดสินใจทำงานและการเกษียณ จำนวน 587 คน	66

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา โครงสร้างประชากรของหลายประเทศทั่วโลกมีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ (aging society) ที่สัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปต่อจำนวนประชากรทั้งหมดมีมากกว่าร้อยละ 10 รายงาน *Asia-Pacific Report on Population Ageing 2022* ของ United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (2022) พบว่า ประเทศในเอเชียและแปซิฟิกมีระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุในระดับสูง โดยมีค่าเฉลี่ยของสัดส่วนประชากรสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) เท่ากับร้อยละ 14.3 กรณีของประเทศไทยนั้นมีจำนวนผู้สูงอายุและสัดส่วนประชากรสูงอายุต่อประชากรรวมมากเป็นอันดับ 8 อยู่ที่ 15.8 ล้านคน หรือเป็นอันดับ 2 ในกลุ่มประเทศในอาเซียน กล่าวอย่างเจาะจงคือ ประเทศไทยมีจำนวนผู้สูงอายุรองจากประเทศอินโดนีเซีย (29.9 ล้านคน) และมีสัดส่วนประชากรสูงอายุ (ร้อยละ 22.0) รองจากประเทศสิงคโปร์ (ร้อยละ 23.0) นอกจากนี้ ยังมีการคาดการณ์ว่าภายในปี 2050 สัดส่วนประชากรสูงอายุของประเทศไทยจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 38.3 และจะเลื่อนขึ้นมายุในอันดับที่ 6 ของภูมิภาค

โครงสร้างประชากรในปัจจุบันมีจำนวนเด็กเกิดใหม่ลดลง ในขณะที่ความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์ทำให้อายุขัยเฉลี่ยของประชากรเพิ่มขึ้น ส่งผลให้หลายประเทศรวมถึงประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรสูงอายุเทียบกับวัยแรงงานและวัยเด็กลดลงอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ อัตราเจริญพันธุ์รวม (total fertility rate) ในเอเชียลดลงอย่างมีนัยสำคัญจาก 6.5 คน ในปี 1963 เหลือ 1.2 คน ในปี 2022 สถิติอัตราการเจริญพันธุ์ของประเทศไทยอยู่ที่ 1.3 คน ในทำนองเดียวกัน อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด (life expectancy at birth) ในระดับโลกเพิ่มขึ้นจาก 65 ปี ในปี 1995 เป็น 73 ปี ในปี 2024 แม้ว่าจะลดลงเล็กน้อยเหลือ 71 ปี ในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ในปี 2020-2021 (United Nations, 2024) ข้อค้นพบเหล่านี้สอดคล้องกับสถิติของประเทศไทยที่พบว่า ผู้สูงอายุไทยมีแนวโน้มมีอายุยืนยาวขึ้นและมากกว่าค่าเฉลี่ยของหลายประเทศโดยมีแนวโน้มที่จะมีชีวิตอยู่เพิ่มขึ้นหลังจากอายุ 60 ปี (life expectancy at age 60) จาก 19 ปี ในปี 2019 เป็น 25 ปี ในปี 2022 โดยผู้สูงอายุหญิงจะมีอายุขัยเฉลี่ย (27 ปี) มากกว่าผู้ชาย (22 ปี) พอสมควร (United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 2022)

การเกษียณจากการทำงานเป็นการเปลี่ยนแปลงสำคัญของชีวิตและเป็นสิ่งที่สามารถคาดการณ์ได้ อย่างไรก็ตาม ก็ดี มีผู้สูงอายุไทยจำนวนไม่น้อยที่มีเงินออมจำกัด การอาศัยเพียงเงินสวัสดิการจากภาครัฐอาจไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายหลังเกษียณ ผลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย (Survey of Older Persons: SOP) ครั้ง

ล่าสุดเมื่อปี 2567 รวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ร้อยละ 34 ของผู้สูงอายุไทย (60 ปีขึ้นไป) ยังคงอยู่ในตลาดแรงงาน โดยสัดส่วนของผู้สูงอายุชาย (ร้อยละ 45) มากกว่าของผู้สูงอายุหญิง (ร้อยละ 26) พอสมควร เมื่อพิจารณาความแตกต่างในระดับภูมิภาค พบว่า สัดส่วนของผู้สูงอายุที่อยู่ในตลาดแรงงานในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล (ร้อยละ 28) ต่ำกว่าในภูมิภาคอื่น ๆ ที่ค่าเฉลี่ยระหว่างร้อยละ 33-40 และยังพบว่า ประมาณ 1 ใน 3 ของผู้สูงอายุมีรายได้หลักจากการทำงาน ในขณะที่มีเพียง 1 ใน 5 เท่านั้น ที่มีรายได้หลักจากบำเหน็จบำนาญหรือเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากราชการ ในกลุ่มของผู้สูงอายุที่ทำงานยังพบว่า ร้อยละ 44 ระบุว่าความจำเป็นในการหารายได้เลี้ยงครอบครัวหรือตนเองเป็นเหตุผลหลักที่ยังคงทำงานอยู่ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2568) อย่างไรก็ตาม การที่ผู้สูงอายุยังคงทำงานอยู่อาจเป็นผลสืบเนื่องจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในปี 2563-2564 ที่ส่งผลกระทบต่อประชากรทุกช่วงวัยโดยกลุ่มแรงงานวัยใกล้เกษียณ ผลกระทบจากการถูกเลิกจ้างหรือลดชั่วโมงการทำงานทำให้รายได้ลดลง ส่งผลให้การวางแผนการเงินเพื่อการเกษียณไม่เป็นไปตามที่ได้วางแผนไว้และอาจมีความจำเป็นต้องนำเงินส่วนหนึ่งที่เตรียมไว้หลังเกษียณออกมาใช้จ่าย ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ภายใต้ระบบบำนาญข้าราชการหรือประกันสังคมอาจมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อหารายได้ต่อไปแม้ว่าอายุล่วงเลยเข้าสู่วัยเกษียณ

ดังนั้น การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในหลายประเทศทำให้นักวิชาการและผู้กำหนดนโยบายให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเกษียณอายุกับโครงสร้างตลาดแรงงานและผลกระทบต่อเศรษฐกิจส่วนรวม อย่างที่ทราบกันดีว่าการเป็นสังคมผู้สูงอายุส่งผลให้อุปทานแรงงานลดลงมาก เนื่องจากสัดส่วนประชากรวัยทำงานจะน้อยกว่าประชากรสูงอายุทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อฐานะและความยั่งยืนของระบบประกันสังคมโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นสังคมผู้สูงอายุระดับสูง ในขณะที่วัยก่อนเกษียณยังมีเงินออมจำกัดและผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ภายใต้ระบบประกันสังคมเนื่องจากส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรและรับจ้างอิสระ (World Bank, 2016)

การศึกษาผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ต่อการเกษียณและอุปทานแรงงานผู้สูงอายุในประเทศที่มีรายได้สูงอย่างสหรัฐอเมริกา ปรากฏในการศึกษาของ Faria-e-Castro (2021) Davis (2021) และ Davis *et al.* (2023) แรงงานส่วนใหญ่ทำงานในภาคเศรษฐกิจที่เป็นทางการ (formal sectors) และมีรายได้หลังเกษียณค่อนข้างสูงจากประกันสังคมและกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ เริ่มจากงานของ Faria-e-Castro (2021) ประเมินว่าการแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้จำนวนผู้สูงอายุเลือกเกษียณเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.92 หรือประมาณ 2.4 ล้านคน ในจำนวนนี้กว่าครึ่งเป็นการเกษียณตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นของการแพร่ระบาดเมื่อปี 2020 อาจเป็นเพราะผู้สูงอายุส่วนใหญ่กังวลว่าตนมีโอกาสติดเชื้อซึ่งหากได้รับเชื้อจะมีปัญหาสุขภาพรุนแรงกว่าแรงงานวัยหนุ่มสาวจึงเลือกที่จะเกษียณหรือออกจากตลาดแรงงานไปก่อน อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19 มีความแตกต่างจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ (Great Depression) ในช่วงทศวรรษที่ 1930 เนื่องจากในปัจจุบันผู้เกษียณยังมีทรัพย์สินส่วนบุคคลและผลประโยชน์จากประกันสังคม มีความเป็นไปได้ว่า การออกจากตลาดแรงงานของผู้สูงอายุอาจเป็นภาวะชั่วคราว เพราะเมื่อเศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัว ความต้องการแรงงานจะเพิ่มขึ้นมากทำให้ค่าจ้างเพิ่มขึ้น ผู้

เกษียณส่วนหนึ่งอาจเลือกกลับสู่ตลาดแรงงานอีกครั้ง ทั้งนี้ยังขึ้นกับปัจจัยเฉพาะส่วนบุคคลและครัวเรือน เช่น ภาระทางการเงิน ภาวะสุขภาพ รูปแบบการอยู่อาศัยในครัวเรือน เป็นต้น Davis (2021) ทำการศึกษาในประเทศอินเดียด้วยกันโดยแบ่งกลุ่มแรงงานเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย วัยหนุ่มสาว (18-34 ปี) วัยทำงานช่วงกลาง (35-54 ปี) และวัยสูงอายุ (55 ปีขึ้นไป) ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า จำนวนผู้เกษียณที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในช่วงโควิด-19 นั้น ส่วนใหญ่มาจากกลุ่มผู้สูงอายุที่ทำงานไม่เต็มเวลา ในขณะที่แรงงานที่ถูกเลิกจ้างส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุผู้หญิง มีรายได้ต่ำ และมีการศึกษาไม่มากนัก ใกล้เคียงกับผลการศึกษาของ Davis *et al.* (2023) ที่ทำการวิเคราะห์กลุ่มแรงงานอายุ 55 ปีขึ้นไป ในสหรัฐอเมริกา พบว่า แนวโน้มการออกจากงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 7.6 โดยเพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 50 จากช่วงก่อนการแพร่ระบาดของโควิด-19 แต่ถ้าวัดเฉพาะการเกษียณพบว่าเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 1 เท่านั้นและส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มีอายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป

บทบาทของผู้สูงอายุในตลาดแรงงานของประเทศกำลังพัฒนามีความแตกต่างกับสหรัฐอเมริกาเนื่องจากประชาชนยังมีรายได้ต่ำและระบบประกันสังคมยังพัฒนาไม่เต็มที่ เงินบำนาญที่ได้มักไม่เพียงพอกับการใช้ชีวิตหลังเกษียณ หากผู้สูงอายุไม่มีเงินออมที่มากพอหรือได้รับการช่วยเหลือทางการเงินจากบุตรหลาน สะท้อนว่า การเกษียณที่รายได้จากการทำงานลดลงไปมากน่าจะส่งผลให้ผู้เกษียณจำนวนไม่น้อยประสบปัญหารายได้ไม่พอใช้จ่าย อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ การมีสุขภาพที่แข็งแรงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุคงอยู่ในตลาดแรงงานและเป็นแรงงานที่มีศักยภาพให้กับประเทศ (Kikkawa *et al.*, 2024) ในทำนองเดียวกัน การศึกษาของ World Bank (2016) จำแนกแหล่งที่มารายได้ของผู้สูงอายุช่วง 60-85 ปี ในภูมิภาคเอเชีย พบว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่รายได้จากการทำงานมีความสำคัญเป็นอันดับแรก ต่างจากประเทศจีนและเกาหลีใต้ที่เงินบำนาญจากภาครัฐเป็นแหล่งรายได้หลักของผู้สูงอายุ และที่ยังพบว่า แนวโน้มผู้สูงอายุที่เป็นอาชีพอิสระ (self-employment) มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ในประเทศจีนแบบแผนการเกษียณของผู้สูงอายุมีความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างแรงงานในเขตเมืองและชนบท กล่าวคือ กลุ่มแรกทำงานในภาคเศรษฐกิจทางการหรือภาครัฐ ส่วนใหญ่เกษียณที่อายุ 60 ปีและได้บำนาญจากภาครัฐโดยแรงงานหญิงจะมีเกณฑ์เกษียณที่เร็วกว่าอยู่ที่ 55 ปี ในขณะที่กลุ่มที่สองเป็นแรงงานในชนบทที่ทำงานภาคเกษตรหรือการจ้างงานที่ไม่เป็นทางการ จะได้รับเงินบำนาญหลังเกษียณจากภาครัฐน้อยกว่าอย่างมากจึงเป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มทำงานต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ และส่วนหนึ่งยังต้องพึ่งพารายได้ของบุตรหลาน (Giles *et al.*, 2023) กรณีของประเทศไทย Paweenawat and Liao (2021) พบว่า การรับเงินบำนาญหลังเกษียณ ภาวะสุขภาพ และรูปแบบการอยู่อาศัย เป็นตัวกำหนดสำคัญของการเข้าสู่ตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับการศึกษาของ Cameron and Cobb-Clark (2008) ที่ทำการศึกษาในประเทศอินโดนีเซีย พบว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยร่วมกับบุตรหลานมีแนวโน้มที่จะออกจากตลาดแรงงานเพิ่มขึ้น

ดังนั้น การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแบบแผนการเกษียณและอุปทานแรงงานของผู้สูงอายุในประเทศไทยในช่วงหลังการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาที่ได้สามารถใช้เป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคม (social protection) และ

การจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุเพื่อบรรเทาผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจถดถอยและช่วยปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้เอื้อต่อการเติบโตในระยะยาว โดยเฉพาะมาตรการที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุที่ยังมีความต้องการทำงานอยู่ ในขณะที่เดียวกันก็มีความเป็นไปได้ว่า การออกจากตลาดแรงงานในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ของผู้สูงอายุ ไม่ได้เป็นการเกษียณแต่เป็นการออกจากตลาดแรงงานชั่วคราว โดยยังมีความต้องการกลับสู่ตลาดแรงงานในภายหลัง ในขณะที่ส่วนหนึ่งอาจต้องการเกษียณจากการทำงานจริงแต่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจอย่างหนักจากสถานการณ์โรคโควิด-19 ทำให้ต้องการทำงานเต็มเวลามากขึ้นเพื่อชดเชยกับเงินออมและมูลค่าทรัพย์สินที่ลดลง นอกจากนี้ พฤติกรรมการเกษียณยังขึ้นกับหลายเหตุปัจจัย อาทิ เงินบำนาญหรือเบี้ยยังชีพทางราชการ รูปแบบการอยู่อาศัย ภาระทางการเงิน การได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากบุตรหลาน เป็นต้น งานวิจัยนี้ใช้วิธีการทางเศรษฐมิติในการตรวจสอบแบบแผนการเกษียณและปัจจัยกำหนดอุปทานแรงงานของผู้สูงอายุในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ข้อมูลหลักที่ใช้มาจากการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons) ของประเทศไทย พ.ศ. 2564 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่รวบรวมจากผู้สูงอายุทั่วประเทศที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกัน ผลลัพธ์ในตลาดแรงงานที่ทำการศึกษาคือ อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและจำนวนชั่วโมงทำงานต่อสัปดาห์ ควบคู่กับการศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลอีก 2 ชุด คือ การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) ระหว่างปี 2563-2565 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และ (3) แบบสอบถามเกี่ยวกับรูปแบบเกษียณและการกำหนดอุปทานแรงงานของผู้สูงอายุไทยที่พัฒนาโดยผู้วิจัยเพื่อประเมินการตัดสินใจในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุเกี่ยวกับการทำงานและการเกษียณตามอัตวิสัย (subjective retirement) ที่มาจากความต้องการและประสบการณ์ส่วนตัวและบทบาทของคู่สมรสและสมาชิกในครัวเรือนเปรียบเทียบก่อนและหลังการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยกำหนดอุปทานแรงงานของผู้สูงอายุในประเทศไทยโดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงทำงาน
2. เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างของแบบแผนการเกษียณและอุปทานแรงงานของผู้สูงอายุระหว่างเขตเมืองกับชนบทและความแตกต่างทางฐานะทางเศรษฐกิจ
3. เพื่อประเมินผลกระทบจากการได้รับสวัสดิการหลักหลังเกษียณ ประกอบด้วย (1) เงินบำนาญราชการ (2) เงินประกันสังคม (3) เบี้ยผู้สูงอายุ และ (4) โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐสำหรับผู้มีรายได้น้อย ต่อการมีส่วนร่วมและชั่วโมงทำงานของผู้สูงอายุ
4. เพื่อออกแบบมาตรการเชิงนโยบายเกี่ยวกับการขยายความคุ้มครองทางสังคมและแนวทางการส่งเสริมการจ้างงานที่เหมาะสมสำหรับแรงงานสูงอายุ

1.3 ขอบเขตการวิจัย

เป้าหมายหลักของการศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดอุปทานแรงงานผู้สูงอายุในประเทศไทย ประมวลจากผลลัพธ์ในตลาดแรงงาน 2 ตัวชี้วัด คือ การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน (labor force participation) และชั่วโมงการทำงาน (worked hours) โดยเน้นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุระหว่าง 60-74 ปี แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษามาจาก (1) ข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563-2565 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (2) ข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons: SOP) พ.ศ. 2564 และ (3) ข้อมูลจากแบบสอบถามของโครงการวิจัยที่ให้ผู้ตอบแบบสอบถามประเมินตนเองเกี่ยวกับผลกระทบจากโรคโควิด-19 ต่อสถานะทำงาน ผลกระทบต่อการจ้างงานและรายได้ ความต้องการเกษียณ และการประเมินทัศนคติที่เกี่ยวกับการตัดสินใจในตลาดแรงงาน ข้อมูล 2 ชุดแรกเป็นการรวบรวมข้อมูลตามรอบระยะเวลาของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

การวิเคราะห์ทางเศรษฐมิติจะจำกัดเฉพาะการใช้ข้อมูลระดับย่อยของการสำรวจประชากรสูงอายุ (SOP) เนื่องจากเป็นชุดข้อมูลที่ถูกรวบรวมเพื่อวัดสวัสดิการและความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุโดยตรง (เก็บข้อมูลผู้ที่อายุ 50 ปีขึ้นไป เกี่ยวกับการทำงาน การมีบุตร และภาวะสุขภาพ) ซึ่งมีรายละเอียดที่ครบถ้วนสำหรับการศึกษาเชิงปริมาณในการประมาณค่าแบบจำลองเชิงประจักษ์ของอุปทานแรงงานผู้สูงอายุ โดยทำการตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรอธิบายหลัก เช่น เพศ อายุ การศึกษา สถานะการรับบำนาญ รายได้ที่มีใช้จากการทำงาน เงินโอนจากบุตรหลาน ภาระทางการเงิน เป็นต้น ในขณะที่การใช้ข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (LFS) จะเป็นการฉายภาพพลวัตของตลาดแรงงานสำหรับผู้สูงอายุ รวมทั้งการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างชายกับหญิง เขตเมืองกับเขตชนบท และระดับการศึกษา ซึ่งช่วยให้เห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ในทำนองเดียวกัน ข้อมูลแบบสอบถามของโครงการวิจัยจะเป็นการวิเคราะห์สถานการณ์และการวัดระดับความคิดเห็นของผู้สูงอายุเกี่ยวกับการทำงาน การเกษียณ และรูปแบบการช่วยเหลือที่ต้องการจากภาครัฐ โดยเป็นการศึกษาเชิงพรรณนาเป็นหลัก การกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในกรวิจัยมีความแตกต่างกันในแต่ละชุดฐานข้อมูล โดยมีรายละเอียดสำคัญ ดังนี้

- ข้อมูลการสำรวจ LFS ที่มีการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการทำงานและรายได้การทำงาน ของบุคคลที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป การศึกษาวิจัยนี้จะเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุระหว่าง 50-80 ปี ในช่วงเวลาที่ทำการสำรวจ เพื่อทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในตลาดแรงงานระหว่างผู้สูงอายุวัยเกษียณ (60-80 ปี) กับกลุ่มแรงงานวัยใกล้เกษียณ (50-59 ปี)
- ข้อมูลการสำรวจ SOP ที่มีรายละเอียดระดับบุคคลของผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป การศึกษาวิจัยนี้จะเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 60-74 ปี ในช่วงเวลาที่ทำการสำรวจ เนื่องจากอายุ 60 ปี เป็นเกณฑ์เกษียณของ

ทางราชการ และเมื่อตรวจสอบข้อมูลระดับย่อย พบว่า ผู้ที่มีอายุ 75 ปี ขึ้นไป มีจำนวนไม่มากนัก และที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานลดลงเหลือไม่ถึงร้อยละ 10

- ข้อมูลจากแบบสอบถามเป็นการเลือกเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป เนื่องจากเป็นเกณฑ์เกษียณเริ่มต้นที่ภาคเอกชนนำมาใช้และเป็นเกณฑ์การเริ่มจ่ายเงินบำนาญชราภาพสำหรับแรงงานที่อยู่ภายใต้ระบบประกันสังคม สุ่มเลือกจากทั่วประเทศ จำนวน 587 คน เป้าหมายหลักเพื่อประเมินทัศนคติของผู้สูงอายุเกี่ยวกับการทำงานและแบบแผนเกษียณในระหว่างและหลังสถานการณ์โรคโควิด-19

1.4 กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดของการศึกษาวิจัยนี้มาจากสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต (life-cycle hypothesis: LCH) ของ Modigliani and Brumberg (1954) สำคัญคือ บุคคลต้องการรักษาการบริโภคให้ราบรื่น (consumption smoothing) ตลอดช่วงชีวิตของตน เมื่อเริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงาน รายได้จากการทำงานยังน้อยและไม่มั่นคงจึงสามารถเก็บออมได้จำกัด และในบางช่วงเวลารายได้อาจน้อยกว่ารายจ่าย อีกนัยหนึ่งคือเงินออมติดลบ (dissaving) เมื่ออายุมากขึ้นรายได้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามทักษะและประสบการณ์ความก้าวหน้าในหน้าที่การงานเพิ่มขึ้นทำให้ความสามารถในการออมเพิ่มมากขึ้นตาม เมื่ออายุเข้าใกล้วัยเกษียณ รายได้จากการทำงานจะหมดไป การบริโภคหลังจากนั้นต้องอาศัยเงินออมที่สะสมไว้ในช่วงวัยทำงาน ข้อสมมติหลักของ LCH คือ บุคคลต้องการรักษาระดับมาตรฐานการครองชีพ ดังนั้น การบริโภคจะค่อนข้างคงที่ตลอดช่วงชีวิตและบุคคลไม่มีข้อจำกัดการกู้ยืม นั่นคือ บุคคลสามารถทำการกู้ยืมระหว่างเวลาได้แต่ต้องไม่เกินรายได้ตลอดช่วงชีวิต

จากกรอบแนวคิดการวิจัยข้างต้น แรงงานที่ทำงานกับภาครัฐและเอกชน ช่วงเวลาของการเกษียณสามารถคาดการณ์ได้ดีกว่า ส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงอายุ 55-60 ปี ในขณะที่ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยอาจประสบปัญหาทางการเงินเมื่อรายได้จากการทำงานหายไปโดยที่เงินออมหรือสวัสดิการหลังเกษียณไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ผู้สูงอายุกลุ่มนี้อาจปรับลดการบริโภคหรือปรับเปลี่ยนแผนเกษียณของตนเอง เช่น เมื่อเกษียณจากการทำงานภาคเอกชนเมื่ออายุ 60 ปี อาจเลือกอยู่ในตลาดแรงงานต่อไป แต่เปลี่ยนสถานะเป็นพนักงานชั่วคราวหรือเลือกประกอบธุรกิจส่วนตัว ในขณะที่แรงงานภาคเกษตรหรือแรงงานรับจ้างทั่วไปการเกษียณจะมีความยืดหยุ่นมากกว่า และอาจขยายเวลาการทำงานต่อไปเรื่อย ๆ เพื่อให้มีรายได้ ทั้งนี้ขึ้นกับคุณลักษณะเชิงประชากรและปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น ภาวะสุขภาพ รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน สถานการณ์รับบำนาญ เงินโอนจากสมาชิกครัวเรือน เป็นต้น

การศึกษาเชิงประจักษ์นี้เป็นการตรวจสอบการปรับเปลี่ยนอุปทานของแรงงานสูงอายุในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์จากงานของ Cortes and Forsythe (2021) และ Goda *et al.* (2023) กล่าวคือ สถานการณ์ของโรคโควิด-19 ทำให้อุปทานแรงงานสูงอายุลดลงเนื่องจากมีความกังวล

เกี่ยวกับสุขภาพหลังจากนั้นเมื่อความต้องการแรงงานภาคธุรกิจเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุอาจมีความต้องการทำงานมากขึ้น นอกจากนี้ ผลกระทบอาจมีความแตกต่างกันตามภูมิภาคและกลุ่มประชากร เช่น การทำงานในสาขาอาชีพที่การรักษาระยะห่างและไม่ได้มีการติดต่อกับผู้คนจำนวนมาก อาจได้รับผลกระทบไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม สถานการณ์โควิด-19 เป็นสิ่งที่ไม่คาดฝัน อาจทำให้แรงงานสูงอายุที่ตั้งใจจะเกษียณอาจจำเป็นต้องเลือกทำงานต่อไป เนื่องจากผลกระทบจากการเลิกจ้างหรือการลดค่าจ้างทำให้เงินเกษียณที่มีต่ำกว่าที่วางแผนไว้ นอกจากนี้ ความมั่งคั่งส่วนบุคคลส่วนใหญ่จะลดลงจากการเปลี่ยนแปลงราคาบ้านหรือสินทรัพย์ที่ได้ลงทุนไว้ หรือกรณีของพ่อแม่สูงอายุที่เกษียณแล้ว มีรายได้หลักจากเงินโอนของบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ แต่ในช่วงโควิด-19 บุตรตกงานไม่สามารถส่งเงินให้ได้ตามเดิม พ่อแม่สูงอายุอาจจำเป็นต้องกลับมาทำงานอีกครั้ง

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานและอุปทานแรงงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย
2. ทราบถึงแบบแผนการเกษียณและการทำงานของผู้สูงอายุ รวมทั้งความแตกต่างระหว่างกลุ่มประชากรในเขตเมืองและชนบท และความแตกต่างระหว่างชั้นทางเศรษฐกิจ
3. ทราบถึงผลเชิงปริมาณของสถานะการรับบำนาญและความสำคัญการช่วยเหลือทางการเงินของสมาชิกในครัวเรือนที่มีต่อการตัดสินใจทำงาน (หรือเกษียณ) ของผู้สูงอายุ
4. ผลการศึกษาที่ได้สามารถใช้เป็นแนวทางในการออกแบบมาตรการเชิงนโยบายเพื่อปฏิรูประบบบำนาญของประเทศให้ครอบคลุมประชากรสูงอายุ รวมทั้งแนวทางการส่งเสริมการจ้างงานสำหรับผู้สูงอายุเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ

1.6 โครงสร้างของรายงานวิจัย

รายงานวิจัยนี้แบ่งเป็น 5 บท โดยมีรายละเอียดสำคัญดังนี้

บทที่ 1 บทนำ กล่าวถึงที่มาและความสำคัญของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการกำหนดอุปทานแรงงานของผู้สูงอายุในประเทศไทยภายใต้บริบทการเป็นสังคมผู้สูงอายุระดับสูง วัตถุประสงค์การวิจัย กรอบแนวคิดการวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กล่าวถึงแบบจำลองกำหนดอุปทานแรงงาน (labor supply model) และสมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต (life-cycle hypothesis of consumption) สำคัญคือเงินออมในช่วงวัยทำงานและการรับบำนาญเป็นแหล่งรายได้สำคัญสำหรับผู้เกษียณอายุในการรักษาการบริโภคให้ใกล้เคียงกับช่วงที่อยู่ในวัยทำงาน อย่างไรก็ตาม การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่ส่งผลกระทบต่อรายได้และการออมทำให้เงินออมอาจไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในชีวิตหลังเกษียณ การทำงานหลังอายุ 60 ปี อาจเป็นวิธีการหนึ่ง

ในการบรรเทาผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้ ส่วนต่อมาเป็นการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นการศึกษาที่ใช้ข้อมูลระดับจุลภาค

บทที่ 3 วิธีการศึกษา อธิบายแหล่งข้อมูล การกำหนดกลุ่มตัวอย่างของการวิจัย สมการเชิงประจักษ์ที่ทำให้การประมาณค่า วิธีการทางเศรษฐมิติที่ใช้ การทดสอบสมมติฐานที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยแนวทางจากทฤษฎีและข้อค้นพบจากงานวิจัยที่กล่าวถึงในบทที่ 2 และการนำเสนอสถิติพรรณนาของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์ถดถอย

บทที่ 4 ผลการวิจัย นำเสนอการวิเคราะห์แนวโน้ม ผลการประมาณค่าทางเศรษฐมิติ การแปลผลและการอภิปรายผลการวิจัย ขนาดและทิศทางความสัมพันธ์ของชุดตัวแปรอธิบายที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงทำงานของกลุ่มผู้สูงอายุในประเทศไทย รวมทั้งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยโดยการแยกวิเคราะห์ถดถอยกลุ่มตัวอย่างย่อย

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ เป็นการสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเกี่ยวกับความคุ้มครองทางสังคมสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุและแนวทางการสนับสนุนการจ้างงานผู้สูงอายุ โดยเฉพาะกลุ่มที่ยังมีสุขภาพแข็งแรงและมีความต้องการทำงานต่อ การเพิ่มและฟื้นฟูทักษะแรงงานให้กับผู้สูงอายุให้สอดคล้องกับความต้องการของภาคธุรกิจเพื่อเพิ่มโอกาสการจ้างงาน

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 กรอบแนวคิดทางทฤษฎี

2.1.1 แบบจำลองอุปทานแรงงานผู้สูงอายุ

เนื้อหาส่วนนี้อธิบายถึงกรอบทฤษฎีที่ใช้ศึกษาปัจจัยกำหนดอุปทานแรงงานของผู้สูงอายุ โดยทั่วไป การตัดสินใจเกี่ยวกับการทำงานหรือการเกษียณขึ้นอยู่กับคุณลักษณะส่วนบุคคล อาทิ เพศ อายุ การศึกษา ภาวะสุขภาพ เงินออม ทรัพย์สิน เงินบำนาญ เป็นต้น รวมถึงคุณลักษณะครัวเรือน เช่น จำนวนสมาชิกครัวเรือน คู่สมรส รูปแบบการอยู่อาศัย การมีบุตรในวัยศึกษา การเกื้อกูลของบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ เป็นต้น เริ่มจากการพิจารณาแบบจำลองสถิตของอุปทานแรงงานที่มีพื้นฐานทฤษฎีพฤติกรรมผู้บริโภค (Blundell & MaCurdy, 1999) เพื่อความง่ายในการวิเคราะห์ สมมติให้แรงงานแต่ละคนต้องการอัตราประโยชน์ส่วนบุคคลสูงสุด โดยขึ้นกับการบริโภค (C) เวลาพักผ่อน (L) และคุณลักษณะอื่นของแรงงาน (X) ภายใต้ข้อจำกัดงบประมาณที่มูลค่าตัวเงินของรายจ่ายการบริโภคและเวลาพักผ่อนเท่ากับรายได้ทั้งหมดของแรงงาน ปัญหาความเป็นที่สุที่สุดสามารถเขียนแสดงได้ ดังนี้

$$\max_{C,L} U(C, L, X) \quad (2.1)$$

โดยที่ $C + wL = Y + wT \quad (2.2)$

เมื่อ w คือ ค่าจ้างต่อชั่วโมง Y คือ รายได้ที่มีไม่ใช่งาน (non-labor income) เช่น เงินโอน เงินปันผล รายได้จากทรัพย์สิน เป็นต้น และ T คือ เวลาทั้งหมดมีหน่วยเป็นชั่วโมง สมมติให้ราคาสินค้าบริโภคเท่ากับ 1 เทอมทางซ้ายมือของสมการที่ (2.2) แสดงรายได้เต็มจำนวน (full income) ของแรงงาน แทนด้วย M นั่นคือ $M = C + wL$

เงื่อนไขลำดับที่หนึ่ง (first-order condition) ของปัญหาความเป็นที่สุที่สุดข้างต้น คือ อัตราการทดแทนกันหน่วยสุดท้าย (marginal rate of substitution) ระหว่างเวลาพักผ่อนกับการบริโภคจะเท่ากับค่าจ้างต่อชั่วโมง ดังนั้น สมการอุปสงค์แบบ Marshallian สำหรับการบริโภคและเวลาพักผ่อน เขียนแสดงได้ว่า

$$C^* = C(w, M, X) \quad (2.3)$$

$$L^* = L(w, M, X) \leq T \quad (2.4)$$

จากสมการที่ (2.4) เราสามารถหาอุปทานแรงงานได้ ชั่วโมงการทำงานที่ทำให้เกิดอัตราประโยชน์สูงสุด (H^*) จะเท่ากับเวลาทั้งหมดหักด้วยเวลาพักผ่อนที่เหมาะสม นั่นคือ $H^* = T - L^* = H(w, M, X)$ แปลความได้

ว่า ชั่วโมงการทำงานขึ้นกับค่าจ้าง (w) โดยจะมีความสัมพันธ์ทางบวกต่อกัน และมีแนวโน้มเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์ทางลบเมื่อค่าจ้างสูงมากระดับหนึ่ง แรงงานเลือกที่จะทำงานลดลงเนื่องจากผลทางรายได้ (income effect) มากกว่าผลการทดแทน (substitution effect) นอกจากนี้ อุปทานแรงงานยังขึ้นกับรายได้เต็มจำนวน (C) และคุณลักษณะอื่น (X) ที่มีอิทธิพลต่ออรรถประโยชน์¹

อย่างไรก็ดี การกำหนดอุปทานแรงงานของผู้สูงอายุอาจไม่ขึ้นกับปัจจัยส่วนบุคคลเท่านั้น แต่เป็นการตัดสินใจระดับครัวเรือนเกี่ยวกับการจัดสรรแรงงานและค่าใช้จ่าย ตัวอย่างเช่น ผู้สูงอายุที่อาศัยกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่เมื่อบุตรแต่งงานหรือถูกปรับลดเงินเดือน ผู้สูงอายุอาจมีความต้องการทำงานมากขึ้นเพื่อชดเชยรายได้ครัวเรือนที่ลดลง เนื้อหาส่วนนี้จะเป็นการขยายการวิเคราะห์สำหรับการกำหนดอุปทานแรงงานของสมาชิกครัวเรือน (family labor supply) เพื่อความง่ายในการวิเคราะห์ เริ่มด้วยการสมมติให้ครัวเรือนมีผู้ที่ทำงานหารายได้ 2 คน ครัวเรือนต้องการอรรถประโยชน์สูงสุดโดยขึ้นกับการบริโภค (C) เวลาพักผ่อนของเวลาพักผ่อนของผู้หารายได้ แทนด้วย L_1 และ L_2 อรรถประโยชน์และข้อจำกัดทรัพยากรภายในครัวเรือน เขียนแสดงได้ ดังนี้

$$U(C, L_1, L_2, X) \quad (2.5)$$

และ
$$C + w_1L_1 + w_2L_2 = Y + w_1T + w_2T \quad (2.6)$$

โดยที่ w_1 และ w_2 เป็นค่าจ้างต่อชั่วโมงของสมาชิกครัวเรือนที่หารายได้คนที่ 1 และ 2 ตามลำดับ X แสดงคุณลักษณะส่วนบุคคลและครัวเรือน เช่น บุตร สมาชิกครัวเรือน รูปแบบการอาศัย การเกื้อกูลจากบุคคลนอกครัวเรือน เป็นต้น และรายได้เต็มจำนวนของครัวเรือน $M = C + w_1L_1 + w_2L_2$ ดังนั้น สมการลดรูปอุปทานแรงงานแต่ละคน 2 คน คือ

$$H_1^* = H(w_1, w_2, M, X) \leq T \quad (2.7)$$

$$H_2^* = H(w_1, w_2, M, X) \leq T \quad (2.8)$$

สมการที่ (2.7) และ (2.8) สามารถแปลความได้ว่า ชั่วโมงการทำงานของสมาชิกที่หารายได้ขึ้นกับค่าจ้างของแต่ละคน รายได้รวมของครัวเรือน และคุณลักษณะส่วนบุคคลและครัวเรือน ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้อาศัยแบบจำลองการกำหนดอุปทานครัวเรือนในการอธิบายพฤติกรรมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุประมวลจากการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและจำนวนชั่วโมงทำงานต่อสัปดาห์

¹ Blundell and MaCurdy (1999) อธิบายเพิ่มเติมว่า คุณลักษณะ X อาจเป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้ เช่น ภาวะสุขภาพ หรือสิ่งที่ไม่สามารถสังเกตได้ เช่น ทักษะความสามารถ การให้คุณค่าต่อการพักผ่อน เป็นต้น

2.1.2 อุปทานแรงงานผู้สูงอายุภายใต้สมมติฐานการบริโภคแบบวงจรชีวิต

สมมติฐานเกี่ยวกับการบริโภคแบบวงจรชีวิต (life-cycle hypothesis of consumption: LCH) พัฒนาขึ้นโดย Modigliani and Brumberg (1954) เชื่อว่า บุคคลหรือครัวเรือนพยายามรักษาการบริโภคแท้จริงให้มีความราบรื่นตลอดช่วงชีวิต (smoothing consumption) ในขณะที่รายได้และเงินออมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดช่วงชีวิตโดยมีความสัมพันธ์แบบโค้งระฆังคว่ำกับอายุ กล่าวคือ ในช่วงเริ่มต้นการทำงาน รายได้ไม่สูงมากนัก บุคคลส่วนใหญ่จำเป็นต้องมีการกู้ยืมเงินอย่างการซื้อที่อยู่อาศัยในช่วงแรกของการสร้างครอบครัว การออมทำได้จำกัด หลังจากนั้นรายได้จะเพิ่มขึ้นและมีความมั่นคงในช่วงวัยกลางคนซึ่งทำให้มีศักยภาพในการเก็บออมและการชำระหนี้ได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันช่วงวัยกลางคนเป็นช่วงเวลาที่บุคคลเริ่มมีการวางแผนทางการเงินเพื่อให้คุณภาพชีวิตหลังเกษียณไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก

จากสมมติฐาน LCH อาจคาดการณ์ได้ว่า อุปทานแรงงานส่วนบุคคลจะมีการปรับเปลี่ยนตามช่วงอายุ ขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงของค่าจ้างตลอดช่วงชีวิต (MaCurdy, 1981) และมีแนวโน้มลดลงเมื่ออายุอยู่ในช่วงวัยเกษียณซึ่งเป็นช่วงที่ได้รับผลประโยชน์จากเงินบำนาญ หรือกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ทำให้ความต้องการทำงานลดลงอย่างไรก็ดี ในหลายประเทศแรงงานส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นการจ้างงานในระบบ โดยมีรายได้จากการทำงานไม่มากนัก ทำให้มีเงินออมน้อย ดังนั้น เมื่อแรงงานกลุ่มนี้เข้าสู่วัยเกษียณอาจประสบปัญหาทางการเงินเนื่องจากเงินสวัสดิการและเงินออมส่วนบุคคลไม่เพียงพอกับการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในประเทศกำลังพัฒนา ดังนั้น แรงงานสูงอายุจำนวนไม่น้อยยังคงต้องการทำงานต่อไป

ภาวะสุขภาพเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการทำงานของผู้สูงอายุ (French, 2005; French & Jones, 2012) กล่าวคือ ผู้สูงอายุช่วงต้นวัย 60-65 ปี เป็นกลุ่มที่ยังมีความต้องการทำงาน และจะปรับลดลงตามอายุที่มากขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาของ French and Jones (2012) พบว่า อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงค่าจ้างและภาษีมากกว่าแรงงานวัยหนุ่มสาว ข้อค้นพบนี้มีนัยยะเชิงนโยบายว่าการลดภาษีรายได้ให้กับแรงงานสูงอายุจะทำให้อุปทานแรงงานเพิ่มขึ้นมากและมีแนวโน้มที่จะเลื่อนเวลาการเกษียณออกไป อย่างไรก็ตาม การทำงานของผู้สูงอายุไม่ได้มีสาเหตุมาจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ยังมีผู้สูงอายุส่วนหนึ่งที่เลือกทำงานต่อเพราะมีสุขภาพดี และมีความเชื่อว่าการทำงานยังช่วยในการรักษาสุขภาพให้มีความกระฉับกระเฉงและฝึกใช้ความคิดอยู่ตลอด ดังนั้น รัฐบาลในหลายประเทศให้ความสำคัญกับการขยายเวลาเกษียณและการส่งเสริมการจ้างงานผู้สูงอายุ เนื่องจากในปัจจุบันสัดส่วนผู้สูงอายุมากกว่าแรงงานวัยหนุ่มสาวทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงาน

ภายใต้กรอบทฤษฎีการกำหนดอุปทานแรงงานตามช่วงชีวิต จะให้ความสำคัญกับ 3 องค์ประกอบ ในการอธิบายพฤติกรรมในตลาดแรงงาน ประกอบด้วย (1) ผลทางอายุ (age effect) ที่อาจส่งผลกระทบต่อภาวะสุขภาพช่วงเวลาการรับผลประโยชน์หลังเกษียณ ดังปรากฏในการศึกษาของ French (2005) ที่พบว่า แรงงานช่วงอายุ 62-65 ปี มีการออกจากตลาดแรงงานมากที่สุด (2) ผลทางช่วงเวลา (period effect) และ (3) ผลของรุ่นเกิด

(cohort effect) ที่แสดงถึงการมีประสบการณ์ที่พบเจอเหมือน ๆ กันของคนรุ่นเดียวกัน (Honig & Hanoch, 1980) ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ผู้วิจัยขออธิบายในบริบทของประเทศไทย ผลทางอายุ คือ เมื่อแรงงานอายุมากขึ้นมีแนวโน้มทำงานลดลงโดยอาจเป็นการเลิกทำงานเลยหรือลดชั่วโมงการทำงานลงเนื่องจากสุขภาพถดถอย และส่วนหนึ่งมาจากการเกื้อกูลของบุตรหลานที่เริ่มมีฐานะทางการเงินดีขึ้นตามช่วงวัยของชีวิตในการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของพ่อแม่สูงอายุ รวมทั้งการที่เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุที่ปรับเพิ่มขึ้นตามช่วงอายุ ทำให้ความจำเป็นของการทำงานเพื่อหารายได้ลดลง ผลทางช่วงเวลา เช่น การเกิดการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และเมื่อเกิดการแพร่ระบาดจะได้รับผลกระทบรุนแรงมากขึ้นจากมูลค่าทรัพย์สินลดลงหรือการถูกเลิกจ้าง เงินออมเกษียณเป็นไปตามเป้าหมาย ทำให้มีความต้องการทำงานมากขึ้น หรืออาจมีการเปลี่ยนอาชีพจากพนักงานประจำมาเป็นการประกอบธุรกิจส่วนตัว เป็นต้น ในขณะที่ ผลของรุ่นเกิด เช่น กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ประกันตนภายใต้กองทุนประกันสังคมที่เคยทำงานภาคเอกชน เป็นรุ่นที่ได้รับประโยชน์จากประกันสังคมไม่มากนักเนื่องจากมีการส่งเงินสมทบไม่ถึง 15 ปี ทำให้ได้รับเงินเกษียณแบบเงินก้อน โดยมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ได้รับเงินบำนาญตลอดชีวิต

จากกรอบทฤษฎีการกำหนดอุปทานแรงงานของครัวเรือนและสมมติฐานการบริโภควงจรชีวิต อาจกล่าวได้ว่า อุปทานแรงงานผู้สูงอายุ (H_i) ขึ้นกับเวกเตอร์แสดงคุณลักษณะส่วนบุคคลและครัวเรือน (Z_i) ตัวอย่างของคุณลักษณะส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ การศึกษา ภาวะสุขภาพ และภาระทางการเงิน ในขณะที่คุณลักษณะครัวเรือน ประกอบด้วย จำนวนสมาชิกครัวเรือน ภูมิภาค เขตการปกครอง ทรัพย์สิน เป็นต้น โดยทั่วไปความแตกต่างของภูมิภาคและเขตการปกครอง (เมืองหรือชนบท) เป็นตัวชี้วัดที่แสดงถึงสภาวะตลาดแรงงานและความต้องการแรงงานในแต่ละพื้นที่ ซึ่งน่าจะมียุทธวิธีต่อการกำหนดอุปทานแรงงานสูงอายุได้ (Giles *et al.*, 2023) การศึกษานี้มีสมมติฐานว่า สถานะการรับเงินบำนาญจากราชการ (Pen_i) เงินโอนจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (TR_i) และรูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ (LA_i) เช่น อยู่ลำพังคนเดียว อยู่กับคู่สมรส อยู่กับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ เป็นต้น น่าจะเป็นตัวกำหนดสำคัญของพฤติกรรมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

- (1) ผู้สูงอายุที่เป็นข้าราชการเกษียณที่มีเงินบำนาญ จำนวนเงินที่ได้รับค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับเงินบำนาญประเภทอื่น ทั้งนี้ขึ้นกับตามฐานเงินเดือนและอายุงาน โดยทั่วไปอยู่ที่ร้อยละ 70 ของเงินเดือนที่ได้รับก่อนเกษียณ แต่กลุ่มนี้จะไม่ได้รับเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ในขณะที่ผู้สูงอายุที่เป็นลูกจ้างภาคเอกชนจะได้รับเงินบำนาญประกันสังคมและเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นผู้ประกันตนภายใต้ระบบประกันสังคม จึงได้รับเพียงเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเท่านั้น ดังนั้น การศึกษานี้มีสมมติฐานว่าประเภทบำนาญมีอิทธิพลต่อการทำงานของผู้สูงอายุ ข้าราชการเกษียณน่าจะมีความต้องการทำงานน้อยกว่าแรงงานที่ได้เงินเกษียณจากประกันสังคมและกลุ่มที่ได้รับเฉพาะเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเท่านั้น

- (2) เงินโอนจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ที่อาศัยนอกครัวเรือนเป็นแหล่งรายได้สำคัญของผู้สูงอายุ จำนวนเงินโอนที่ผู้สูงอายุได้รับน่าจะทำให้แนวโน้มการทำงานของผู้สูงอายุลดลง
- (3) รูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุที่แตกต่างกันส่งผลต่อการทำงานของสูงอายุ เช่น การอยู่อาศัยร่วมกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่อาจทำให้ความต้องการทำงานของพ่อแม่สูงอายุลดลง แต่อาจมีบทบาทในการผลิตภายในครัวเรือน เช่น การช่วยดูแลบุตรหลาน การดูแลความเรียบร้อยภายในบ้าน หรือ การช่วยงานในธุรกิจครอบครัว แตกต่างจากผู้สูงอายุที่อาศัยกันลำพังหรือมีภาระต้องเลี้ยงดูหลาน ความจำเป็นทางเศรษฐกิจอาจเป็นแรงผลักดันให้ผู้สูงอายุเลือกทำงานเพิ่มขึ้น

ดังนั้น สมการอุปทานแรงงานเชิงประจักษ์ของผู้สูงอายุในการศึกษานี้สามารถเขียนแสดงได้ว่า

$$H_i = \theta_0 + \theta_1 Pen_i + \theta_2 TR_i + \theta_3 LA_i + Z_i' \beta + \varepsilon_i \quad (2.9)$$

โดยที่ ε_i คือ ตัวคลาดเคลื่อนทางสถิติ

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ปัจจัยกำหนดอุปทานแรงงานสูงอายุในบริบทการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

ปัจจัยกำหนดอุปทานแรงงานผู้สูงอายุขึ้นกับคุณลักษณะเชิงประชากรและสถานะทางเศรษฐกิจในระดับบุคคลและครัวเรือน เช่น สินทรัพย์ทางการเงิน เงินบำนาญ และเงินช่วยเหลือจากภาครัฐ ภาวะสุขภาพ รูปแบบการอยู่อาศัย และเงินโอนจากบุตรหรือสมาชิกภายในครัวเรือน (Coile & Gruber, 2007; Giles *et al.*, 2023; Gruber & Wise, 2008; McGarry, 2004) ความก้าวหน้าทางการแพทย์ทำให้แรงงานสูงอายุส่วนใหญ่ยังมีสุขภาพดีและส่วนหนึ่งมีความประสงค์จะทำงานต่อ Haider and Loughran (2001) ทำการศึกษาการทำงานของแรงงานสูงอายุ (65 ปีขึ้นไป) ในประเทศที่มีรายได้สูงและมีระบบประกันสังคมเข้มแข็งอย่างสหรัฐอเมริกา พบว่า ร้อยละ 15 ของแรงงานสูงอายุเลือกที่จะทำงานต่อ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่มีสุขภาพแข็งแรง มีการศึกษาดี และมีความมั่งคั่งสูง อย่างไรก็ตาม รายได้ของแรงงานสูงอายุจะน้อยกว่าแรงงานวัยหนุ่มสาวที่ปฏิบัติงานเหมือนกัน และน้อยกว่ารายได้ของตนเองที่เคยได้รับในอดีต ผลการประมาณค่าบ่งชี้ว่า แรงงานสูงอายุมีแนวโน้มเลือกงานที่ตรงกับความต้องการและมีความยืดหยุ่น แม้ว่าจะมีผลตอบแทนทางการเงินต่ำ อย่างไรก็ตาม กรณีของแรงงานที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป ภาวะสุขภาพเป็นตัวกำหนดสำคัญของอุปทานแรงงาน โดยภาพรวม พบว่า การทำงานของผู้สูงอายุไม่ได้มาจากเหตุผลทางเศรษฐกิจอย่างการหาเลี้ยงชีพเท่านั้น แต่ยังขึ้นกับปัจจัยอื่นที่ไม่ใช่เรื่องเงิน (non-pecuniary factors) อาทิ การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ การทำงานยังช่วยส่งเสริมให้มีสุขภาพดีขึ้น เป็นต้น

อย่างที่ทราบกันดีว่า การเป็นสังคมผู้สูงอายุเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา ในปัจจุบันมีการศึกษาวิจัยจำนวนมากเกี่ยวกับการทำงานและการเกษียณของแรงงานสูงอายุ อย่างไรก็ตาม ระบบประกันสังคมของประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ยังไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มประชากรเหมือนกับกลุ่มประเทศที่มีรายได้สูง เงินบำนาญที่ได้มักไม่เพียงพอกับการใช้ชีวิตหลังเกษียณ หากไม่มีเงินออมที่มากพอหรือได้รับ

การช่วยเหลือทางการเงินจากบุตรหลาน สะท้อนว่า รายได้จากการทำงานลดลงไปมากทำให้ผู้เกษียณอาจประสบปัญหารายได้ไม่พอใช้จ่าย และน่าจะเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ผู้สูงอายุที่สุขภาพยังเอื้ออำนวยเลือกที่จะทำงานต่อ World Bank (2016) ทำการศึกษาผลกระทบเชิงเศรษฐกิจและสังคมจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิก พบว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในหลายประเทศเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ระบบบำนาญผู้สูงอายุยังมีความแตกต่างกัน กรณีของประเทศไทยรายได้หลักของผู้สูงอายุมาจากการทำงาน ต่างจากประเทศจีนและเกาหลีใต้ ที่รายได้ส่วนใหญ่มาจากเงินบำนาญภาครัฐ

นอกจากนี้ ผลการศึกษาของ World Bank (2016) ยังบ่งชี้ว่า กลุ่มประเทศที่มีระดับรายได้ปานกลาง รวมถึงประเทศไทยประสบปัญหา ‘แก่ก่อนรวย’ ที่รายได้เฉลี่ยไม่สูงนักแต่มีจำนวนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสร้างแรงกดดันต่อฐานะทางการเงินของรัฐบาลในการพัฒนาระบบบำนาญและการจัดการสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ โดยภาพรวม การดูแลผู้สูงอายุในภูมิภาคเอเชียมีลักษณะผสมผสานระหว่างการสนับสนุนภายในครอบครัว (ทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน) การทำงานเพื่อหารายได้ และสวัสดิการจากรัฐ ในขณะที่สัดส่วนของผู้สูงอายุที่อาศัยกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่มีแนวโน้มลดลงในประเทศจีน เกาหลีใต้ และไทย มีนัยยะว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จำเป็นต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้นในการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ โดยเฉพาะกลุ่มที่อาศัยในเขตชนบทที่ได้รับผลประโยชน์จากระบบบำนาญค่อนข้างจำกัด กล่าวอย่างเจาะจงคือ มากกว่า 1 ใน 3 ของผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ยังคงเลือกที่จะทำงานต่อ ผู้สูงอายุในประเทศกำลังพัฒนาจำนวนไม่น้อยยังมีความต้องการทำงานโดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่ได้อยู่ในระบบบำนาญ รายงานดังกล่าวมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำคัญคือ รัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนาควรขยายระบบประกันสังคมและเงินบำนาญให้ครอบคลุมทุกกลุ่มประชากร โดยเฉพาะผู้ที่มีรายได้น้อยและทำงานในภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ การออกแบบแผนการจ่ายเงินสะสมให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากนี้เพื่อเป็นการลดความกดดันต่อฐานะการคลัง ภาครัฐอาจพิจารณาการเลื่อนเวลาการเกษียณของแรงงานในระบบที่ยังมีความต้องการทำงานอยู่

ในทำนองเดียวกัน การศึกษาเกี่ยวกับการเป็นสังคมผู้สูงอายุและตลาดแรงงานในประเทศไทยของ World Bank (2021) ซึ่งเป็นช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 พบว่า แม้ว่าเป็ยยังชีพผู้สูงอายุของรัฐบาลไทยสามารถครอบคลุมผู้สูงอายุเกือบทั้งหมด แต่ด้วยความจำกัดของจำนวนเงินที่ได้รับต่อเดือน (600-1,000 บาท ขึ้นกับอายุของผู้สูงอายุ) ทำให้ผู้สูงอายุไทยยังมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อเลี้ยงชีพโดยเฉพาะแรงงานสูงอายุชายที่ยังมีสถานะเป็นหัวหน้าครัวเรือน การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้สถานการณ์ข้างต้นมีความชัดเจนมากขึ้น การส่งเสริมการจ้างงานผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดีเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจในการแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานวัยหนุ่มสาว แต่อาจจำเป็นต้องมีการออกแบบการจ้างงานให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น และเพิ่มโอกาสให้กับแรงงานสูงอายุหญิงที่มีความต้องการทำงานมากขึ้น การฝึกอบรมเพิ่มเติมให้แรงงานสูงอายุมือทักษะจำเป็นจะมีส่วนสำคัญในการเพิ่มโอกาสการจ้างงานและยกระดับรายได้

การทำงานของผู้สูงอายุอาจไม่ได้มีสาเหตุจากปัญหาทางเศรษฐกิจเพียงเท่านั้น การมีสุขภาพแข็งแรงและมีทักษะการทำงานที่เหมาะสมทำให้แรงงานสูงอายุยังมีความสำคัญต่อการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะแรงงานในกลุ่มอาชีพที่มีทักษะเฉพาะ Kikkawa *et al.* (2024) สังเคราะห์ผลการศึกษเกี่ยวกับความพร้อมทางสุขภาพและการทำงานของผู้สูงอายุ 7 ประเทศ ในภูมิภาคเอเชีย ประกอบด้วย จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินโดนีเซีย มาเลเซีย เวียดนาม และไทย พบว่า แรงงานชายที่มีอายุระหว่าง 55-64 ปี และมีสุขภาพดี สามารถเพิ่มเวลาการทำงานเฉลี่ยได้ 0.74 ปี ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา ในขณะที่กลุ่มแรงงานชายที่ไม่ได้ทำงานแล้วแต่ยังมีศักยภาพการทำงานมีค่าระหว่างร้อยละ 7.8 ถึง 21.1 แสดงถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจของแรงงานสูงอายุในการเพิ่มรายได้ประชาชาติ โดยเฉพาะแรงงานสูงอายุที่มีการศึกษาดีและอาศัยในเขตเมือง สามารถช่วยให้ GDP ของแต่ละประเทศเพิ่มขึ้นได้ประมาณร้อยละ 0.4 ถึง 2.8 อย่างไรก็ตาม อุปทานแรงงานสูงอายุในประเทศกำลังพัฒนามีความแตกต่างกันระหว่างชายและหญิง ดังปรากฏในการศึกษาของ Donehower (2023) ที่ทำการวิเคราะห์การทำงานของผู้สูงอายุที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะการทำงานที่ได้รับค่าตอบแทน เนื่องจากแรงงานสูงอายุส่วนหนึ่งอาจทำงานส่วนที่ไม่ได้รับค่าตอบแทน (unpaid care work) แต่เป็นการผลิตที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกทั้งครัวเรือน อย่างการดูแลบุตรหลานหรือสมาชิกครัวเรือนที่เจ็บป่วย และความสะอาดเรียบร้อยภายในบ้าน เมื่อใช้ข้อมูลระดับจุลภาคจาก 4 ประเทศ ประกอบด้วย บังกลาเทศ อินเดีย มองโกเลีย และไทย ผู้วิจัยทำการประมาณค่าผลกระทบของปริมาณงานที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนของแรงงานสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) ให้เป็นการทำงานที่ได้รับค่าตอบแทน ผลการประมาณค่าชี้ให้เห็นว่า เมื่อรวมงานที่เป็นการผลิตในครัวเรือนที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนของผู้สูงอายุ แต่ละประเทศต้องมีการจ้างงานผู้สูงอายุแบบเต็มเวลาเพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 0.1-0.5 ของจำนวนประชากรสูงอายุทั้งหมด โดยประเทศไทยมีผลการประมาณค่ามากที่สุด (0.5) เทียบเท่ากับแรงงานสูงอายุ 0.3 ล้านคน สะท้อนว่า การทำงานของผู้สูงอายุในตลาดแรงงานที่พิจารณาเฉพาะงานที่ได้รับค่าตอบแทน มีแนวโน้มต่ำกว่าความเป็นจริง และอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่มีการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุหญิงในประเทศกำลังพัฒนาจึงต่ำกว่าแรงงานสูงอายุชาย

การเปลี่ยนแปลงมูลค่าที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเกษียณของแรงงานสูงอายุ การศึกษาผลกระทบของมูลค่าบ้านต่อพฤติกรรมเกษียณอายุในประเทศเกาหลีใต้ปรากฏในงานของ Chung (2022) ที่ใช้ข้อมูลการสำรวจ Korean Longitudinal Study of Aging (KLoSA) ระหว่างปี 2006-2018 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาอยู่ในช่วงอายุ 55-70 ปี ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า เนื่องจากมูลค่าบ้านของชาวเกาหลีใต้มีสัดส่วนมากที่สุดเกือบร้อยละ 70 ของความมั่งคั่งทั้งหมดของครัวเรือน ในช่วงที่ทำการศึกษาราคาบ้านมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก ระหว่างลดลงร้อยละ 5 ถึงเพิ่มขึ้นร้อยละ 30 ผลกระทบมีความแตกต่างกันตามช่วงอายุและฐานะทางเศรษฐกิจ โดยกลุ่มแรงงานวัยเกษียณมีแนวโน้มได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการเปลี่ยนแปลงราคาบ้าน กล่าวอย่างเจาะจง เมื่อราคาบ้านเพิ่มขึ้นมากกว่าที่คาดการณ์ไว้ แรงงานมีแนวโน้มลดชั่วโมงการทำงานและเลือกเกษียณมากขึ้น ในขณะที่ทรัพย์สินทางการเงินอื่นไม่มีผลต่อการตัดสินใจเกษียณของแรงงานเกาหลีใต้เมื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลงมูลค่าบ้าน

2.2.2 การศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับอุปทานแรงงานสูงอายุในประเทศกำลังพัฒนา

เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการรวบรวมการศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการกำหนดอุปทานแรงงานผู้สูงอายุที่ใช้ข้อมูลระดับจุลภาคในประเทศกำลังพัฒนา เป็นที่ทราบกันแล้วว่า การเลือกทำงานหรือเกษียณเป็นการตัดสินใจร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุกับสมาชิกในครัวเรือน โดยภาพรวม ปัจจัยที่สามารถอธิบายพฤติกรรมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ภาวะสุขภาพ ภาระทางการเงิน สถานะการทำงานของคู่สมรส รูปแบบการอยู่อาศัย บุตรหลานที่อยู่ในวัยศึกษาหรือวัยทำงาน และที่สำคัญคือ เงินบำนาญและเงินโอนของบุตรหลาน (Chattopadhyay *et al.*, 2022; Chen & Park, 2024; Giang & Nguyen, 2016; Giang *et al.*, 2019; Giles *et al.*, 2023) เริ่มจากงานของ Chattopadhyay *et al.* (2022) ที่ทำการศึกษาในประเทศอินเดีย พบว่า แรงงานสูงอายุ (60 ปี ขึ้นไป) ที่มีการศึกษาน้อย อาศัยอยู่คนเดียวลำพัง และได้รับเงินบำนาญน้อยมีแนวโน้มจะคงอยู่ในตลาดแรงงาน ในขณะที่ Kashal (2014) ศึกษาผลกระทบจากการขยายระบบบำนาญถ้วนหน้าในประเทศอินเดียซึ่งเป็นรูปแบบที่แรงงานไม่ต้องร่วมจ่ายเงินสบทบ (National Old Age Pension Scheme: NOPS) ที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในปี 2006 ต่ออุปทานแรงงานสูงอายุ ผลการศึกษา พบว่า เงินบำนาญส่งผลให้อุปทานแรงงานสูงอายุชาย (อายุ 55-70 ปี) ที่มีการศึกษาน้อยลดลงระดับหนึ่ง แต่กลับไม่มีผลต่ออุปทานแรงงานสูงอายุหญิง และยังพบว่า ครัวเรือนที่ได้รับเงินบำนาญมีแนวโน้มใช้จ่ายมากขึ้นโดยเฉพาะหมวดสุขภาพและการศึกษาบุตรหลาน แสดงถึงการถ่ายโอนทรัพยากรเพื่อลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ภายในครัวเรือน

ในทำนองเดียวกัน การศึกษาของ Giang and Nguyen (2016) ในชนบทของประเทศเวียดนามที่แรงงานสูงอายุส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทางการเกษตร พบว่า การมีสุขภาพดี ภาระการเลี้ยงดูบุตรหลานในวัยศึกษาเล่าเรียน และจำนวนเงินบำนาญหรือเงินช่วยเหลือจากภาครัฐที่น้อย เป็นตัวกำหนดที่มีนัยสำคัญให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานเพิ่มขึ้น กล่าวอย่างเจาะจง คือ หากแรงงานได้รับเงินบำนาญหรือเงินช่วยเหลือจะมีแนวโน้มทำงานลดลงร้อยละ 12.4 อย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ Giang *et al.* (2019) ยังพบว่า นอกจากการทำงานเพื่อให้มีรายได้ ผู้สูงอายุในเวียดนามที่อาศัยกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ยังช่วยแบ่งเบาภาระในครัวเรือนโดยการเลี้ยงหลาน สะท้อนว่า รูปแบบการอยู่อาศัยส่งผลต่อการตัดสินใจทำงานของผู้สูงอายุ และที่สำคัญมีนัยยะว่า การอยู่อาศัยร่วมกับบุตรมีผลต่อการกำหนดอุปทานแรงงานผู้สูงอายุในประเทศกำลังพัฒนาที่ระบบประกันสังคมยังไม่ครอบคลุมประชากรส่วนใหญ่

Lanchimba *et al.* (2020) ใช้ข้อมูลการสำรวจครัวเรือน Living Conditions Survey ในปี 2014 เพื่อศึกษาการตัดสินใจทำงานของแรงงานสูงอายุในประเทศเอกวาดอร์ ผลการศึกษาพบว่า การอยู่อาศัยในครอบครัวขยายและอยู่ร่วมกับคู่สมรสส่งผลให้แนวโน้มการทำงานของผู้สูงอายุลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่การขาดหลักประกันสุขภาพเป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุยังคงเลือกที่จะทำงานต่อ การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานลดลงเมื่ออายุแรงงานเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเมื่อผู้สูงอายุมีอายุเพิ่มขึ้น 1 ปี การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานจะลดลงประมาณร้อยละ 2 และแรงงานที่มีการศึกษาสูงมีแนวโน้มที่จะเลือกเกษียณเพิ่มขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีการเก็บออมเงินได้มาก

ในช่วงที่ทำงานหรือมีรายได้ในรูปแบบบำนาญ โดยภาพรวม ผลการศึกษาใกล้เคียงกับ Giang & Nguyen (2016) ที่รูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทำงาน

เงินบำนาญที่แตกต่างกันระหว่างแรงงานในเมืองกับชนบทเป็นปัจจัยหลักที่อธิบายแบบแผนการเกษียณของแรงงานในประเทศจีน Giles *et al.* (2023) ใช้ข้อมูลพาแนลการสำรวจ China Health and Retirement Longitudinal Study (CHARLS) เพื่อตรวจสอบปัจจัยกำหนดอุปทานแรงงานสูงอายุในประเทศจีน ผลการประมาณค่าหลัก พบว่า แรงงานในเขตเมืองส่วนใหญ่ทำงานกับราชการหรือรัฐวิสาหกิจที่มีเกณฑ์เกษียณที่แน่นอน โดยแรงงานชายจะมีเกณฑ์เกษียณมากกว่าแรงงานหญิง และเมื่อแรงงานเกษียณจะได้รับเงินบำนาญในระดับที่ใกล้เคียงกับกลุ่มประเทศที่มีรายได้สูง ทำให้ความจำเป็นในการทำงานหลังเกษียณลดลง แตกต่างจากแรงงานสูงอายุในชนบทที่ส่วนใหญ่ทำงานเป็นผู้ใช้แรงงานอยู่ในภาคเกษตร แม้ว่าจะได้รับบำนาญจากภาครัฐเช่นกัน แต่จำนวนเงินที่ได้รับค่อนข้างน้อยไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพหากหยุดทำงาน ดังนั้น แรงงานสูงอายุในชนบทยังคงต้องทำงานต่อไป กล่าวอย่างเจาะจงคือ แรงงานในเขตเมืองที่ได้รับเงินบำนาญจากการทำงาน มีแนวโน้มที่จะออกจากตลาดแรงงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 19.0 ในขณะที่ค่าดังกล่าวลดลงเหลือร้อยละ 5.8 สำหรับแรงงานในเขตชนบท ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากสุขภาพของแรงงานถดถอยไปตามวัย การหารายได้จากการทำการเกษตรให้เท่าเดิมนั้น แรงงานสูงอายุต้องใช้เวลามากกว่าตอนที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว เป็นสาเหตุหนึ่งที่แรงงานสูงอายุยังมีชั่วโมงทำงานที่ยาวนาน นัยยะเชิงนโยบายจากการศึกษาของ Giles *et al.* (2023) คือ การขยายช่วงอายุเกษียณของแรงงานในเขตเมืองที่มีสุขภาพดีเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ในขณะที่เดียวกันภาครัฐควรขยายหลักประกันหลังเกษียณให้กับแรงงานในชนบท เพื่อลดความแตกต่างของผลประโยชน์หลังเกษียณระหว่างแรงงานในเมืองกับชนบท ในขณะที่การศึกษาของ Chen and Park (2024) พบว่า แรงงานในประเทศจีนในช่วงอายุ 50-64 ปี ที่มีสุขภาพดีสามารถขยายระยะเวลาการทำงานได้อีก 3.3 ปี แรงงานสูงอายุในเขตเมืองเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการทำงานได้เพิ่มขึ้นมากกว่าแรงงานในพื้นที่ชนบทที่มีชั่วโมงการทำงานมากอยู่แล้ว โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุหญิงในเขตเมือง มีการศึกษาสูง และทำงานนอกภาคเกษตร เป็นกลุ่มที่มีศักยภาพสูงในตลาดแรงงานประเทศจีน ผลการศึกษานี้ยังสอดคล้องกับ Giles *et al.* (2023) ที่เงินบำนาญที่ได้รับเป็นปัจจัยหลักในการอธิบายความแตกต่างของอุปทานแรงงานสูงอายุนระหว่างเมืองกับชนบทในประเทศจีน

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการอยู่อาศัยและการช่วยเหลือทางการเงินกับการทำงานผู้สูงอายุในอินโดนีเซียของ Cameron and Cobb-Clark (2008) พบว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่มีแนวโน้มทำงานลดลง ในขณะที่การช่วยเหลือทางการเงินจากบุตรกลับมีผลไม่มากนัก กล่าวคือ เฉพาะผู้กลุ่มสูงอายุหญิงที่ไม่ได้อาศัยกับบุตรเท่านั้นที่เงินโอนจากบุตรทำให้ชั่วโมงการทำงานลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ผลการประมาณ พบว่า เมื่อเงินโอนเพิ่มขึ้น 100,000 รูเปียห์อินโดนีเซีย ชั่วโมงการทำงานลดลงเพียง 1.7 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ อย่างไรก็ตาม แรงงานที่เกษียณจากหน่วยงานภาครัฐมีชั่วโมงการทำงานหลังเกษียณลดลงค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับแรงงานที่เกษียณจากภาคเอกชนและกลุ่มอาชีพอิสระ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้วิจัยยังพบว่า การอยู่อาศัยร่วมกับบุตรขึ้นกับความ

พร้อมของบุตรมากกว่าความจำเป็นของผู้สูงอายุ กล่าวคือ บุตรที่เป็นโสดและมีความพร้อมทางการเงินมีแนวโน้มที่จะอาศัยร่วมกับบิดามารดาสูงอายุ โดยภาพรวม พ่อแม่สูงอายุที่มีฐานะดีประเมินจากมูลค่าทรัพย์สินและรายได้ที่มีใช้จากการทำงานจะได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ที่ไม่ได้อาศัยร่วมกัน อย่างไรก็ตาม เฉพาะแรงงานชายสูงอายุที่อาศัยลำพังและมีการศึกษาน้อยจะมีแนวโน้มได้รับความช่วยเหลือทางการเงินมากขึ้น นัยยะเชิงนโยบายของบทความนี้คือ การอยู่อาศัยกับบุตรหรือการรับเงินโอนมีผลให้อุปทานแรงงานสูงอายุลดลงไม่มากนัก กอปรกับแนวโน้มการย้ายถิ่นในประเทศของแรงงานวัยหนุ่มสาวที่เคลื่อนย้ายจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมือง ทำให้การอาศัยอยู่ร่วมกันกับพ่อแม่สูงอายุทำได้ยากขึ้น ในทำนองเดียวกัน Nguyen *et al.* (2012) ทำการศึกษาในประเทศจีนที่ใกล้เคียงกันโดยใช้ข้อมูลของประเทศเวียดนาม พบว่า เงินโอนจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ร่วมกันมีผลให้อุปทานแรงงานของพ่อแม่สูงอายุลดลงโดยเฉพาะกลุ่มที่มีอายุมากและมีความเจ็บป่วย อย่างไรก็ตาม ขนาดผลกระทบของเงินโอนต่ออุปทานแรงงานพ่อแม่สูงอายุก่อนข้างต่ำ พบว่า ทุก ๆ 1 ล้านดองเวียดนาม (ประมาณ 1,233 บาท) ทำให้ชั่วโมงการทำงานของพ่อแม่สูงอายุลดลงเพียง 0.5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และไม่มีผลต่อชั่วโมงการทำงานของพ่อ ในขณะที่การอยู่อาศัยแบบครอบครัวขยายหรืออาศัยร่วมกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ ทำให้อุปทานแรงงานสูงอายุลดลงระดับหนึ่ง ดังนั้น นัยยะเชิงนโยบายจากงานของ Cameron and Cobb-Clark (2008) และ Nguyen *et al.* (2012) เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ รัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนาควรพัฒนาส่งเสริมให้มีระบบบำนาญจากภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อรักษามาตรฐานการครองชีพของผู้สูงอายุ

2.2.3 การศึกษาเชิงประจักษ์ในประเทศไทย

เนื้อหาส่วนนี้เริ่มจากการสรุปภาวะการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทยตั้งแต่มีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และการตรวจสอบงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ทำการศึกษาในประเทศไทย เริ่มจากสำนักงานสถิติแห่งชาติมีการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย (Survey of Older Persons: SOP) ทุก 3 ปี เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 โดยมีรายละเอียดข้อมูลลักษณะประชากร การอยู่อาศัย การทำงาน ภาวะสุขภาพ และการเกื้อหนุน ครอบคลุมกลุ่มประชากรที่มีความแตกต่างทางสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ผลการสำรวจครั้งล่าสุดเมื่อปี 2567 พบว่า จำนวนผู้สูงอายุทั่วประเทศมีประมาณ 14 ล้านคน คิดเป็น 1 ใน 5 ของประชากรทั้งหมด ในจำนวนนี้เกือบร้อยละ 60 เป็นผู้สูงอายุวัย 60-70 ปี และประมาณ 2 ใน 3 ของผู้สูงอายุอาศัยกับบุคคลอื่น เช่น บุตรที่เป็นผู้ใหญ่ หรือญาติพี่น้อง รองลงมาคือ การอาศัยกับคู่สมรสเท่านั้น (ร้อยละ 23) และการอาศัยอยู่คนเดียว (ร้อยละ 13) ตามลำดับ ทั้งนี้สัดส่วนผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่คนเดียวหรือเฉพาะคู่สมรสมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเล็กน้อย (ร้อยละ 2) เมื่อเปรียบเทียบกับผลการสำรวจประชากรสูงอายุเมื่อปี 2564

นอกจากนั้น ยังพบว่า ประมาณ 1 ใน 3 ของผู้สูงอายุยังคงทำงานระหว่าง 7 วันก่อนสัมภาษณ์ โดยผู้สูงอายุชาย (ร้อยละ 45) มีสัดส่วนการทำงานมากกว่าผู้หญิง (ร้อยละ 26) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาแหล่งรายได้หลักของผู้สูงอายุ พบว่า เกือบครึ่งของผู้สูงอายุชายระบุว่ารายได้หลักมาจากการทำงาน ในขณะที่รายได้ของผู้สูงอายุ

หญิงส่วนใหญ่มาจากบุตร (ร้อยละ 42) และที่น่าสนใจคือ มีเพียงร้อยละ 7 ของผู้สูงอายุทั้งหมดที่เงินบำนาญ บำนาญเป็นแหล่งรายได้หลัก มากกว่าครึ่งของผู้สูงอายุที่ยังคงทำงานอยู่ระบุว่าตนมีสุขภาพแข็งแรงสามารถที่จะทำงานได้ รองลงมาเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจในการหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว (ร้อยละ 44) ทั้งนี้ สัดส่วนของผู้สูงอายุที่ระบุถึงเหตุผลทางเศรษฐกิจปรับลดลงจากปี 2564 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ; 2565ก, 2568) ความแตกต่างข้างต้นอาจมีสาเหตุมาจากสถานการณ์ความรุนแรงของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ลดลง ภาครัฐมีการผ่อนคลายมาตรการควบคุมโรค ทำให้ภาคการผลิตและบริการสามารถกลับมาดำเนินการได้ตามปกติ รายได้ของบุตรหลานซึ่งส่วนใหญ่มาจากการทำงานในเมืองและภาคบริการที่ได้รับผลกระทบค่อนข้างรุนแรงในช่วงการแพร่ระบาดโรคเพิ่มขึ้น ดังนั้น เมื่อแรงงานหนุ่มสาวกลุ่มนี้สามารถช่วยเหลือทางการเงินกับพ่อแม่สูงอายุได้มากขึ้น จึงส่งผลให้การทำงานของผู้สูงอายุลดลง ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวใกล้เคียงกับบริบทของประเทศกำลังพัฒนาในเอเชียที่ผู้สูงอายุจำนวนมากยังคงทำงานเพื่อหารายได้ และเงินบำนาญผู้สูงอายุยังครอบคลุมอย่างจำกัดและจำนวนเงินที่ได้รับอาจไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ (World Bank, 2016)

การศึกษาผลกระทบของระบบบำนาญและรูปแบบการอยู่อาศัยต่ออุปทานแรงงานสูงอายุในประเทศไทย ปรากฏในงานของ Paveenawat and Liao (2021) ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า การได้รับเงินบำนาญและการอยู่อาศัยร่วมกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ส่งผลให้แนวโน้มการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุลดลงอย่างมีนัยสำคัญ และการมีสุขภาพแข็งแรงมีผลเชิงบวกต่อการทำงานของผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ผลเชิงปริมาณของเงินบำนาญต่อการทำงานของผู้สูงอายุลดลงค่อนข้างมากเมื่อจำกัดการวิเคราะห์เฉพาะผู้สูงอายุที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา โดยทั่วไปผู้สูงอายุกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำและมักทำงานในภาคเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ เงินบำนาญที่ได้รับมาจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเพียงอย่างเดียวซึ่งจำนวนเงินอาจไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพทำให้มีความจำเป็นต้องทำงานต่อไป ผลการศึกษาก็ได้มีความสอดคล้องกับ Cameron and Cobb-Clark (2008) ในประเทศอินโดนีเซีย และ Khashal (2014) ในประเทศอินเดีย

การขยายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุของประเทศไทยให้ครอบคลุมทั่วประเทศส่งผลให้การมีส่วนร่วมในคลังแรงงานของผู้สูงอายุทั่วประเทศลดลงระดับหนึ่ง แต่ขนาดการลดลงเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อยและอาศัยอยู่ในต่างจังหวัด (Paveenawat & Vechbanyongratana, 2015) ผลการศึกษาที่ได้ใกล้เคียงกับ Khashal (2014) ที่ทำการศึกษาประเด็นเดียวกันในประเทศอินเดีย สะท้อนว่า การให้เงินบำนาญถ้วนหน้าแม้จำนวนเงินที่ผู้สูงอายุได้รับจะไม่มาก แต่ก็มีส่วนสำคัญในการเพิ่มคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยเฉพาะครัวเรือนที่มีรายได้น้อยและไม่ได้เป็นแรงงานในระบบประกันสังคม อย่างไรก็ตาม การศึกษาของ Wattanasaovaluk (2021) แสดงถึงบทบาททางเศรษฐกิจของแรงงานสูงอายุไทยช่วง 60-69 ปี ในการชดเชยการขาดแคลนแรงงานวัยหนุ่มสาวในตลาดแรงงาน ประสบการณ์ทำงานที่ผ่านมาทำให้ผู้สูงอายุมีแนวโน้มได้รับค่าตอบแทนมากขึ้นโดยเฉพาะในกลุ่มอาชีพที่ใช้ทักษะสูง อาจกล่าวได้ว่า กรณีของประเทศไทย ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยยังคงมีความต้องการทำงาน

เพื่อเลี้ยงชีพ เบี้ยผู้สูงอายุและการอยู่อาศัยกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ทำให้ความจำเป็นในการทำงานลดลง ในขณะที่แรงงานสูงอายุส่วนหนึ่งยังมีศักยภาพในการทำงานและมีผลตอบแทนจากประสบการณ์ทำงานที่สะสมมายาวนาน

2.2.4 การศึกษาวิจัยในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

การศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ต่อพฤติกรรมการทำงานของแรงงานสูงอายุในประเทศสหรัฐอเมริกาที่ระบบประกันสังคมมีความเข้มแข็ง พบว่า แรงงานสูงอายุมีความเสี่ยงจากการตกงาน และมีช่วงระยะเวลาการรอนานกว่าแรงงานหนุ่มสาว (Cortes & Forsythe, 2023; Davis *et al.*, 2023; Faria-e-Castro, 2021; Goda *et al.*, 2023; Li & Mutchler, 2020) Cortes and Forsythe (2023) ใช้ข้อมูล Current Population Survey (CPS) พบว่า ผลกระทบจากโรคโควิด-19 มีความแตกต่างกันระหว่างเชื้อชาติและฐานะทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ การเกษียณของแรงงานสูงอายุปรับเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะแรงงานที่ทำงานในสาขาที่ได้รับค่าจ้างต่ำ และความไม่เท่าเทียมของค่าจ้างในตลาดแรงงานที่มีอยู่ก่อนปรากฏชัดเจนมากขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 นอกจากนี้ ยังพบว่า แรงงานผิวดำได้รับประโยชน์จากการเพิ่มการจ้างงานหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดในปี 2020-2021 น้อยกว่าแรงงานผิวขาวที่มีประกอบอาชีพแบบเดียวกัน ในขณะที่ Li and Mutchler (2020) ทำการวิเคราะห์ผลกระทบของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในหลายมิติ เช่น การถูกเลิกจ้าง ความเสี่ยงการติดเชื้อ และการลดลงของมูลค่าทรัพย์สินและเงินลงทุน ที่เกิดขึ้นกับแรงงานสูงอายุ (อายุ 65 ปีขึ้นไป) ผลการศึกษา พบว่า ประมาณร้อยละ 20 เป็นแรงงานที่อาศัยในพื้นที่ที่มีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 สูง และส่วนใหญ่มีข้อจำกัดในการปรับตัวกับการทำงานจากที่บ้าน ดังนั้น รัฐบาลกลางและท้องถิ่นควรมีบทบาทเชิงรุกในบรรเทาผลกระทบทางเศรษฐกิจของแรงงานกลุ่มนี้และช่วยเหลือในการปรับตัวเมื่อสถานการณ์การแพร่ระบาดสิ้นสุดลง

ในขณะที่ Faria-e-Castro (2021) ประเมินว่าการแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้จำนวนผู้สูงอายุเลือกที่จะเกษียณเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.92 หรือประมาณ 2.4 ล้านคน ในจำนวนนี้กว่าครึ่งเป็นการเกษียณตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นของการแพร่ระบาดในปี 2020 สถิติการเกษียณเพิ่มขึ้นเนื่องจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่กังวลว่าตนมีโอกาสติดเชื้อ อย่างไรก็ตาม มีความเป็นไปได้ว่า แรงงานสูงอายุส่วนหนึ่งอาจยังไม่ตัดสินใจเกษียณ แต่เป็นการออกจากตลาดแรงงานของชั่วคราว และเมื่อเศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัว ความต้องการแรงงานจะเพิ่มขึ้นจะกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานอีกครั้ง ในทำนองเดียวกัน Davis *et al.* (2023) ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสถานะการทำงานและการเกษียณของแรงงานสูงอายุในสหรัฐอเมริกาในช่วงปีแรกของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 โดยใช้ข้อมูลชุดเดียวกันกับงานของ Cortes and Forsythe (2023) ผลการศึกษาที่ได้มีความสอดคล้องกัน พบว่า ผลกระทบต่อการจ้างงานมีความแตกต่างกัน โดยภาพรวมแรงงานในช่วงอายุ 55-79 ปี มีการเปลี่ยนสถานะเป็นไม่มีงานทำเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.7 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 43 เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนช่วงโควิด-19 แรงงานที่จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี หรือมีเชื้อสายเอเชีย หรือกลุ่มที่ไม่ใช่พนักงานประจำ และทำงานในภาคบริการที่มีข้อจำกัดในการสร้างระยะห่างทางสังคม เป็นกลุ่มที่ได้รับ

ผลกระทบค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตาม มีแรงงานสูงอายุที่เลือกเกษียณจากการทำงาน ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการออกจากงานแต่ยังมีความต้องการทำงานต่อหากสถานการณ์ดีขึ้น การศึกษาผลกระทบต่อแรงงานสูงอายุในสหรัฐอเมริกาในปีที่ 2 ของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ปรากฏในการศึกษาของ Goda *et al.* (2023) ข้อมูลที่ใช้มาจาก Current Population Survey (CPS) และสถิติการขอรับเงินประกันสังคม ผลการศึกษาสำคัญ พบว่า สัดส่วนของผู้สูงอายุที่มีงานทำลดลงอย่างต่อเนื่องและเลือกที่จะเกษียณเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ประมาณร้อยละ 3 หลังจากนั้นมีการปรับลดลงจนใกล้เคียงกับช่วงก่อนที่จะมีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 สะท้อนว่า ผลกระทบต่อการเกษียณของแรงงานสูงอายุเป็นเพียงระยะสั้นเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การศึกษาผลกระทบของโรคโควิด-19 ต่อตลาดแรงงานในประเทศญี่ปุ่นของ Kikuchi *et al.* (2021) แตกต่างจากข้อค้นพบในสหรัฐอเมริกา โดยพบว่า แรงงานสูงอายุในญี่ปุ่นได้รับผลกระทบจากการถูกเลิกจ้างน้อยกว่าแรงงานวัยหนุ่มสาว เมื่อควบคุมรูปแบบการทำงาน (พนักงานประจำหรือพนักงานชั่วคราว) และสาขาอาชีพ

ตลาดแรงงานผู้สูงอายุในประเทศกำลังพัฒนา การศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของโรคโควิด-19 ต่อการจ้างงานผู้สูงอายุในประเทศที่มีรายได้ปานกลางอย่างตุรกีของ İplikçi (2023) ใช้ข้อมูลการสำรวจแรงงานแบบตัดขวางระหว่างปี 2014-2021 กลุ่มตัวอย่างที่ทำการวิเคราะห์คือ แรงงานอายุระหว่าง 45 ถึง 65 ปี ผลการศึกษาสำคัญพบว่า ผลเชิงลบต่อการจ้างงานผู้สูงอายุมีความแตกต่างกันตามเพศ ระดับการศึกษา และการประกอบอาชีพ แรงงานสูงอายุหญิงมีการถูกเลิกจ้างมากกว่าแรงงานชายโดยเฉพาะสาขาในภาคบริการ และมีแนวโน้มกลับสู่ตลาดแรงงานน้อยกว่าแรงงานชาย ส่วนหนึ่งเกิดจากปัจจัยด้านอุปทานที่แรงงานหญิงเลือกทำงานนอกร้านลดลงหลังการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และเมื่อการระบาดของโรคโควิด-19 ลดลง แรงงานชายที่จบการศึกษาระดับมัธยมขึ้นไปจะได้รับโอกาสการทำงานมากขึ้นกว่าแรงงานกลุ่มอื่น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเชิงประจักษ์ในประเทศจีนและเวียดนามกลับพบว่าการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ปรับลดลงไม่มากนัก (ESCAP, 2024; Phuong & Sukaontamarn, 2024) เนื่องจากผู้สูงอายุในเวียดนามส่วนใหญ่อาศัยในชนบทและทำงานในภาคเกษตร ซึ่งแทบไม่ได้รับผลกระทบจากปัญหาการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 แตกต่างจากแรงงานหนุ่มสาวที่อาศัยในเขตเมืองและทำงานในภาคบริการซึ่งส่งผลให้เงินโอนให้กับพ่อแม่สูงอายุที่ยังอาศัยในเขตชนบทลดลงไปมาก ดังนั้น แรงงานสูงอายุจึงจำเป็นต้องพึ่งพาตนเองในการหารายได้ (Phuong & Sukontamarn, 2024) กรณีของประเทศจีนก็มีสถานการณ์ใกล้เคียงกัน แต่หลังสถานการณ์การแพร่ระบาดลดลง การส่งออกของประเทศจีนสามารถฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็วทำให้มีความต้องการแรงงานมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แรงงานสูงอายุในประเทศจีนจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับรูปแบบการทำงานใหม่ เช่น การใช้เทคโนโลยี การรักษาระยะห่างทางสังคม เป็นต้น ดังนั้น ภาครัฐอาจมีมาตรการเพื่อเพิ่มทักษะเหล่านี้ให้กับแรงงานสูงอายุเพื่อให้สามารถเอาตัวรอดได้ในตลาดแรงงาน (ESCAP, 2024)

กล่าวโดยสรุป จากการตรวจสอบงานวิจัยเชิงประจักษ์ในบทนี้แสดงให้เห็นว่าอุปทานและแบบแผนการเกษียณของแรงงานสูงอายุขึ้นคุณลักษณะเชิงประชากรและความพร้อมทางเศรษฐกิจ รวมถึงภาวะสุขภาพ รูปแบบ

การอยู่อาศัย ความช่วยเหลือจากบุตรหลาน อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยในประเด็นดังกล่าวอย่างเป็นระบบในประเทศไทยยังมีอยู่จำกัด โดยเฉพาะช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่สร้างผลกระทบในวงกว้างต่อแรงงานทุกช่วงอายุ การศึกษาครั้งนี้เน้นที่แรงงานสูงอายุซึ่งส่วนใหญ่มีเงินออมไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นที่มีระดับการเป็นสังคมผู้สูงอายุใกล้เคียงกัน ภายใต้บริบทที่ระบบบำนาญของประเทศยังไม่ครอบคลุมประชากรทุกกลุ่ม ผลการศึกษาที่ได้จะช่วยเพิ่มองค์ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมการทำงานและแบบแผนการเกษียณของแรงงานไทย รวมทั้งความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มประชากรสูงอายุ ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการออกแบบนโยบายเพื่อสร้างหลักประกันทางรายได้ให้กับผู้สูงอายุ การสนับสนุนการทำงานของผู้สูงอายุให้เหมาะสมกับภาวะสุขภาพและมีความยืดหยุ่นในการปฏิบัติงาน เพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจความเป็นอยู่ที่ดีให้กับผู้สูงอายุ

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

เนื้อหาในบทนี้แบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกกล่าวถึงข้อมูล 3 ชุด ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง รวมทั้งคำอธิบายของผลลัพธ์ในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุที่ใช้ในการศึกษานี้ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงทำงาน ส่วนที่ 2 อธิบายวิธีการทางเศรษฐมิติที่ใช้ในการประมาณค่าสมการอุปทานแรงงานผู้สูงอายุโดยอาศัยข้อมูลระดับบุคคลจากการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2564 ส่วนสุดท้ายเป็นการนำเสนอสถิติพรรณนาของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการประมาณค่าแบบจำลองเชิงประจักษ์

3.1 ข้อมูลและการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้มาจาก (1) ข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไทย (Labor Force Survey: LFS) ไตรมาสที่ 2 (เมษายน- มิถุนายน) พ.ศ. 2563-2565 (รวม 3 ปี) (2) ข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย (Survey of Older Persons: SOP) พ.ศ. 2564 ทั้งสองชุดมาจากการเก็บข้อมูลโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ และ (3) แบบสอบถามที่พัฒนาขึ้นโดยผู้วิจัยเพื่อประเมินระดับความคิดเห็นและทัศนคติของกลุ่มผู้สูงอายุทั่วประเทศเกี่ยวกับพฤติกรรมในตลาดแรงงานและแบบแผนการเกษียณ

3.1.1 ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (LFS)

การสำรวจ LFS มีเป้าหมายเพื่อรวบรวมข้อมูลที่แสดงถึงภาวะการมีงานทำ การว่างงาน และการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้ทราบถึงจำนวนแรงงาน การเข้าสู่กำลังแรงงานของประชากร เพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงนโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมและสนับสนุนการจ้างงาน ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพแรงงานที่ยังว่างงานหรือทำงานต่ำระดับให้สามารถทำงานได้อย่างเหมาะสม ตั้งแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา มีการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรปีละ 4 รอบ เทคนิคการกำหนดตัวอย่างของการสำรวจ LFS คือ การสุ่มตัวอย่างสองชั้นภูมิ (two-stage stratified sampling) หน่วยตัวอย่างชั้นที่หนึ่งคือ เขตแฉ่งนับ (enumeration area: EA) ในพื้นที่ในและนอกเขตเทศบาล และหน่วยของตัวอย่างชั้นที่สองคือ คริวเรือนส่วนบุคคลในแต่ละเขตแฉ่งนับ โครงสร้างของแบบสอบถามของการสำรวจ LFS แบ่งเป็น 5 ส่วนหลัก ประกอบด้วย (1) ลักษณะทั่วไปของสมาชิกคริวเรือน เช่น เพศ อายุ ความเกี่ยวข้องกับหัวหน้าคริวเรือน เป็นต้น (2) ระดับการศึกษา โดยมีรายละเอียดของระดับชั้นการศึกษาสูงสุดและสาขาวิชาที่สำเร็จการศึกษา (3) การทำงานที่เป็นการวัดสถานะการทำงานระหว่าง 7 วัน ก่อนวันสัมภาษณ์ เช่น การประกอบอาชีพ สาขาการผลิต ชั่วโมงทำงาน (4) ความต้องการทำงานเพิ่ม และ (5) รายได้จากการทำงาน

การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้วิเคราะห์ในการศึกษาวิจัยนี้ คือ บุคคลที่มีอายุ 50-80 ปี ในปีที่ทำการสำรวจ ผลลัพธ์ในตลาดแรงงานที่สนใจ คือ (1) การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน และ (2) ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างแรงงานก่อนเข้าสู่วัยเกษียณ (50-59 ปี) กับกลุ่มที่เป็นผู้สูงอายุ (60-80 ปี) จำนวนตัวอย่างที่เป็นไปตามเกณฑ์มีทั้งหมด 236,577 คน ในการสำรวจทั้ง 3 ปี (78,632 ในปี 2563 79,337 ในปี 2564 และ 78,608 คน ในปี 2565)

- ❖ การกำหนดค่าตัวแปรของการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน (labor force participation) เป็นแบบตัวแปรหุ่นมีค่าเท่ากับ 1 หากผู้ตอบแบบสอบถามเป็นผู้ที่มีงานทำหรือเป็นผู้ว่างงาน ที่รอการบรรจุในระหว่าง 30 วันก่อนการสัมภาษณ์ รวมทั้งกลุ่มที่ไม่ได้หางานแต่พร้อมที่จะทำงานในสัปดาห์ที่ทำการสำรวจ และกำหนดให้มีค่าเท่ากับ 0 หากเป็นผู้อยู่นอกกำลังแรงงานที่ไม่พร้อมทำงานจากสาเหตุอื่น เช่น เรียนหนังสือ ชรามาก ไม่สามารถทำงานจากการพิการหรือเจ็บป่วยและเกษียณจากการทำงาน เป็นต้น อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน (labor force participation rate: LFPR) จะคำนวณสำหรับแต่ละช่วงอายุ เช่น อัตราการมีส่วนร่วมของผู้ที่อายุ 60 ปี หาได้จากจำนวนของกำลังแรงงานที่อายุ 60 ปี หารด้วยจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่อายุ 60 ปี เป็นต้น
- ❖ จำนวนชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ เป็นค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างที่มีสถานะการจ้างงานในช่วง 7 วันก่อนทำการสัมภาษณ์และมีข้อมูลเวลาการทำงาน ทำให้จำนวนกลุ่มตัวอย่างน้อยกว่าการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน เหลือเพียง 138,651 คน ในการสำรวจทั้ง 3 ปี โดยแบ่งเป็น 45,570 คน ในปี 2563 46,949 คน ในปี 2564 และ 46,132 คนในปี 2565 ตามลำดับ เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ แนวโน้มและทำการเปรียบเทียบ ในการวิเคราะห์ส่วนนี้ผู้วิจัยจะจำแนกกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 6 ช่วงอายุ ประกอบด้วย (1) 50-54 ปี (2) 55-59 ปี (3) 60-64 ปี (4) 65-69 ปี (5) 70-74 ปี และ (6) 75-80 ปี

การศึกษานี้จะเป็นการวิเคราะห์แนวโน้มของอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงทำงานของผู้สูงอายุ เพื่อประเมินผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ต่อการตัดสินใจในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ โดยทำการเปรียบเทียบระหว่างชายกับหญิง ระดับการศึกษา และความแตกต่างระหว่างผู้ที่อาศัยในเขตเมืองกับเขตชนบท

3.1.2 ข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุ (SOP)

การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย (SOP) เริ่มทำการเก็บข้อมูลครั้งแรกเมื่อปี 2537 และมีการสำรวจทุก 3 ปี การสำรวจปี 2564 ที่เป็นฐานข้อมูลหลักของการศึกษาวิจัยนี้เป็นการสำรวจครั้งที่ 7 โดยมีการเก็บข้อมูลจากครัวเรือนทั่วประเทศจำแนกตามสัดส่วนเขตการปกครองและภูมิภาค ช่วงเวลาที่ทำการเก็บข้อมูลคือ

ระหว่างเดือนตุลาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2564 โครงสร้างแบบสอบถามแบ่งเป็น 9 ส่วน ประกอบด้วย (1) ลักษณะทั่วไปของสมาชิกในครัวเรือน (2) การมีบุตร (3) การทำงาน รายได้และการออม (4) ลักษณะการอยู่อาศัย (5) การช่วยเหลือและการเยี่ยมเยียน (6) ภาวะสุขภาพและการดูแลสุขภาพ (7) การเข้าร่วมกิจกรรม การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (8) การดูแลผู้สูงอายุ และ (9) ลักษณะของครัวเรือน บุตร โดยในส่วนของ (2) ถึง (8) เป็นการถามเฉพาะผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป แบบสำรวจ SOP ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างสองชั้นภูมิแบบเดียวกับการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (LFS)

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด 70, 256 ครัวเรือน ในจำนวนนี้มี 46,616 ครัวเรือนที่มีสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน อายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป ทั้งนี้จากการตรวจสอบของผู้วิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานลดลงตามช่วงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อายุ 75 ปีขึ้นไป การมีส่วนร่วมเหลือน้อยถึงร้อยละ 10 ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนี้จะจำกัดเฉพาะบุคคลที่มีอายุ 60-74 ปี ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา รวม 33,816 คน จาก 25,812 ครัวเรือน อัตราการตอบ (response rate) ของการสำรวจนี้ค่อนข้างสูงคือร้อยละ 95 โดยอัตราการตอบของครัวเรือนนอกเขตเทศบาล (ร้อยละ 97) มากกว่าของครัวเรือนในเขตเทศบาล (ร้อยละ 94) เล็กน้อย การสำรวจ SOP มีรายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะเชิงประชากรระดับบุคคลและครัวเรือน รูปแบบการอยู่อาศัย ทรัพย์สินทางการเงิน ทรัพย์สินมีค่าอื่น รายได้ครัวเรือน และมีรายละเอียดรายบุคคลสำหรับผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป เช่น เพศ อายุ การศึกษา ความเกี่ยวข้องกับหัวหน้าครัวเรือน สถานะการทำงาน แหล่งที่มาของรายได้ เช่น การทำงาน การรับเงินโอน รายได้จากทรัพย์สิน การรับเงินบำนาญ และความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ อย่างบำนาญข้าราชการเกษียณ เงินประกันสังคม เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เบี้ยคนพิการ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีรายละเอียดของภาวะสุขภาพ การเจ็บป่วย และการดูแลผู้สูงอายุโดยสมาชิกในครัวเรือน

รายละเอียดในการสำรวจ SOP ที่กล่าวมาข้างต้นช่วยให้เราสามารถตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุโดยใช้วิธีการทางเศรษฐมิติ รวมทั้งการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างกลุ่มตัวอย่างที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่างกัน ผลลัพธ์ในตลาดแรงงานที่ทำการศึกษาคือ การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน (0/1) มีค่าเท่ากับ 1 หากผู้ตอบแบบสอบถามระบุว่ามีการทำงานหรือกำลังหางานและพร้อมที่จะทำงาน เท่ากับ 0 หากเป็นอื่น และจำนวนชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ที่คำนวณจากวันทำงานและเวลาทำงานโดยเฉลี่ย แบบจำลองเชิงประจักษ์อุปทานแรงงานผู้สูงอายุที่ทำการประมาณค่าจะกล่าวถึงในหัวข้อที่ 3.2 ต่อไป

3.1.3 แบบสอบถามของโครงการวิจัย

การศึกษาส่วนนี้เป็นส่วนที่เพิ่มจากการวิเคราะห์ข้อมูลระดับย่อย LFS และ SOP ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ในช่วงเวลา 2563-2565 ที่แรงงานส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งส่งผลกระทบต่อตัดสินใจในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ เช่น ความกังวลเกี่ยวกับสุขภาพ เงินออมสำหรับการเกษียณ

นำมาใช้ในช่วงของปัญหาโรคโควิด-19 รายได้บุตรหลานที่ทำงานในเมืองลดลงทำให้การช่วยเหลือพ่อแม่สูงอายุทำได้อย่างจำกัด เป็นต้น

กลุ่มประชากรของการศึกษานี้คือ บุคคลที่อายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป จากข้อมูลจำนวนประชากรจากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พบว่า ในปี 2567 จำนวนประชากรไทยที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป มีทั้งหมด 18,658,826 คน จากวิธีของ Yamane (1973) กรณีที่ทราบจำนวนประชากร จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม (n) สามารถคำนวณได้จาก

$$n = \frac{N}{1+N*e^2} \quad (3.1)$$

เมื่อ N คือจำนวนประชากรเป้าหมาย และ e คือ ค่าความคลาดเคลื่อน (margin of error) ในที่นี้เลือกใช้ที่ระดับ 0.05 ดังนั้น ขนาดตัวอย่างในการศึกษานี้เท่ากับ

$$n = \frac{18,658,826}{1 + 18,658,826*(0.05)^2} = 399.9914 \approx 400 \quad (3.2)$$

ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่น่าเชื่อถือและหลีกเลี่ยงปัญหาที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบไม่ครบทุกข้อ การวิจัยนี้จึงทำการกระจายแบบสอบถามทั้งหมด จำนวน 600 ชุด โดยคาดหวังให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนอย่างน้อย 400 ชุด ในช่วงปลายเดือนมิถุนายน 2568 จำนวนแบบสอบถามที่มีรายละเอียดครบมีทั้งหมด 587 ชุด

โครงสร้างแบบสอบถามของโครงการวิจัย แบ่งเป็น 3 ส่วนหลัก *ส่วนแรก* เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ ช่วงอายุ สถานภาพสมรส ภูมิลำเนา ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกและสมาชิกครัวเรือนที่อายุน้อยกว่า 18 ปี ความเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย *ส่วนที่สอง* เป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการทำงาน รายได้ และเงินออม ในระหว่างและหลังจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ประกอบด้วย สถานะการทำงาน ความสนใจในอาชีพเมื่อเข้าสู่วัยเกษียณ ผลกระทบต่อการจ้างงาน/การดำเนินกิจการ สถานะการทำงานหลังช่วงการแพร่ระบาด ช่วงอายุที่คิดว่าจะเกษียณจากการทำงาน รายได้และผลกระทบทางรายได้ แหล่งที่มาของรายได้ (ตอบได้มากกว่า 1 รายการ) และให้เลือกที่มาของรายได้หลักเพียง 1 รายการ มูลค่าเงินออม และความรับผิดชอบในการตัดสินใจทางการเงินในครัวเรือน *ส่วนสุดท้าย* เป็นแบบสอบถามที่วัดระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการทำงานและการเกษียณ และความคาดหวังเกี่ยวกับเงินบำนาญและการช่วยเหลือจากภาครัฐ การวัดความคิดเห็นในแต่ละข้อ แบ่งเป็น 5 ระดับ คือ ไม่เห็นด้วยเลย(=1) ไม่เห็นด้วย (=2) ไม่แน่ใจ (=3) เห็นด้วย (=4) และเห็นด้วยที่สุด (=5) มีทั้งหมด 24 ข้อ เช่น ในข้อแรก ได้ถามว่า ‘การแพร่ระบาดโรคโควิด-19 ทำให้ท่านอยากเลิกทำงานชั่วคราวและจะกลับมาเมื่อสถานการณ์ดีขึ้น’ เป็นต้น แบบสอบถามของโครงการวิจัยแสดงในภาคผนวก ก. อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอผลจากแบบสอบถามในรูปแบบสถิติพรรณนาไม่ได้มีการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุเหมือนกับการใช้ข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุ (SOP)

3.2 วิธีการทางเศรษฐมิติ

เนื้อหาส่วนนี้กล่าวถึงวิธีการทางเศรษฐมิติที่ใช้ในการตรวจสอบปัจจัยกำหนดอุปทานแรงงานผู้สูงอายุในประเทศไทยโดยใช้ข้อมูลระดับบุคคลจากการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons) พ.ศ. 2564 ในทางทฤษฎี การตัดสินใจเกี่ยวกับการทำงานขึ้นกับค่าจ้าง ทรัพย์สิน ภาวะสุขภาพ ผลประโยชน์หลังเกษียณ ความพึงพอใจส่วนบุคคลเกี่ยวกับการพักผ่อนและการทำงาน และคุณลักษณะเชิงประชากรระดับบุคคลและครัวเรือน

การวิเคราะห์เชิงประจักษ์จะเป็นการประมาณค่า 2 สมการ คือ สมการอธิบายการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานโดยใช้แบบจำลองโลจิสติก (Logit model) และสมการอธิบายการกำหนดชั่วโมงทำงานโดยใช้แบบจำลองโทบิต (Tobit model) ในแบบจำลองแรก ตัวแปรตามเป็นตัวแปรหุ่นแสดงการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ i แทนด้วย LFP_i มีค่าเท่ากับ 1 หากมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน และเท่ากับ 0 หากเป็นอื่น กลุ่มของตัวแปรอธิบายแทนด้วยเวกเตอร์ \mathbf{x} ประกอบด้วย คุณลักษณะเชิงประชากร เช่น ตัวแปรหุ่นแสดงช่วงอายุ 60-64 ปี, 65-69 ปี และ 70-74 ปี เพศ การศึกษา เขตการปกครอง (เมือง/ชนบท) ภูมิภาค มูลค่าทรัพย์สิน องค์กรประกอบของสมาชิกครัวเรือน รูปแบบการอยู่อาศัย สถานะการรับบำนาญ และรายได้ที่มีใช้การทำงาน (non-labor income) อย่างการรับเงินจากบุตรหรือญาติพี่น้อง สมการแสดงการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานที่ทำการประมาณค่าสามารถเขียนแสดงได้ดังนี้

$$p_i = \Pr(LFP_i = 1 | \mathbf{x}_i) = \Pr(\boldsymbol{\beta}'\mathbf{x}_i + u_i > 0) = \Lambda(\boldsymbol{\beta}'\mathbf{x}_i) \quad (3.3)$$

เมื่อ $\boldsymbol{\beta}'$ คือ เวกเตอร์ของพารามิเตอร์ที่ทำการประมาณค่าของกลุ่มตัวแปรอิสระ u_i คือ ค่าความคลาดเคลื่อน (error term) โดยสมมติให้มีการแจกแจงแบบโลจิสติก (logistic distribution) และ $\Lambda(\cdot)$ คือ ฟังก์ชันความน่าจะเป็นสะสมแบบโลจิสติก (cumulative distribution function of the logistic distribution) โดยที่ $\Lambda(\cdot) = \frac{\exp(\boldsymbol{\beta}'\mathbf{x}_i)}{1 + \exp(\boldsymbol{\beta}'\mathbf{x}_i)}$ เนื่องจากแบบจำลองในสมการที่ (3.3) มิใช่แบบจำลองเส้นตรงในพารามิเตอร์ การประมาณค่าไม่สามารถใช้วิธีกำลังสองน้อยที่สุด (ordinary least squares: OLS) ได้ ต้องใช้วิธีภาวะน่าจะเป็นสูงสุด (maximum likelihood: ML) เมื่อได้ผลการประมาณค่า เราสามารถหาค่าผลกระทบส่วนเพิ่ม (marginal effect) ของตัวแปรอิสระ j ต่อความน่าจะเป็นของการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน ได้ดังนี้

$$\frac{\partial p_i}{\partial x_j} = \Lambda(\boldsymbol{\beta}'\mathbf{x}_i)\{1 - \Lambda(\boldsymbol{\beta}'\mathbf{x}_i)\}\beta_j \quad (3.4)$$

แบบจำลองที่สองเป็นการประมาณค่าสมการกำหนดชั่วโมงทำงานของผู้สูงอายุโดยใช้แบบจำลองโทบิต ตัวแปรตามคือ จำนวนชั่วโมงทำงานต่อสัปดาห์ ($Hour_i$) ของผู้สูงอายุ i โดยตัวแปรอธิบายจะเป็นชุดเดียวกันกับสมการการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน ในทางเศรษฐมิติ หากค่าตัวแปรตามมีลักษณะถูกตัดปลายทางซ้ายที่ศูนย์ (left-censored data at zero) กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างจำนวนมากมีค่าตัวแปรตามที่สนใจในที่นี้คือชั่วโมงทำงาน

เท่ากับ 0 เนื่องจากไม่ได้มีส่วนร่วมในกำลังแรงงานแล้ว ในการศึกษาวิจัยนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือ 33,816 คน ในจำนวนนี้ ร้อยละ 55.3 (18,693 คน) มีชั่วโมงการทำงานเป็นศูนย์ ดังนั้น การประมาณค่าแบบจำลองโดยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด (OLS) จะไม่เหมาะสม กล่าวคือ ตัวประมาณค่าที่ได้นอกจากจะมีความเอนเอียง (biasedness) แล้ว ยังไม่มีความคงเส้นคงวา (inconsistency) แม้ว่าจะกลุ่มตัวอย่างที่ใช้จะมีขนาดใหญ่ก็ตาม ส่งผลให้การทดสอบสมมติฐานและการมีนัยสำคัญของตัวแปรไม่ถูกต้องตามไปด้วย แบบจำลองโทบิตที่ทำการประมาณค่าสามารถเขียนแสดงได้ว่า

$$Hour_i = \max(0, \mathbf{y}'\mathbf{x}_i + \varepsilon_i), \varepsilon_i \sim N(0, \sigma^2) \quad (3.5)$$

โดยที่ \mathbf{y}' คือ เวกเตอร์ของพารามิเตอร์ที่ทำการประมาณค่าของกลุ่มตัวแปรอิสระ ε_i คือ ค่าความคลาดเคลื่อน (error term) โดยสมมติให้มีการแจกแจงแบบปกติที่มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0 และความแปรปรวนเป็นค่าคงที่แบบจำกัด การประมาณค่าสมการที่ (3.5) ต้องใช้วิธีภาวะน่าจะเป็นสูงสุด (ML) เพื่อให้ได้ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอย อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกในการแปลความหมายสมการถดถอย เราสามารถหาค่าผลกระทบส่วนเพิ่ม (marginal effect) ได้ 2 รูปแบบ คือ (1) ผลกระทบส่วนเพิ่มแบบไม่มีเงื่อนไข (unconditional marginal effect: $\frac{\partial E(Hour|\mathbf{x})}{\partial \mathbf{x}}$) ที่แสดงผลกระทบของตัวแปรอธิบายที่สนใจต่อชั่วโมงการทำงานของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดไม่ว่าจะทำงานหรือไม่ทำงานก็ตาม และ (2) ผลกระทบส่วนเพิ่มแบบมีเงื่อนไข (conditional marginal effect: $\frac{\partial E(Hour|\mathbf{x}, Hour>0)}{\partial \mathbf{x}}$) ที่แสดงผลกระทบของตัวแปรอธิบายที่สนใจต่อชั่วโมงการทำงานเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่มีชั่วโมงการทำงานเป็นบวก เมื่อใช้คุณสมบัติเชิงการแจกแจงแบบปกติแบบถูกตัดทอน (truncated normal distribution) (Cameron & Trivedi, 2005. pp. 540-542) ค่าผลกระทบส่วนเพิ่มทั้ง 2 รูปแบบ สามารถหาค่าได้จาก

$$\frac{\partial E(Hour|\mathbf{x})}{\partial \mathbf{x}} = \Phi(w)\mathbf{y}' \quad (3.6)$$

$$\frac{\partial E(Hour|\mathbf{x}, Hour>)}{\partial \mathbf{x}} = \left\{1 - w \frac{\phi(w)}{\Phi(w)} - \left(\frac{\phi(w)}{\Phi(w)}\right)^2\right\}\mathbf{y}' \quad (3.7)$$

โดยที่ $w = \mathbf{y}'\mathbf{x}_i/\sigma$, $\phi(w)$ คือ ฟังก์ชันความน่าจะเป็นของการแจกแจงแบบปกติมาตรฐานเมื่อค่าตัวแปรสุ่มเท่ากับ w และ $\Phi(w)$ คือ ฟังก์ชันความน่าจะเป็นสะสมแบบปกติมาตรฐานเมื่อค่าตัวแปรสุ่มเท่ากับ w

ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาความแปรปรวนของตัวคลาดเคลื่อนไม่คงที่ (heteroscedasticity) ในการประมาณค่าสมการเชิงประจักษ์ข้างต้น ค่า robust standard error จะนำมาใช้สำหรับการทดสอบความมีนัยสำคัญของตัวแปรอธิบายและสมมติฐานเชิงสถิติที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม ปัญหาการประมาณค่าที่อาจเกิดขึ้นได้คือ การเป็นตัวแปรภายใน (endogeneity problem) กล่าวคือ ตัวแปรที่ไม่สามารถสังเกตค่าได้ (unobservable characteristics) อย่างความสามารถที่ติดตัวแต่กำเนิด (innate ability) ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์กับตัวแปรอธิบายหลัก เช่น การจบการศึกษาชั้นสูงสุด หรือ สิทธิการรับบำนาญ ทำให้ผลการประมาณค่าอาจไม่มีคุณสมบัติคงเส้นคงวา ดังนั้น เพื่อลด

โอกาสการเกิดปัญหาข้างต้น ชุดของตัวแปรหุ่นและรายละเอียดที่เป็นคุณลักษณะของครัวเรือน เช่น สถานะการเงิน และเขตการปกครองและภูมิภาค จะใช้เป็นตัวแปรควบคุมเพื่อให้ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรอธิบายที่สนใจกับตัวแปรตามมีความแม่นยำมากขึ้น

3.3 สถิติพรรณนาของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการประมาณค่าแบบจำลองอุปทานแรงงาน

ตารางที่ 3.1 แสดงสถิติพรรณนาของกลุ่มตัวอย่างจากฐานข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons: SOP) พ.ศ. 2564 ที่มีอายุ 60-74 ปี จำนวน 33,816 คน ในจำนวนนี้ 18,741 คน (ร้อยละ 55) เป็นผู้หญิง และ 15,075 คน (ร้อยละ 45) เป็นผู้ชาย เมื่อจำแนกกลุ่มตัวอย่างตามเขตการปกครอง พบว่า มากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 53) ของกลุ่มตัวอย่างอาศัยในเขตเทศบาล (เขตเมือง) ส่วนที่เหลือร้อยละ 47 อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล (เขตชนบท)² จำนวนกลุ่มตัวอย่างกระจายตามสัดส่วนประชากรในแต่ละภูมิภาค โดยที่ภาคกลางมีสัดส่วนมากที่สุดคือ ร้อยละ 27 และเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลมีสัดส่วนน้อยสุดคือร้อยละ 4 การศึกษานี้แบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 3 ช่วงอายุ ประกอบด้วย (1) อายุ 60-64 ปี (2) อายุ 65-69 ปี และ (3) อายุ 70-74 ปี สัดส่วนกลุ่มตัวอย่างในกลุ่มแรกมีมากที่สุดคือร้อยละ 43 และสัดส่วนของสองกลุ่มหลังเท่ากับร้อยละ 33 และร้อยละ 24 ตามลำดับ

ตารางที่ 3.1 สถิติพรรณนากลุ่มตัวอย่างจากการสำรวจผู้สูงอายุ พ.ศ. 2564

ตัวแปร	Mean	SD
การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน (ใช่ = 1)	0.463	0.499
ชั่วโมงทำงานต่อสัปดาห์	16.16	20.61
<i>คุณลักษณะส่วนบุคคล</i>		
อายุ (ปี)	65.91	4.136
อายุ 60 ถึง 64 ปี (ใช่ = 1)	0.431	0.495
อายุ 65 ถึง 69 ปี (ใช่ = 1)	0.333	0.471
อายุ 70 ถึง 74 ปี (ใช่ = 1)	0.236	0.425
เพศหญิง (ใช่ = 1)	0.554	0.497
สมรสแล้ว (ใช่ = 1)	0.687	0.464
มีสุขภาพดี (ใช่ = 1)	0.534	0.499
จบระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า (ใช่ = 1)	0.798	0.401
จบระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ใช่ = 1)	0.046	0.210

² การแบ่งพื้นที่การอยู่อาศัยในทุกการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รวมทั้งการสำรวจ SOP ที่ใช้ในการศึกษารั้งนี้ อ้างอิงจากการแบ่งพื้นที่เขตการปกครองของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เขตเทศบาลส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ในเมืองและเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น โดยอาจมีขนาดแตกต่างกัน เช่น เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร เป็นต้น ในขณะที่พื้นที่นอกเขตเทศบาล จะมีประชากรอาศัยอยู่น้อยกว่าและค่อนข้างกระจายตัว กิจกรรมทางเศรษฐกิจมีไม่มากนัก และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร

ตัวแปร	Mean	SD
จากระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. (ใช่ = 1)	0.050	0.218
จากระดับอนุปริญญา/ปวส. (ใช่ = 1)	0.016	0.126
จากระดับปริญญาตรีขึ้นไป (ใช่ = 1)	0.090	0.286
<i>ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน</i>		
หัวหน้าครัวเรือน (ใช่ = 1)	0.613	0.487
คู่สมรส (ใช่ = 1)	0.295	0.456
พ่อแม่ (ใช่ = 1)	0.044	0.205
อื่น ๆ (ใช่ = 1)	0.048	0.214
<i>เขตการปกครองและภูมิภาค</i>		
นอกเขตเทศบาล (ชนบท) (ใช่ = 1)	0.465	0.499
กรุงเทพฯ และปริมณฑล (ใช่ = 1)	0.041	0.198
ภาคกลาง (ใช่ = 1)	0.272	0.445
ภาคเหนือ (ใช่ = 1)	0.266	0.442
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ใช่ = 1)	0.285	0.451
ภาคใต้ (ใช่ = 1)	0.136	0.343
<i>สถานะทางการเงินระดับบุคคล</i>		
ยังมีหนี้สิน (ใช่ = 1)	0.146	0.354
มูลค่าทรัพย์สินทางการเงิน (พันบาท)	129.9	414.5
มูลค่าทรัพย์สินมีค่าอื่น (พันบาท)	628.1	853.8
เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย (ใช่ = 1)	0.847	0.360
เงินที่ได้รับจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (พันบาทต่อปี)	14.67	20.81
เงินที่ส่งให้กับบุตร (พันบาทต่อปี)	3.182	11.99
<i>คุณลักษณะครัวเรือน</i>		
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)	3.212	1.807
บุตรที่อายุไม่เกิน 18 ปี (คน)	0.017	0.151
บุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (คน)	0.571	0.734
รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือน (พันบาท)	32.69	90.74
<i>ที่มาของรายได้ที่มีใช้จากการทำงาน</i>		
คู่สมรส (ใช่ = 1)	0.310	0.463
บุตร (ใช่ = 1)	0.715	0.451
พี่น้องหรือญาติ (ใช่ = 1)	0.117	0.322
ทรัพย์สินหรือดอกเบี้ย (ใช่ = 1)	0.351	0.477
<i>รูปแบบการอยู่อาศัย</i>		
อยู่ร่วมกับคู่สมรส (ใช่ = 1)	0.651	0.477
อยู่ร่วมกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (ใช่ = 1)	0.461	0.498
อยู่กับหลานลำพังโดยไม่มีบุตรที่เป็นพ่อแม่เด็ก (ใช่ = 1)	0.105	0.307
<i>การรับเงินบำนาญและการช่วยเหลือจากภาครัฐ</i>		
บำนาญข้าราชการเกษียณ (ใช่ = 1)	0.096	0.294
ประกันสังคม (ใช่ = 1)	0.030	0.172
เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากทางราชการ (ใช่ = 1)	0.837	0.369
บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (ใช่ = 1)	0.498	0.500
จำนวนตัวอย่าง	33,816	

โดยภาพรวม พบว่า กลุ่มตัวอย่าง 15,667 คน (ร้อยละ 46) ยังคงมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานรวม (labor force participation) โดยในจำนวนนี้ ร้อยละ 97 มีข้อมูลชั่วโมงการทำงาน ค่าเฉลี่ยของผู้สูงอายุที่ยังทำงานอยู่เท่ากับ 36 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งเทียบเท่าการทำงานแบบเต็มเวลาตามเกณฑ์สำนักงานสถิติแห่งชาติ (35 ชั่วโมงขึ้นไปต่อสัปดาห์) อย่างไรก็ตาม หากนับจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่ทำงานและไม่ทำงาน (ชั่วโมงทำงานเป็นศูนย์) ค่าเฉลี่ยจะลดลงเหลือ 16 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ จากการตรวจสอบงานวิจัยที่ผ่านมาในบทที่ 2 พบว่า การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานและชั่วโมงทำงานของผู้สูงอายุมีแนวโน้มลดลงตามช่วงอายุ ดังนั้น การศึกษานี้มีสมมติฐานว่า พฤติกรรมในตลาดแรงงานมีความแตกต่างกันระหว่าง 3 ช่วงอายุ กล่าวคือ อุปทานแรงงานของกลุ่มที่อายุมากที่สุด (70-74 ปี) น่าจะน้อยกว่าผู้สูงอายุที่มีอายุน้อยกว่า

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของกลุ่มตัวอย่างกับหัวหน้าครัวเรือน พบว่า มากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 61) มีสถานะเป็นหัวหน้าครัวเรือน รองลงมาคือเกือบ 1 ใน 3 มีสถานะเป็นสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครัวเรือน และประมาณ 1 ใน 4 มีความสัมพันธ์ลักษณะอื่น เช่น บุตร เขยหรือสะใภ้ หรือญาติ เป็นต้น เนื่องจากมากกว่าร้อยละ 90 เป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือคู่สมรส แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจเรื่องสำคัญของครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 3 คน และมีรายได้รวมเฉลี่ย 32,692 บาทต่อเดือนต่อครัวเรือน เมื่อพิจารณาระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตัวแปรหุ่นในการจำแนกเป็น 5 ระดับ ประกอบด้วย ประถมศึกษาหรือน้อยกว่า มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย อนุปริญญา และปริญญาตรีขึ้นไป พบว่า มากกว่า 2 ใน 3 ของกลุ่มตัวอย่างจบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือน้อยกว่า ในขณะที่มีเพียงร้อยละ 9 เท่านั้นที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป สะท้อนว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพที่ได้รับค่าตอบแทนไม่สูงนักตอนที่เป็นแรงงานวัยหนุ่มสาว และอาจกระจุกตัวอยู่ในภาคการเกษตรหรือการรับจ้างที่ไม่เป็นทางการที่ไม่ได้อยู่ในระบบบำนาญข้าราชการหรือประกันสังคม ดังนั้น เมื่อแรงงานกลุ่มนี้เข้าสู่วัยเกษียณจะไม่มีหลักประกันทางรายได้ โดยจะได้รับเฉพาะเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากทางราชการเท่านั้น ซึ่งถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับรายได้ตอนทำงานและอาจไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพหลังเกษียณหากไม่มีเงินออมส่วนบุคคลที่มากพอ บริบทข้างต้นใกล้เคียงกับประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ที่การขาดหลักประกันรายได้หลังเกษียณเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุจำเป็นต้องทำงานต่อไป

การสำรวจ SOP มีการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งที่มาของรายได้การทำงานและรายได้มิใช่จากการทำงาน เช่น การรับเงินโอน รายได้จากทรัพย์สิน เป็นต้น รวมถึงผลประโยชน์หลังเกษียณและการช่วยเหลือจากภาครัฐ ในช่วง 12 เดือนที่ผ่านมา อาทิ เงินบำเหน็จบำนาญ กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ กองทุนประกันสังคม เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นต้น ในส่วนรายได้หลังเกษียณ พบว่า ร้อยละ 84 ของกลุ่มตัวอย่างระบุว่าได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุที่ให้กับบุคคลที่อายุ 60 ปีขึ้นไป ที่ไม่ได้เป็นข้าราชการบำนาญ ในขณะที่ร้อยละ 10 ได้รับเงินบำนาญข้าราชการ และมีเพียงร้อยละ 3 ได้รับเงินจากกองทุนประกันสังคม นอกจากนี้ เกือบครึ่งของกลุ่มตัวอย่างยังได้รับเงินโอนจากโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นครัวเรือนรายได้น้อย อย่างไรก็ตาม

ตาม รายได้หลักของผู้สูงอายุยังมาจากเงินโอนของบุตรหลานและรายได้จากการทำงาน พบว่า ร้อยละ 72 ของกลุ่มตัวอย่างได้รับการช่วยเหลือทางการเงินและสิ่งของทั้งหมดจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (ทั้งที่อาศัยร่วมกันหรืออยู่ในพื้นที่อื่น) โดยเฉลี่ยผู้สูงอายุแต่ละคนได้รับความช่วยเหลือประมาณ 14,665 บาทต่อคนต่อปี ผู้สูงอายุมีรายได้จากหลายแห่ง เกือบ 1 ใน 3 ได้รับเงินจากคู่สมรส และร้อยละ 12 ได้รับเงินจากพี่น้องหรือญาติ และมากกว่า 1 ใน 3 ได้รับรายได้จากทรัพย์สินหรือดอกเบี้ย สัดส่วนดังกล่าวแสดงในตารางที่ 3.1 เช่นกัน อาจกล่าวได้ว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีแหล่งรายได้หลายช่องทางและได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ แต่มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีเงินเกษียณจากบำนาญราชการหรือประกันสังคม

ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งยังมีภาระในการเลี้ยงดูบุตรที่อยู่ในวัยศึกษา (อายุไม่เกิน 18 ปี) โดยจำนวนบุตรเฉลี่ยมีเพียง 0.02 คน ซึ่งถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนสมาชิกครัวเรือนเฉลี่ย 3 คน และมีจำนวนบุตรวัยผู้ใหญ่เฉลี่ย 0.6 คน การมีบุตรในวัยศึกษาอาจทำให้ผู้สูงอายุมีความจำเป็นต้องทำงานเพิ่มขึ้นเพื่อให้มีรายได้เลี้ยงดูครอบครัว แตกต่างจากผู้สูงอายุที่มีฐานะอาจเลือกเกษียณที่อายุ 60 ปี หรือเร็วกว่านั้น เพื่อใช้เวลาในการดูแลบุตรที่บ้าน เช่น การสอนการบ้าน การดูแลความสะอาดและสุขอนามัย เป็นต้น เมื่อพิจารณารูปแบบการอยู่อาศัยภายในครัวเรือนพบว่า ประมาณ 2 ใน 3 ของผู้สูงอายุอาศัยร่วมกับคู่สมรสของตน เกือบครึ่ง (ร้อยละ 46) อาศัยร่วมกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ และที่น่าสนใจ พบว่า ร้อยละ 11 ของกลุ่มตัวอย่างจัดเป็นครัวเรือนข้ามรุ่น (skipped generation family) ที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับหลาน โดยที่ไม่มีพ่อแม่เด็ก (บุตรของผู้สูงอายุ) อยู่ด้วย ซึ่งเป็นลักษณะที่พบบ่อยในสังคมไทยที่แรงงานวัยหนุ่มสาวจะย้ายไปหางานทำในเขตเมืองที่มีความต้องการแรงงานสูง และนำบุตรมาฝากกับพ่อแม่สูงอายุในภูมิลำเนาเดิม หรืออาจเกิดจากการที่พ่อแม่เด็กเสียชีวิต อย่างไรก็ตาม การจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยในการศึกษานี้ไม่ได้มีลักษณะที่แยกจากกัน (mutually exclusive) เช่น ครัวเรือนที่มีปู่ย่าและหลานอยู่ด้วยกัน จะถือว่าเป็นการอยู่อาศัยกับคู่สมรส และเป็นครัวเรือนข้ามรุ่น ดังนั้น ผลรวมค่าของตัวแปรหุ่นที่แสดงรูปแบบการอยู่อาศัยในตารางที่ 3.1 จึงมีค่ามากกว่า 1 จากการตรวจสอบงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2 พบว่า รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนเป็นตัวกำหนดสำคัญในการอธิบายการตัดสินใจเกี่ยวกับการทำงานและเกษียณของผู้สูงอายุ เป็นต้นว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่มีแนวโน้มเลือกทำงานลดลงเมื่อเข้าสู่วัยเกษียณ ในขณะที่ผู้สูงอายุที่อาศัยลำพังกับหลานที่พ่อแม่เสียชีวิตอาจมีความต้องการทำงานมากขึ้น

การสำรวจ SOP ยังมีการเก็บรายละเอียดข้อมูลภาวะสุขภาพและการเจ็บป่วยของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ความสามารถการมองเห็น การได้ยิน การช่วยเหลือตัวเอง การหกล้ม การเคลื่อนไหว พฤติกรรมสุขภาพ เช่น การออกกำลังกาย การดื่มน้ำสะอาด การรับประทานผักผลไม้ การดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้จะจำกัดเฉพาะภาวะสุขภาพรวม กล่าวอย่างเจาะจง ผู้สูงอายุต้องตอบคำถามที่ว่า “ ในระหว่าง 7 วัน ก่อนวันสัมภาษณ์ ท่านรู้สึกว่าคุณภาพตนเองเป็นอย่างไร ” โดยประเมินภาวะสุขภาพของตนเอง 5 ระดับ คือ ดีมาก ดี ปานกลาง ไม่ดี ไม่ดีมาก ๆ หากผู้สูงอายุตอบว่า ดีหรือดีมาก จะถือว่าเป็นผู้มีสุขภาพดี โดยมีสัดส่วนเท่ากับร้อยละ 53 ของกลุ่มตัวอย่าง เมื่อพิจารณาฐานะทางการเงินส่วนบุคคล พบว่า ค่าเฉลี่ยของ

เงินออมส่วนบุคคลเท่ากับ 129,856 บาท และมูลค่าทรัพย์สินอื่นอย่างบ้าน ที่ดิน และยานพาหนะ เท่ากับ 628,130 บาท³ ในขณะที่ร้อยละ 15 ของกลุ่มตัวอย่างระบุว่าตนเองยังมีภาระหนี้สิน อาจกล่าวได้ว่า มูลค่าเงินออม และทรัพย์สินของกลุ่มตัวอย่างอาจไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพหลังเกษียณ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ได้รับเพียงเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากภาครัฐ

ตารางที่ 3.2 รายละเอียดการกำหนดค่าตัวแปรตามและตัวแปรอธิบายสำคัญสำหรับการวิเคราะห์ถดถอย

ตัวแปร	คำอธิบาย
<i>ตัวแปรตาม</i>	
การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน ชั่วโมงทำงานต่อสัปดาห์	ตัวแปรหุ่นกำหนดให้มีค่าเท่ากับ 1 หากทำงานในระหว่าง 7 วันที่ผ่านมา จำนวนชั่วโมงทำงานต่อสัปดาห์คำนวณจากจำนวนวันที่ทำงานและชั่วโมง การทำงานเฉลี่ยในแต่ละวัน
<i>ตัวแปรอธิบาย</i>	
เพศหญิง	ตัวแปรหุ่นกำหนดให้มีค่าเท่ากับ 1 หากเป็นหญิง
ช่วงอายุ	ชุดของตัวแปรหุ่นแสดงกลุ่มอายุ 60-64 ปี, 65-69 ปี และ 70-74 ปี โดย กลุ่มแรกเป็นกลุ่มอ้างอิง
การมีสุขภาพดี	ตัวแปรหุ่นกำหนดให้มีค่าเท่ากับ 1 หากระบุว่าสุขภาพดีหรือดีมาก
การรับบำนาญและการช่วยเหลือ ภาครัฐ	ตัวแปรหุ่นกำหนดให้มีค่าเท่ากับ 1 หากระบุว่ามีการรับบำนาญที่พิจารณา ในช่วง 12 เดือนที่ผ่านมา ทั้งนี้ผู้ตอบแบบสอบถามอาจรับเงินบำนาญได้ มากกว่า 1 รูปแบบ
การศึกษา	ชุดของตัวแปรหุ่นจำแนกระดับการศึกษาสูงสุด 5 ระดับ คือ ประถมศึกษา หรือน้อยกว่า มัธยมศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลาย อนุปริญญา และปริญญาตรีขึ้นไป โดยกลุ่มที่จบชั้นประถมศึกษาหรือน้อยกว่าเป็นกลุ่มอ้างอิง
ลอการิทึมจำนวนเงินที่ได้รับจากบุตร	ค่าลอการิทึมของจำนวนเงินที่ได้รับจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ต่อปี รวมเงินและ การให้เป็นสิ่งของ กำหนดให้ค่าลอการิทึมเท่ากับ 0 หากไม่ได้รับเงิน
ลอการิทึมมูลค่าทรัพย์สินทางการเงิน	ค่าลอการิทึมสินทรัพย์การเงิน เช่น เงินฝากธนาคาร พันธบัตร ทองคำ เป็น ต้น หากไม่มีจะกำหนดให้ค่าลอการิทึมเท่ากับ 0

³ การเก็บข้อมูลเงินออมในแบบสอบถาม SOP จะให้ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกช่วงใดช่วงหนึ่งที่ตรงกับตนเอง เช่น หากเลือกช่วงเงินออม 200,000-399,999 บาท ผู้วิจัยจะกำหนดให้ผู้สูงอายุรายนี้มีเงินออมเท่ากับค่ากลางของช่วงดังกล่าวคือ 300,000 บาท เป็นต้น สำหรับช่วงเริ่มต้นและช่วงสุดท้ายซึ่งเป็นช่วงเปิด เช่น จำนวนเงินอมน้อยกว่า 25,000 บาท ผู้วิจัยจะกำหนดให้เงินออมเท่ากับ 25,000 บาท และหากเลือกช่วง 3,000,000 บาท ขึ้นไป ผู้วิจัยจะกำหนดค่าให้เพิ่มขึ้นร้อยละ 20 ของตัวเลขดังกล่าว ในที่นี้เงินออมของผู้ตอบแบบสอบถามจะเท่ากับ 3,600,000 บาท และใช้วิธีการเดียวกันนี้ในการคำนวณเงินโอนและมูลค่าทรัพย์สินของกลุ่มตัวอย่าง

ตัวแปร	คำอธิบาย
ลอการิทึมมูลค่าทรัพย์สินมีค่าอื่น	ค่าลอการิทึมสินทรัพย์มีค่าอื่น เช่น บ้าน ที่ดิน ยานพาหนะ เครื่องมือทำการเกษตร เป็นต้น หากไม่มีจะกำหนดให้ค่าลอการิทึมเท่ากับ 0
ลอการิทึมรายได้ครัวเรือนต่อหัว	รายได้ต่อเดือนต่อหัวคำนวณจากรายได้รวมของครัวเรือนหารด้วยจำนวนสมาชิกและปรับให้เป็นค่าลอการิทึม
รูปแบบการอยู่อาศัย	ชุดของตัวแปรหุ่นแสดงรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของสมาชิกครัวเรือน เช่น คู่สมรส บุตรที่เป็นผู้ใหญ่ ป่วยตายยากับหลานโดยที่พ่อแม่เด็กไม่ได้อาศัยอยู่ด้วย เป็นต้น

ตารางที่ 3.2 แสดงรายละเอียดของการกำหนดและแปลงค่าตัวแปรตามและตัวแปรอธิบายสำคัญที่ใช้ในการวิเคราะห์ถดถอย เช่น การศึกษานี้สร้างตัวแปรหุ่น 5 ตัว แสดงระดับการศึกษาสูงสุดของกลุ่มตัวอย่างตั้งแต่ประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา การวิเคราะห์ทางเศรษฐมิติจะใช้ตัวแปรหุ่น 4 ตัว ตั้งแต่มัธยมศึกษาตอนต้นขึ้นไป โดยตัดตัวแปรหุ่นของประถมศึกษาหรือต่ำกว่าเพราะเป็นกลุ่มอ้างอิง นอกจากนี้ ตัวแปรเชิงปริมาณเกี่ยวกับเงินโอน เงินออม ทรัพย์สิน และรายได้ครัวเรือน จะกำหนดให้อยู่ในรูปแบบลอการิทึมทั้งหมด และหากค่าตัวแปรเท่ากับศูนย์ ก็จะกำหนดให้ค่าลอการิทึมของตัวแปรนั้นเท่ากับศูนย์เช่นกัน

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยแบ่งเป็น 3 ส่วน ตามแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา *ส่วนแรก* เป็นการฉายภาพของอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและจำนวนชั่วโมงทำงาน เปรียบเทียบก่อนและหลังสถานการณ์โควิด-19 โดยประมวลผลข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) ระหว่าง พ.ศ. 2563-2565 *ส่วนที่สอง* นำเสนอผลการประมาณค่าแบบจำลองอุปทานแรงงานผู้สูงอายุโดยใช้ข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons: SOP) พ.ศ. 2564 รวมทั้งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา และ*ส่วนสุดท้าย* นำเสนอผลจากแบบสอบถามของโครงการวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้สูงอายุต่อผลกระทบจากสถานการณ์โควิด-19 ต่อการทำงาน รายได้ และการเกษียณ โดยเป็นการประเมินเชิงอัตวิสัย (subjective measurement)

4.1 ผลการศึกษาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (LFS)

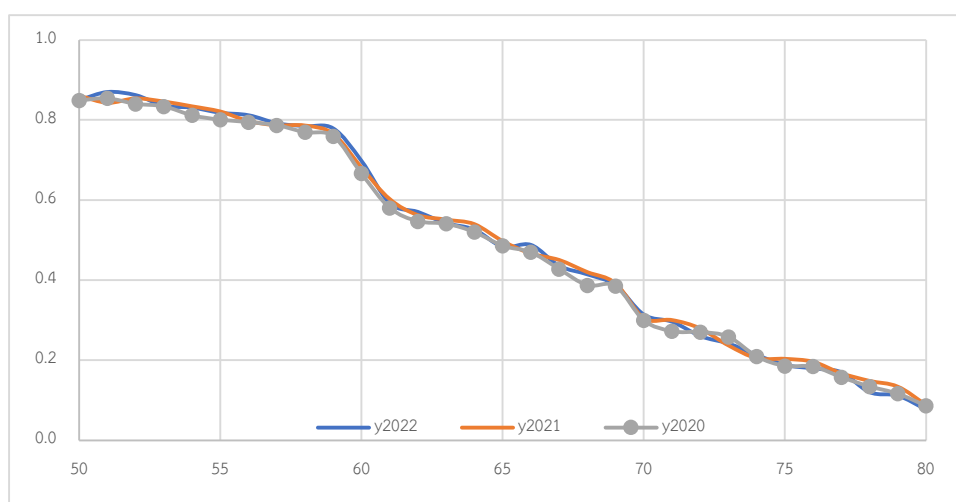
4.1.1 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน

ภาพที่ 4.1 แสดงอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน (labor force participation rate: LFPR) ของประชากรช่วงอายุ 50-80 ปี จากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 2 พ.ศ. 2563-2565 ค่าเฉลี่ยในช่วง 3 ปีที่ทำการศึกษา พบว่า มากกว่า 1 ใน 3 (ร้อยละ 34.8) ของประชากรสูงอายุ (60 ถึง 80 ปี) ยังคงมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน ซึ่งมีความแตกต่างกันมากเมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานในช่วงอายุ 50-59 ปี ที่ค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 81.8 อย่างไรก็ตาม ค่าเฉลี่ยข้างต้นมากกว่าของปี 2563 ที่มีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 กล่าวคือ ในปี 2563 การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ (60-80 ปี) อยู่ที่ร้อยละ 34.2 และเท่ากับร้อยละ 81.0 สำหรับแรงงานในช่วงอายุ 50-59 ปี นอกจากนี้ ยังพบว่า การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเข้าอายุ 60 ปี ซึ่งเป็นเกณฑ์เกษียณตามกฎหมาย (statutory retirement age) สำหรับข้าราชการและลูกจ้างเอกชนส่วนใหญ่⁴ โดยลดลงจากร้อยละ 69.8 สำหรับแรงงานที่มีอายุ 60 ปี เหลือร้อยละ 59.2 เมื่อมีอายุ 61 ปี สะท้อนว่าแรงงานในระบบจำนวนไม่มากนักออกจากตลาดแรงงานตามเกณฑ์เกษียณ

⁴ กรณีของลูกจ้างเอกชนที่อยู่ภายใต้ระบบประกันสังคม เงินบำนาญจะเริ่มจ่ายให้กับผู้ประกันตนที่มีอายุ 55 ปีบริบูรณ์ ที่ได้สิ้นสุดการเป็นผู้ประกันตนจากการลาออกหรือเกษียณจากการทำงาน โดยผู้ประกันตนที่มีสิทธิได้รับเงินบำนาญประกันสังคมเป็นรายเดือนตลอดช่วงชีวิต จะต้องมีการจ่ายเงินสมทบไม่น้อยกว่า 180 เดือน (15 ปี)

เมื่อพิจารณาเฉพาะประชากรสูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไป พบว่า อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน (LFPR) มีแนวโน้มลดลงตามอายุ โดยเฉพาะช่วงอายุ 59-62 ปี มีการลดลงมากถึงร้อยละ 20.8 ระหว่างปี 2563-2565 กล่าวอย่างเจาะจง เมื่อแบ่งผู้สูงอายุตามช่วงวัย พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ 60-69 ปี อยู่ที่ร้อยละ 51.1 และลดลงเหลือร้อยละ 20.0 สำหรับผู้สูงอายุ 70-79 ปี และเหลือเพียงร้อยละ 8.4 สำหรับแรงงานที่มีอายุ 80 ปี อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความแตกต่างระหว่างปีที่ทำการสำรวจ พบว่า การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) ในปี พ.ศ. 2563 ต่ำกว่าปีอื่นเล็กน้อย สาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยรวมลดลงทำให้ความต้องการแรงงานลดลงตาม นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูงทำให้ส่วนหนึ่งเลือกที่จะไม่ทำงานในช่วงที่มีการแพร่ระบาดรุนแรง

ภาพที่ 4.1 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน ช่วงอายุ 50-80 ปี

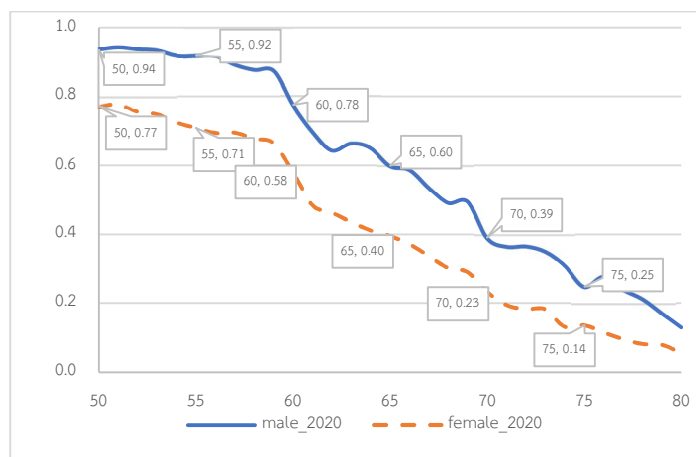
หมายเหตุ: ข้อมูลที่ใช้มาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563-2565 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานมีความแตกต่างกันระหว่างแรงงานชายกับหญิง จากภาพที่ 4.2 พบว่า ในปี 2565 การมีส่วนร่วมของแรงงานชายในช่วงอายุ 50-80 ปี อยู่ที่ร้อยละ 70.0 ในขณะที่การมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงเฉลี่ยที่ร้อยละ 50-51 โดยมีความแตกต่างกันถึงร้อยละ 20 และการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้ชายมากกว่าผู้หญิงในทุกช่วงอายุ เพื่อความสะดวกในการอ่านค่าและแปลความหมาย ผู้วิจัยแสดงอายุและอัตราการมีส่วนร่วมเมื่ออายุ 50, 55, 60, 65, 70 และ 75 ปี เช่น ข้อมูลจากการสำรวจเมื่อปี 2563 ในภาพที่ 4.2 (ก) อัตราการมีส่วนร่วมของแรงงานชายที่อายุ 50 ปี เท่ากับร้อยละ 94 ในขณะที่ของแรงงานหญิงที่อายุเท่ากันคือร้อยละ 77 เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างชายกับหญิงมีแนวโน้มลดลงตั้งแต่อายุ 65 ปีเป็นต้นไป เช่น ในภาพที่ 4.2 (ข) พบว่า ในปี 2565 การมีส่วนร่วมของแรงงานชายมากกว่าแรงงานหญิงร้อยละ 23.1 ที่อายุ 60 ปี

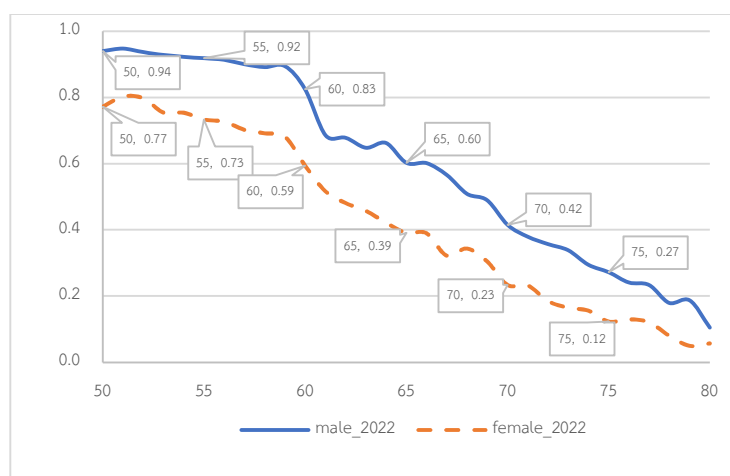
แต่ความแตกต่างลดลงเหลือร้อยละ 18.1 (ร้อยละ 41.5 สำหรับผู้ชายและร้อยละ 23.4 สำหรับหญิง) ที่อายุ 70 ปี สอดคล้องกับภาพที่ 4.2 (ก) ด้านบนที่ประมวลผลการสำรวจในปี 2563 อย่างไรก็ตาม การลดลงของการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานทั้งของชายและหญิงในช่วงวัยเกษียณ (60-65 ปี) ของปี 2563 มีมากกว่าปี 2565 เล็กน้อย⁵ โดยภาพรวม แรงงานชายมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานมากกว่าแรงงานหญิง แต่ความแตกต่างมีแนวโน้มลดลงเมื่อมีอายุมากขึ้น สถานการณ์โควิด-19 ทำให้อัตราการมีส่วนร่วมของแรงงานสูงอายุทั้งชายและหญิงลดลง

ภาพที่ 4.2 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานชายและหญิง ช่วงอายุ 50-80 ปี

(ก) การสำรวจ LFS พ.ศ. 2563

(ข) การสำรวจ LFS พ.ศ. 2565

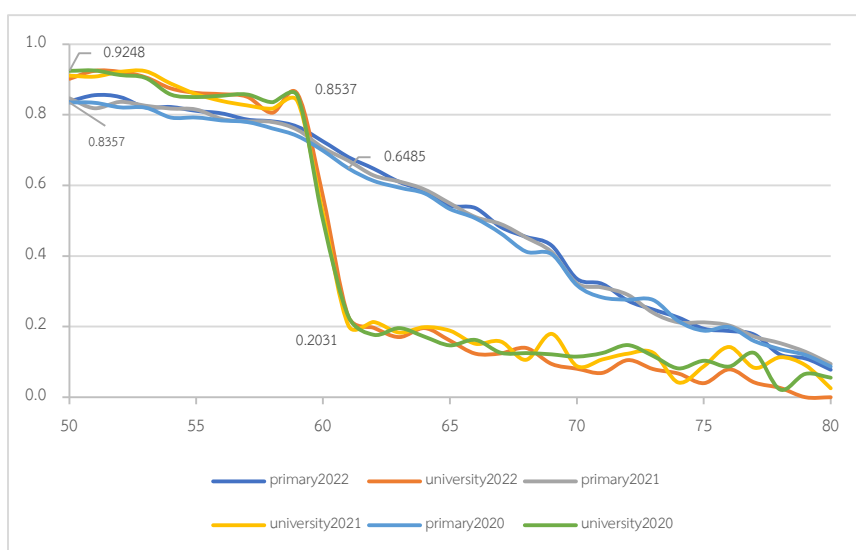

หมายเหตุ: ข้อมูลที่ใช้มาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563 และ 2565 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

⁵ ผู้วิจัยได้ทำการประมวลผลในลักษณะเดียวกันกับข้อมูลการสำรวจเมื่อปี 2564 แต่ไม่ได้แสดงในรายงานวิจัยนี้เนื่องจากผลการวิเคราะห์มีความใกล้เคียงกับปี 2565 อย่างมาก

การมีส่วนร่วมของแรงงานที่มีการศึกษาสูงลดลงอย่างชัดเจนในช่วงวัยเกษียณ เมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยที่แสดงในภาพที่ 4.1 ภาพที่ 4.3 แสดงการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานรวมตามช่วงอายุโดยทำการเปรียบเทียบระหว่างผู้ที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือน้อยกว่า (จำนวนปีที่ศึกษาในระบบโรงเรียนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 6 ปี) กับระดับอุดมศึกษา (16 ปีขึ้นไป) พบว่า ในช่วง 10 ปีก่อนเข้าสู่วัยเกษียณ (อายุ 50-59 ปี) อัตราการมีส่วนร่วมของแรงงานที่มีการศึกษาสูงเฉลี่ยที่ร้อยละ 87.6 ซึ่งมากกว่าสัดส่วนของแรงงานที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาที่มีค่าเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 80.6 ระหว่างปี 2563-2565 อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่า ส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 50-80 ปี ในการสำรวจ LFS ทั้ง 3 ปี (ร้อยละ 79) จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ในขณะที่มีเพียงร้อยละ 10 ในช่วงอายุเดียวกันที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป

ภาพที่ 4.3 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาและมหาวิทยาลัย อายุ 50-80 ปี

หมายเหตุ: ข้อมูลที่นำมาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563- 2565 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ความแตกต่างของการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานระหว่างสองระดับการศึกษาน่าจะมีสาเหตุจากการที่แรงงานที่มีการศึกษาสูง ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในระบบที่เกณฑ์เกษียณคือ 60 ปี และแรงงานกลุ่มนี้ยังได้รับผลประโยชน์จากเงินบำนาญราชการหรือจากระบบประกันสังคม รวมทั้งมีความสามารถในการเก็บออมได้มาก ในช่วงที่ยังอยู่ในวัยทำงาน ส่งผลให้อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของประชากรกลุ่มนี้ลดลงอย่างชัดเจนจากร้อยละ 85.4 เมื่ออายุ 59 ปี เหลือเพียงร้อยละ 20.3 เมื่ออายุ 61 ปี หรือลดลงเกือบ 2 ใน 3 อย่างไรก็ตาม กรณีของแรงงานที่จบชั้นประถมศึกษาหรือน้อยกว่าส่วนใหญ่เป็นแรงงานในภาคเกษตร รับจ้างอิสระ หรือลูกจ้างในสถานประกอบการขนาดเล็กที่ไม่ได้อยู่ภายใต้ระบบประกันสังคม และกลุ่มนี้จะไม่มีการเกษียณเหมือนกับ

แรงงานในระบบ เมื่อทำการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานระหว่างอายุ 59 ปี และ 61 ปี ของกลุ่มที่มีการศึกษาน้อย พบว่า อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานลดลงเพียงร้อยละ 9.6 จากร้อยละ 75.5 เหลือร้อยละ 65.9 นอกจากนี้ ยังพบว่า การมีส่วนร่วมเฉพาะผู้ที่มีอายุ 60-80 ปี พบว่า ระหว่างปี 2563-2565 การมีส่วนร่วมของกลุ่มที่มีการศึกษาสูงมีค่าเฉลี่ยที่ร้อยละ 13.7 แต่ค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 37.5 สำหรับแรงงานที่จบชั้นประถมศึกษาหรือน้อยกว่า มีความเป็นไปได้ว่า เงินบำนาญของผู้สูงอายุที่มีการศึกษาน้อยจะได้รับเพียงเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเท่านั้น กอปรกับในช่วงวัยทำงานก็มีรายได้ไม่สูงนักทำให้เงินออมไม่มากนัก การคงอยู่ในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุไทยจำนวนไม่น้อยอาจมาจากความจำเป็นในการหารายได้เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การรับเงินบำนาญและเงินออมส่วนบุคคลของผู้สูงอายุน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้ที่มีการศึกษาสูง อายุ 65-80 ปี ในปี 2564 มีความผันผวนมากกว่าในปี 2563 และ 2565 ส่วนหนึ่งอาจมีสาเหตุจากสถานการณ์โควิด-19 ที่ทำให้แรงงานกลุ่มนี้มีการเปลี่ยนสถานะไปมาระหว่างการเข้าและออกจากตลาดแรงงาน

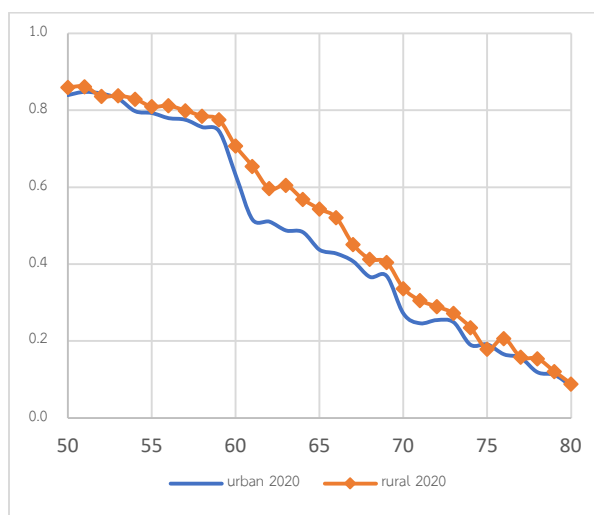
ภาพที่ 4.4 แสดงการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้ที่อาศัยในเขตเมืองและชนบทในแต่ละปี การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานมีความแตกต่างกันระหว่างผู้ที่อาศัยในเขตเมืองและเขตชนบท โดยเฉลี่ยผู้ที่อาศัยในชนบทมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานมากกว่าประมาณร้อยละ 5-6 ในช่วงอายุ 50-80 ปี ค่าเฉลี่ยของแต่ละกลุ่มเท่ากับร้อยละ 62.4 และร้อยละ 57.1 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ในช่วง 10 ปีก่อนวัยเกษียณ (อายุ 50-59 ปี) การมีส่วนร่วมในเขตเมืองและนอกเขตเมืองมีความแตกต่างกันน้อยมากเพียงร้อยละ 2.4 กล่าวคือ ค่าเฉลี่ยของเขตเมืองและนอกเขตเมืองเท่ากับร้อยละ 80.7 และร้อยละ 83.1 ตามลำดับ ความแตกต่างเริ่มปรากฏชัดเจนมากขึ้นหลังจากช่วงอายุ 60 ปี โดยเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 8.4 สะท้อนว่า แรงงานนอกเขตเมืองซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือรับจ้างทั่วไปยังไม่เกษียณจากการทำงาน เมื่อทำการตรวจสอบเพิ่มเติมโดยพิจารณาเฉพาะกลุ่มแรงงานชายแสดงในภาพที่ 4.5 (ก) ถึง 4.5 (ค) พบว่า เป็นไปในทิศทางเดียวกันโดยการมีส่วนร่วมของแรงงานชายช่วงอายุ 50-80 ปี ในเขตชนบท (ร้อยละ 73.8) มากกว่าของเขตเมือง (ร้อยละ 67.1)

นอกจากนั้น จากภาพที่ 4.5 (ก) และ 4.5 (ข) พบว่า ในปี 2563 และ 2564 การมีส่วนร่วมของแรงงานชายในเขตชนบทมากกว่าในเขตเมืองทุกช่วงอายุ ความแตกต่างปรากฏชัดเจนระหว่างช่วงอายุ 60-65 ปี แม้ว่าข้อมูลในปี 2565 แสดงในภาพที่ 4.5 (ค) จะเป็นไปในทิศทางเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบกับปีอื่น แต่มีความแตกต่างเล็กน้อยตรงที่การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุชายในเขตเมืองที่มีอายุมากกว่า 75 ปี กลับมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเขตชนบท ข้อค้นพบข้างต้นอาจแปลความได้ว่าแรงงานชายในชนบทส่วนใหญ่อาจไม่ใช่แรงงานในระบบที่เกณฑ์เกษียณจะอยู่ที่ 60 ปี ดังนั้น ในช่วงการเป็นผู้สูงอายุตอนต้น (60-65 ปี) แรงงานชายในชนบทที่ยังมีสุขภาพแข็งแรงมีแนวโน้มเลือกทำงานต่อทำให้การมีส่วนร่วมลดลงช้ากว่าแรงงานชายในเขตเมืองที่อายุเท่ากันและ

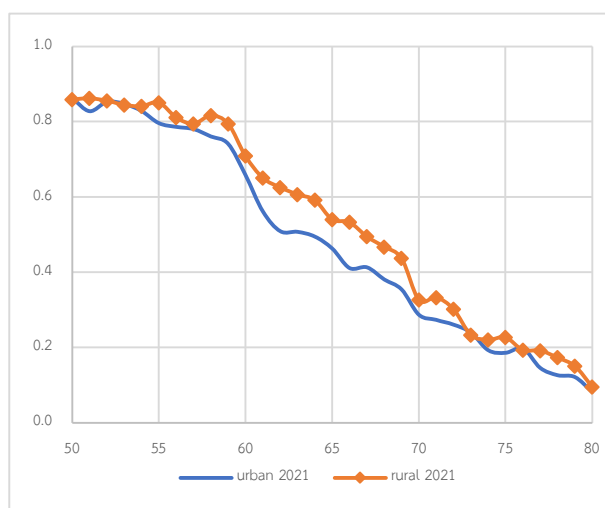
อาจเป็นไปได้ว่า แรงงานชายในเขตชนบทส่วนใหญ่ไม่ได้รับเงินบำนาญข้าราชการหรือจากประกันสังคมทำให้ยังไม่สามารถเกษียณได้

ภาพที่ 4.4 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานในเขตเมืองและนอกเขตเมือง ช่วงอายุ 50-80 ปี

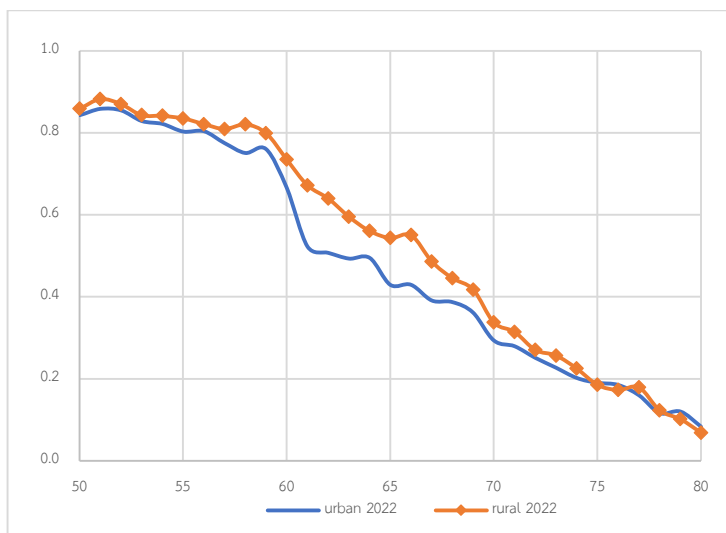
(ก) การสำรวจ LFS พ.ศ. 2563

(ข) การสำรวจ LFS พ.ศ. 2564

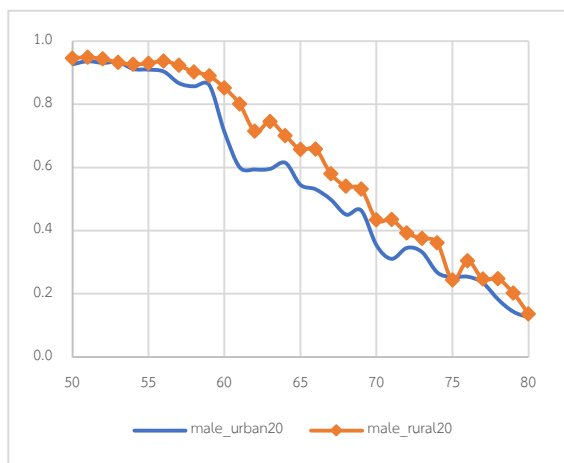
(ค) การสำรวจ LFS พ.ศ. 2565

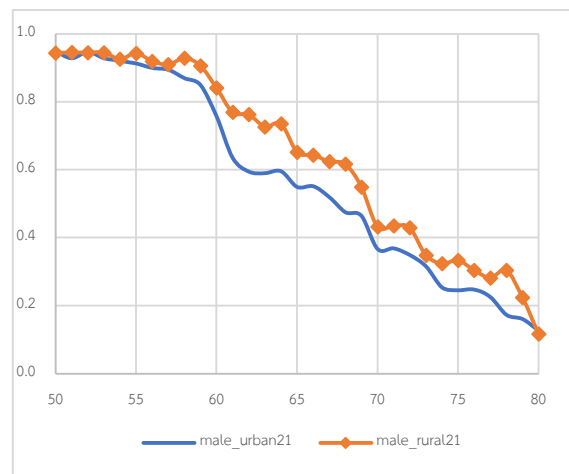
หมายเหตุ: ข้อมูลที่ใช้มาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563- 2565
ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 4.5 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานชายในเขตเมืองและนอกเขตเมือง ช่วงอายุ 50-80 ปี

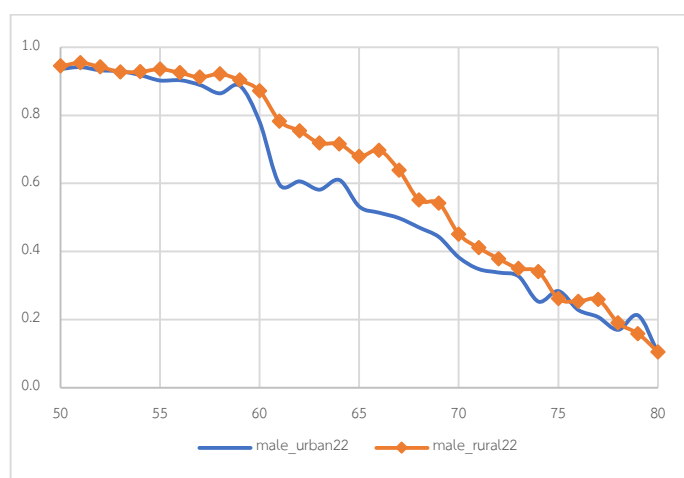
(ก) การสำรวจ LFS พ.ศ. 2563

(ข) การสำรวจ LFS พ.ศ. 2564

(ค) การสำรวจ LFS พ.ศ. 2565

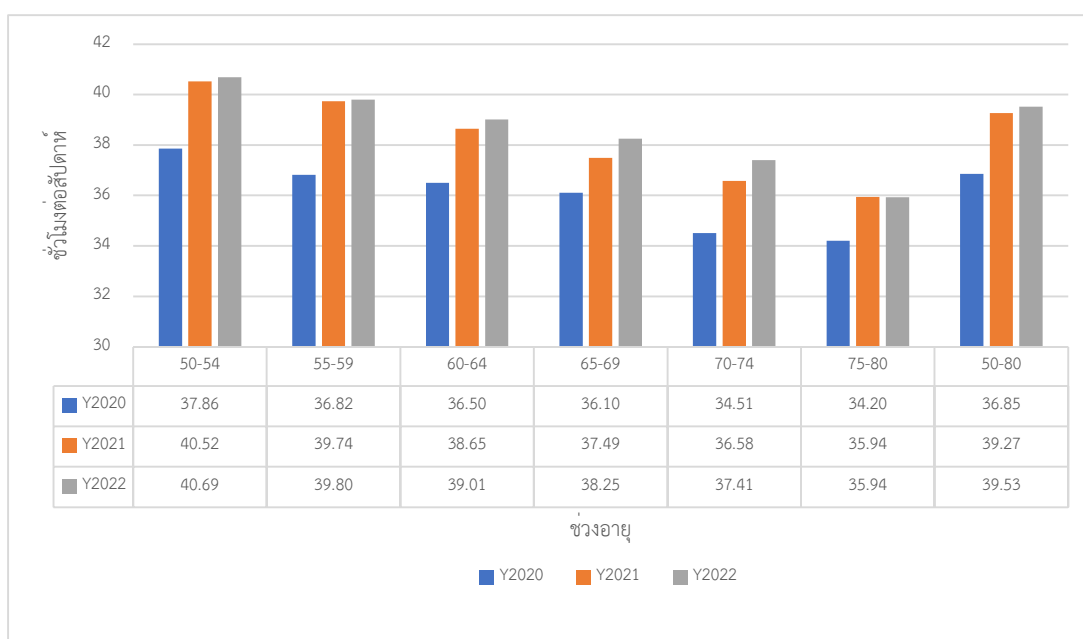
หมายเหตุ: ข้อมูลที่ใช้มาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563- 2565 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

4.1.2 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์

เนื้อหาส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ชั่วโมงการทำงานของประชากรอายุระหว่าง 50-80 ปี ที่ยังอยู่ในกำลังแรงงานของประเทศและมีงานทำในช่วงที่ทำการเก็บข้อมูล โดยภาพรวม พบว่า กำลังแรงงานของประเทศในช่วงอายุดังกล่าว มีสถานะเป็นพนักงานเต็มเวลาตามเกณฑ์ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (มากกว่าหรือเท่ากับ 35 ชั่วโมงต่อสัปดาห์) ภาพที่ 4.6 แสดงสถิติชั่วโมงการทำงานเฉลี่ยจำแนกตามกลุ่มอายุของผู้ที่มีงานในช่วง 7 วันก่อนสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 6 กลุ่ม ประกอบด้วย (1) 50-54 ปี (2) 55-59 ปี (3) 60-64 ปี (4) 65-69 ปี (5) 70-74 ปี และ

(6) 75-80 ปี ตามลำดับ ชั่วโมงการทำงานเฉลี่ยมีค่าระหว่าง 36.9 ถึง 39.5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในช่วงปี 2563-2565 อย่างไรก็ดี ค่าเฉลี่ยของในปี 2563 ต่ำกว่าปีอื่น ๆ ประมาณ 2.4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เนื่องจากยังอยู่ในช่วงของโรคโควิด-19 และก่อนจะปรับเพิ่มขึ้นในปีต่อๆ มา⁶ เมื่อพิจารณาความแตกต่างของชั่วโมงการทำงานตามช่วงอายุ พบว่า ชั่วโมงการทำงานของแรงงานที่มีอายุ 50-54 ปี มีค่ามากที่สุด ระหว่าง 37.9 ถึง 40.7 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ชั่วโมงการทำงานของกลุ่มอายุ 60-64 ปี และ 65-69 ปี ลดลงน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงอายุ 55-59 ปี สะท้อนว่าแรงงานสูงอายุส่วนใหญ่ยังมีสถานะเป็นพนักงานเต็มเวลาเช่นเดิม อย่างไรก็ตาม ชั่วโมงการทำงานมีความแตกต่างกันในช่วงการเป็นผู้สูงอายุตอนปลาย (กลุ่ม 70-74 ปี และ 75-80 ปี) แต่โดยภาพรวมยังเป็นผู้ทำงานเต็มเวลา มีเพียงค่าเฉลี่ยของปี 2563 (34.2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์) เท่านั้น

ภาพที่ 4.6 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ของผู้มีงานทำ อายุระหว่าง 50-80 ปี

หมายเหตุ: ข้อมูลที่ใช้มาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563- 2565 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

⁶ ในจำนวนผู้มีงานทำ ในปี 2653 พบว่า ร้อยละ 6.8 มีสถานะ “เสมือนว่างงาน” คือ มีสถานะการจ้างงานแต่มีชั่วโมงการทำงานน้อยกว่า 20 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และปรับลดลงเหลือร้อยละ 3.5 ในปี 2565 อาจมีนัยยะว่า นายจ้างส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเก็บรักษาพนักงานกลุ่มที่มีอายุโดยปรับลดชั่วโมงทำงานลงในช่วงของโควิด-19 แต่ไม่มีการจ้างพนักงานใหม่ที่เพิ่งจบการศึกษาสอดคล้องกับผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2565ข) ที่ประมวลผลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 2 พ.ศ. 2565 ซึ่งเป็นฐานข้อมูลชุดเดียวกันกับที่ใช้ในการวิจัยนี้ พบว่า กลุ่มเยาวชน (อายุ 15-24 ปี) มีอัตราการว่างงานสูงถึงร้อยละ 8.6 ในปี 2653 เมื่อเปรียบเทียบกับวัยผู้ใหญ่ (25 ปี ขึ้นไป) ที่อยู่ที่ร้อยละ 1.2 และปรับลดลงหลังจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เริ่มผ่อนคลาย

ภาพที่ 4.7 แสดงการเปรียบเทียบชั่วโมงทำงานระหว่างแรงงานชายและหญิงในช่วงอายุ 50-80 ปี โดยภาพรวม พบว่า ชั่วโมงทำงานมีความแตกต่างกันน้อยมากในแต่ละช่วงอายุ ส่วนใหญ่ชั่วโมงการทำงานของผู้ชายมากกว่าผู้หญิงในช่วงก่อนอายุ 69 ปี อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าแปลกใจว่า ในกลุ่มอายุ 70-74 ปี และ 75-80 ปี ชั่วโมงการทำงานของแรงงานหญิงกลับมากกว่าของแรงงานชายเล็กน้อย โดยชั่วโมงทำงานในปี 2563 ที่มีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 จะน้อยกว่าปี 2564 และ 2565 ประมาณ 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

ภาพที่ 4.7 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ของผู้มีงานทำชายและหญิง อายุระหว่าง 50-80 ปี

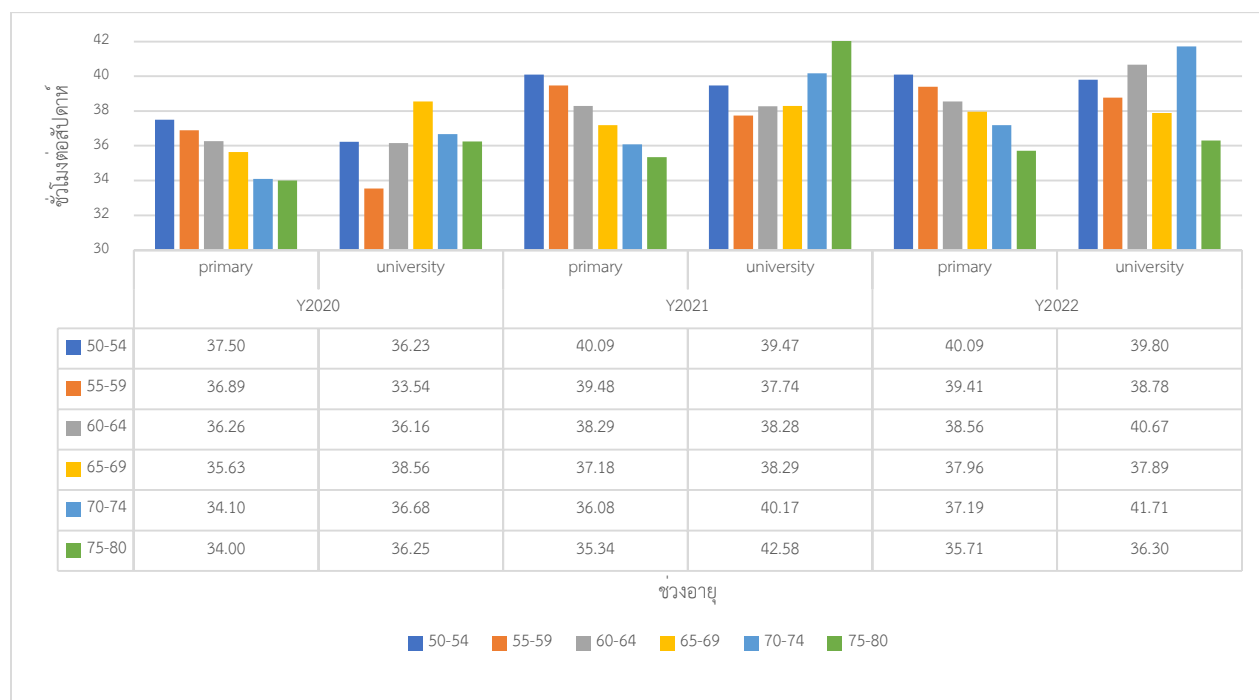

หมายเหตุ: ข้อมูลที่ใช้มาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563- 2565 ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ชั่วโมงการทำงานก่อนเข้าสู่วัยเกษียณของแรงงานที่จบชั้นระดับประถมศึกษามากกว่าของแรงงานที่จบระดับอุดมศึกษา เฉลี่ยประมาณ 1-2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ แสดงในภาพที่ 4.8 นอกจากนี้ ยังพบว่า ชั่วโมงการทำงานของผู้ที่จบชั้นประถมศึกษามีแนวโน้มลดลงตามช่วงอายุ เช่น ในปี 2563 ชั่วโมงทำงานเฉลี่ยลดลงร้อยละ 9.3 จาก 37.5 ชั่วโมงสำหรับกลุ่มอายุ 50-54 ปี เหลือ 34.0 ชั่วโมงสำหรับกลุ่มอายุ 75-80 ปี ถึงแม้ว่าอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้ที่จบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยจะลดลงค่อนข้างชัดเจนเมื่ออายุ 60 ปี (ดูภาพที่ 4.3) แต่กลับพบว่า ชั่วโมงการทำงานของผู้ที่ยังคงอยู่ในตลาดแรงงานไม่ได้ลดลง และในบางกลุ่มอายุกลับมีชั่วโมงทำงานมากกว่าแรงงานที่จบชั้นประถมศึกษา การที่แรงงานที่มีการศึกษาสูงยังมีชั่วโมงการทำงานค่อนข้างมาก อาจแสดงถึงคุณลักษณะส่วนบุคคลที่ทำให้เลือกทำงานมากขึ้น เช่น ภาระหนี้สิน ความจำเป็นในการเลี้ยงดูครอบครัว หรือ

ประกอบอาชีพเป็นผู้เชี่ยวชาญหรือผู้บริหารที่ได้รับค่าตอบแทนสูงซึ่งไม่ต้องใช้แรงกายมากนัก จึงจูงใจให้ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงเลือกที่จะทำงานต่อไป อย่างไรก็ตาม การแปลผลของกลุ่มแรงงานที่มีการศึกษาสูงต้องทำด้วยความระมัดระวังเพราะเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนจำนวนน้อยมาก และส่วนใหญ่ได้ออกจากตลาดแรงงานไปแล้วในช่วงวัย 59-60 ปี ส่งผลให้จำนวนกลุ่มตัวอย่างจะลดลงไปมาก เช่น จำนวนกลุ่มตัวอย่างในปี 2565 เท่ากับ 4,010 คน ในขณะที่จำนวนกลุ่มตัวอย่างของแรงงานที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาที่มีมากถึง 32,593 คน เป็นต้น

ภาพที่ 4.8 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ของผู้มีงานทำจำแนกตามระดับการศึกษา อายุระหว่าง 50-80 ปี

หมายเหตุ: ข้อมูลที่นำมาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563- 2565
ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 4.9 แสดงการเปรียบเทียบชั่วโมงทำงานระหว่างแรงงานในเขตเมืองและเขตชนบท พบว่า โดยภาพรวม แรงงานในเขตเมืองมีชั่วโมงการทำงานมากกว่าในเขตชนบท และในแต่ละกลุ่มอายุทั้ง 3 ปีที่ทำการศึกษาค ชั่วโมงทำงานเฉลี่ยเทียบเท่าการทำงานเต็มเวลา (มากกว่าหรือเท่ากับ 35 ชั่วโมง) สอดคล้องกับภาพที่ 4.8 ที่แสดงความแตกต่างของชั่วโมงการทำงานที่จำแนกตามระดับการศึกษา (ประถมศึกษาและมหาวิทยาลัย) กล่าวคือ ชั่วโมงการทำงานของแรงงานในเขตเมืองตั้งแต่อายุ 70 ปีขึ้นไป ลดลงน้อยมาก ยกเว้นในปี 2563 เท่านั้น ที่เป็นช่วงโควิด-19 ในขณะที่ชั่วโมงการทำงานในกลุ่มอายุเดียวกันในเขตชนบทกลับลดลงอย่างเห็นได้ชัด ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการทำงานนอกเขตเมืองส่วนใหญ่เป็นการประกอบอาชีพที่ใช้แรงงานเป็นหลัก เช่น การเกษตร รับจ้าง

อิสระ เป็นต้น ซึ่งสมรรถนะการทำงานจะลดลงเนื่องจากแรงงานสูงอายุมีสุขภาพถดถอยลง ต่างจากการทำงานในเขตเมืองที่อย่างพนักงานขายหรือพนักงานบริการที่ไม่ได้ใช้แรงกายมากนัก ทำให้ผู้สูงอายุที่ประสงค์จะทำงานต่อหลังวัยเกษียณมีชั่วโมงการทำงานใกล้เคียงกับช่วงก่อนเกษียณ (เปรียบเทียบกับ 2 กลุ่มอายุก่อนวัยเกษียณ คือ 50-54 ปี และ 55-59 ปี) นอกจากนี้ มีความเป็นไปได้ว่า เมื่อการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 บรรเทาลง กิจกรรมทางเศรษฐกิจเริ่มกลับมาดำเนินการได้อย่างปกติ ชั่วโมงงานเฉลี่ยของแรงงานในเขตเมืองจึงเพิ่มมากกว่าในเขตชนบท ซึ่งเป็นการตอกย้ำว่าปัญหาการแพร่ระบาดส่งผลกระทบต่อแรงงานในเขตเมืองมากกว่าในเขตชนบท โดยเฉพาะภาคการท่องเที่ยวและบริการ เมื่อทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมถึงความแตกต่างระหว่างเขตเมืองกับเขตชนบท โดยจำกัดเฉพาะแรงงานชายในช่วงอายุ 50-80 ปี พบว่า แบบแผนของชั่วโมงการทำงานเป็นไปในลักษณะเดียวกัน เพียงแต่ชั่วโมงการทำงานของแรงงานชายจะมากกว่าค่าเฉลี่ยที่แสดงไว้ในภาพที่ 4.9 (ไม่ได้แสดงในรายงานนี้)

ภาพที่ 4.9 ชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ของแรงงานในเขตเมืองและชนบท อายุระหว่าง 50-80 ปี

หมายเหตุ: ข้อมูลที่ใช้มาจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563- 2565
ประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

กล่าวโดยสรุป ความแตกต่างของชั่วโมงการทำงานของแรงงานที่อายุระหว่าง 50 ถึง 80 ปี จำแนกตามเพศ ระดับการศึกษา และระหว่างเมืองกับชนบท มีไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบสถิติอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างชัดเจนในช่วงเกณฑ์เกษียณทางราชการ (statutory retirement age)

ที่ 60 ปี ค่าเฉลี่ยชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ของผู้สูงอายุส่วนใหญ่แล้วจะมีสถานะเป็นพนักงานประจำมากกว่าจะเป็นพนักงานชั่วคราว อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (LFS) นั้นขาดรายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับบุคคลและครัวเรือน เช่น รูปแบบการอยู่อาศัย การถือภูมิลักษณ์จากบุตรหลาน สิ้นทรัพย์หรือหนี้สินครัวเรือน ดังนั้น การประมาณค่าแบบจำลองอุปทานแรงงานผู้สูงอายุโดยวิธีการทางเศรษฐมิติในการตรวจสอบปัจจัยที่กำหนดการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย ผู้วิจัยจะใช้เฉพาะข้อมูลระดับบุคคลจากการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons: SOP) พ.ศ. 2564 - ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งจะนำเสนอในส่วนถัดไป

4.2 ผลการศึกษาจากการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons: SOP)

4.2.1 ผลการประมาณค่าแบบจำลองการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ

เนื้อหาส่วนนี้แสดงผลการประมาณค่าแบบจำลองการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานโดยใช้ข้อมูลการสำรวจ SOP ปี 2564 ตัวแปรตามเป็นตัวแปรเชิงคุณภาพแบบสองทางเลือก กำหนดให้เท่ากับ 1 หากแรงงานมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน และเท่ากับ 0 หากเป็นอื่น ผลการประมาณค่าแบบจำลองโลจิสติก (logit model) แสดงในตารางที่ 4.1 ประกอบด้วย ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยและค่าผลกระทบส่วนเพิ่ม (marginal effect) ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของตัวประมาณค่าที่แก้ปัญหาค่าตัวรบกวนมีความแปรปรวนไม่คงที่ (heteroscedasticity-robust standard error) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ 60-74 ปี จำนวน 33,816 คน ผลการประมาณค่า พบว่า คุณลักษณะเชิงประชากรของบุคคลและครัวเรือน สถานะการเงิน บำนาญและเงินช่วยเหลือจากภาครัฐ เป็นตัวกำหนดที่สามารถอธิบายการเข้าร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย การแปลความหมายส่วนนี้จะเน้นที่ค่าผลกระทบส่วนเพิ่มของตัวแปรอธิบายที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ผู้สูงอายุชายมีแนวโน้มเข้าร่วมในกำลังแรงงานมากกว่าผู้สูงอายุหญิง 17.3 จุดร้อยละ (percentage point) โดยมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 ในทำนองเดียวกัน ผู้สูงอายุที่แต่งงานแล้วมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานมากกว่ากลุ่มที่โสดหรือหย่าร้างเล็กน้อย ประมาณ 3.1 จุดร้อยละ และมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.10 นอกจากนี้ ยังพบว่า ผู้สูงอายุที่ยังมีสถานะเป็นหัวหน้าครัวเรือนมีแนวโน้มที่จะคงอยู่ในตลาดแรงงาน โดยมีค่าผลกระทบส่วนเพิ่มเท่ากับ 0.08 ในขณะที่การเป็นพ่อแม่ของหัวหน้าครัวเรือนทำให้ความน่าจะเป็นในการทำงานลดลงค่อนข้างมากถึง 14.1 จุดร้อยละ สะท้อนว่าการอยู่อาศัยกับบุตรทำให้ความจำเป็นในการหางานทำเพื่อเลี้ยงชีพของพ่อแม่สูงอายุลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่การเป็นคู่สมรสของหัวหน้าครัวเรือนไม่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ

ความแตกต่างของการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานมีความแตกต่างกันตามภูมิภาคและเขตการปกครอง (ในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล) ผลการประมาณค่าในตารางที่ 4.1 บ่งชี้ว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล (ชนบท) มีส่วนร่วมในกำลังแรงงานมากกว่ากลุ่มที่อาศัยในเขตเทศบาล (เมือง) ประมาณ 4.6 จุดร้อยละ สอดคล้องกับผลการประมาณค่าของตัวแปรหุ่นแสดงภูมิภาคทางภูมิศาสตร์ พบว่า ผู้สูงอายุในภูมิภาคต่าง ๆ มีแนวโน้มเลือก

ที่จะทำงานมากกว่ากลุ่มที่อาศัยในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑลซึ่งเป็นกลุ่มอ้างอิง โดยมีค่าขนาดผลกระทบส่วนเพิ่ม ระหว่าง 5.7 ถึง 13.0 จุดร้อยละ โดยทุกค่ามีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และที่น่าสนใจคือ ผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีรายได้เฉลี่ยและสัดส่วนความยากจนมากกว่าในภูมิภาคอื่น มีค่าผลกระทบส่วนเพิ่มมากที่สุดเท่ากับ 0.13 อาจสะท้อนว่าการเลือกทำงานของผู้สูงอายุอาจมีสาเหตุมาจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ผลการประมาณค่าในส่วนนี้มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Giles *et al.* (2023) และ Praweenawat and Liao (2021)

ตารางที่ 4.1 ผลการประมาณค่าแบบจำลองโลจิสติกอธิบายการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ

	Coeff.	Robust SE	ME	Robust SE
<i>คุณลักษณะส่วนบุคคล</i>				
อายุ 65 ถึง 69 ปี (ใช่ = 1)	-0.472***	(0.030)	-0.114***	(0.007)
อายุ 70 ถึง 74 ปี (ใช่ = 1)	-1.246***	(0.036)	-0.279***	(0.007)
เพศหญิง (ใช่ = 1)	-0.707***	(0.031)	-0.173***	(0.008)
สมรสแล้ว (ใช่ = 1)	0.127	(0.078)	0.031*	(0.019)
มีสุขภาพดี (ใช่ = 1)	0.621***	(0.027)	0.151***	(0.006)
จบระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ใช่ = 1)	-0.158**	(0.065)	-0.038**	(0.015)
จบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. (ใช่ = 1)	-0.436***	(0.067)	-0.103***	(0.015)
จบระดับอนุปริญญา/ปวส. (ใช่ = 1)	-0.757***	(0.120)	-0.170***	(0.023)
จบระดับปริญญาตรีขึ้นไป (ใช่ = 1)	-0.980***	(0.081)	-0.217***	(0.015)
<i>ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน</i>				
หัวหน้าครัวเรือน (ใช่ = 1)	0.337***	(0.084)	0.082***	(0.020)
คู่สมรส (ใช่ = 1)	-0.094	(0.083)	-0.023	(0.020)
พ่อแม่ (ใช่ = 1)	-0.609***	(0.100)	-0.141***	(0.021)
<i>เขตการปกครองและภูมิภาค</i>				
นอกเขตเทศบาล (ชนบท) (ใช่ = 1)	0.186***	(0.027)	0.046***	(0.007)
ภาคกลาง (ใช่ = 1)	0.232***	(0.079)	0.057***	(0.020)
ภาคเหนือ (ใช่ = 1)	0.372***	(0.080)	0.092***	(0.020)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ใช่ = 1)	0.524***	(0.080)	0.130***	(0.019)
ภาคใต้ (ใช่ = 1)	0.416***	(0.081)	0.103***	(0.020)
<i>สถานะทางการเงินระดับบุคคล</i>				
ยังมีหนี้สิน (ใช่ = 1)	1.141***	(0.041)	0.276***	(0.009)
ลוקการitimทรัพย์สินทางการเงิน	0.115***	(0.016)	0.028***	(0.004)
ลוקการitimทรัพย์สินทางการเงินกำลังสอง	-0.006***	(0.001)	-0.002***	(0.0003)
ลוקการitimทรัพย์สินมีค่าอื่น	0.039**	(0.016)	0.010**	(0.004)

	Coeff.	Robust SE	ME	Robust SE
ลอการิทึมทรัพย์สินมีค่าอื่นกำลังสอง	0.001	(0.001)	0.0002	(0.0003)
เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย (ใช่ = 1)	-0.103**	(0.048)	-0.025**	(0.012)
ลอการิทึมเงินที่ได้รับจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่	-0.113***	(0.003)	-0.028***	(0.001)
<i>คุณลักษณะครัวเรือน</i>				
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	0.005	(0.012)	0.001	(0.003)
บุตรที่อายุไม่เกิน 18 ปี	0.300***	(0.098)	0.074***	(0.024)
บุตรที่เป็นผู้ใหญ่	-0.028	(0.037)	-0.007	(0.009)
รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือน	1.297***	(0.319)	0.319***	(0.078)
รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนกำลังสอง	-0.058***	(0.017)	-0.014***	(0.004)
<i>ที่มาของรายได้ที่มีใช้จากการทำงาน</i>				
คู่สมรส (ใช่ = 1)	0.255***	(0.033)	0.063***	(0.008)
ทางอื่น ๆ (ใช่ = 1)	-0.204***	(0.042)	-0.05***	(0.010)
<i>รูปแบบการอยู่อาศัย</i>				
อยู่ร่วมกับคู่สมรส (ใช่ = 1)	0.365***	(0.078)	0.089***	(0.019)
อยู่ร่วมกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (ใช่ = 1)	0.084	(0.052)	0.021	(0.013)
อยู่กับหลานลำพังโดยไม่มีบุตรที่เป็นพ่อแม่เด็ก	0.292***	(0.048)	0.073***	(0.012)
<i>การรับเงินบำนาญและการช่วยเหลือจากภาครัฐ</i>				
บำนาญข้าราชการเกษียณ (ใช่ = 1)	-3.496***	(0.104)	-0.487***	(0.005)
ประกันสังคม (ใช่ = 1)	0.172**	(0.078)	0.043**	(0.019)
เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากราชการ (ใช่ = 1)	-0.161***	(0.051)	-0.04***	(0.013)
บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (ใช่ = 1)	-0.219***	(0.029)	-0.054***	(0.007)
ค่าคงที่	-7.157***	(1.523)		
Pseudo R ²	0.253			
ขนาดตัวอย่าง	33,816			

หมายเหตุ *, **, *** แสดงการมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.10, 0.05 และ 0.01 ตามลำดับ ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่า robust standard error ของค่าสัมประสิทธิ์ถดถอย (Coeff) และผลกระทบส่วนเพิ่ม (ME)

ผลการประมาณค่าในการศึกษาครั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยเชิงประจักษ์ในหลายประเทศ เช่น Cameron and Cobb-Clark (2008) ในประเทศอินโดนีเซีย Giang and Nguyen (2016) ในประเทศเวียดนาม และ Giles *et al.* (2023) ในประเทศจีน ที่พบว่า การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานลดลงตามอายุของแรงงาน กล่าวอย่างเจาะจงคือ ผู้สูงอายุไทยในช่วงอายุ 65-69 ปี และ 70-74 ปี มีอัตราการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานน้อยกว่ากลุ่มอายุ 60-64 ปี (กลุ่มอ้างอิง) อย่างมีนัยสำคัญถึง 11.4 และ 27.9 จุดร้อยละ ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม จำนวนสมาชิกครัวเรือนไม่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเข้าร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ แตกต่างจากการศึกษาของ

Lanchimba *et al.* (2020) ที่พบว่า ขนาดครัวเรือนมีความสัมพันธ์ในทางตรงข้ามกับการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศเอกวาดอร์ และที่น่าสนใจ พบว่า การมีสุขภาพดีส่งผลให้การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุไทยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ 15.1 จุดร้อยละ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาเชิงประจักษ์ที่ผ่านมาในประเทศกำลังพัฒนา (Chen & Park, 2024; Giang & Nguyen, 2016; Paweenawat & Liao, 2021) ที่พบว่าเมื่อควบคุมปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้อง ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรงมีแนวโน้มที่จะคงอยู่ในตลาดแรงงานต่อไป

ตัวแปรหุ่น 4 ตัว ที่ใช้จำแนกระดับการศึกษาสูงสุดของผู้สูงอายุ 5 ระดับ แบ่งเป็น (1) ประถมศึกษาหรือน้อยกว่า (2) มัธยมศึกษาตอนต้น (3) มัธยมศึกษาตอนปลาย (4) อนุปริญญา และ (5) ปริญญาตรีขึ้นไป โดยกำหนดให้ระดับประถมศึกษาหรือน้อยกว่าเป็นกลุ่มอ้างอิง การศึกษาวิจัยนี้พบว่า ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงจะไม่เลือกคงอยู่ในตลาดแรงงานหลังจากอยู่ในวัยเกษียณ เช่น ผู้ที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษามีอัตราการเข้าร่วมในกำลังแรงงานลดลงถึง 21.7 จุดร้อยละ เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ที่จบระดับประถมศึกษา ระดับการศึกษาอื่นก็เช่นกัน โดยมีค่าผลกระทบส่วนเพิ่มลดหลั่นกันไป มีค่าระหว่าง -0.17 ถึง -0.04 และทุกค่ามีนัยสำคัญทางสถิติอย่างน้อยที่ระดับ 0.05 แม้ว่าสัดส่วนผู้สูงอายุที่มีบุตรอายุต่ำกว่า 18 ปี จะมีน้อยมาก แต่การมีบุตรทำให้แนวโน้มการทำงานต่อของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น 7.4 จุดร้อยละ ผลการประมาณค่านี้สนับสนุนสมมติฐานที่ว่าบิดามารดาสูงอายุเลือกจะทำงานให้มีรายได้เพิ่มขึ้นแทนการออกจากตลาดแรงงานเพื่อดูแลบุตรที่บ้าน อย่างไรก็ตาม จำนวนของบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ไม่มีผลต่อการเลือกทำงานของผู้สูงอายุ แม้ว่าค่าสัมประสิทธิ์จะเป็นลบตามที่คาดการณ์ไว้ก็ตาม

ตัวแปรอธิบายหลายตัวที่แสดงถึงสถานะทางการเงินส่วนบุคคลส่งผลต่อการตัดสินใจในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ จากตารางที่ 4.1 พบว่า การมีหนี้สินส่วนตัวส่งผลให้อัตราการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญถึง 27.6 จุดร้อยละ และมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 ซึ่งมีขนาดผลกระทบมากที่สุดเมื่อเทียบกับตัวแปรอธิบายอื่น ๆ ในขณะที่รายได้ครัวเรือนและเงินออมส่วนบุคคลมีความสัมพันธ์แบบโค้งระฆังคว่ำกับการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน กล่าวคือ ในช่วงที่เงินออม (หรือรายได้) ไม่มากนัก ทั้งสองตัวแปรมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการทำงาน และมีแนวโน้มลดลงเมื่อเงินออม (หรือรายได้) เพิ่มขึ้น สะท้อนว่า เมื่อผู้สูงอายุมีความมั่งคั่งทางการเงิน ประมวลจากเงินออมและรายได้ครัวเรือนถึงระดับหนึ่งแล้ว การทำงานของผู้สูงอายุมีแนวโน้มลดลง อย่างไรก็ตาม ผลการประมาณค่าของมูลค่าทรัพย์สินอื่นแตกต่างจากที่คาดการณ์ไว้ โดยพบว่า เมื่อมูลค่าทรัพย์สินเพิ่มขึ้นส่งผลให้การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานปรับเพิ่มขึ้น 1.0 จุดร้อยละ และมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้มีความเป็นไปได้ว่าการครอบครองทรัพย์สินอาจเกี่ยวข้องกับความต้องการทำงานหลังเกษียณ เช่น การซื้อที่ดิน เครื่องมือทำการเกษตร หรือยานพาหนะ เพื่อใช้ในการประกอบการเกษตรหรือธุรกิจส่วนตัว เมื่อเกษียณจากงานประจำ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบว่า ผู้สูงอายุที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและจำนวนเงินโอนที่ได้รับจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (เงินและสิ่งของ) ทำให้การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานลดลง ขนาดผลกระทบของตัวแปรอธิบายทั้งสองใกล้เคียงกันประมาณ 0.03 โดยมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างน้อยที่ระดับ 0.05 และการได้รับเงินโอนจากญาติพี่น้องทำให้ผู้สูงอายุเลือกที่จะไม่ทำงาน อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ผลการประมาณค่าของตัวแปรแสดงการรับเงินโอนจาก

คู่สมรสมีค่าเป็นบวก โดยมีค่าขนาดผลกระทบเท่ากับ 0.06 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าคู่สมรสที่เป็นฝ่ายให้เงินยังไม่เกษียณจากการทำงาน และเงินที่ได้อาจถูกนำไปใช้เป็นทุนรอนในการประกอบอาชีพเมื่ออีกฝ่ายเกษียณหรือต้องการออกจากงานประจำ จึงทำให้การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของคู่สมรสที่เป็นฝ่ายรับเงินเพิ่มขึ้น

รูปแบบการอยู่อาศัยภายในครัวเรือนส่งผลต่อการตัดสินใจทำงานของผู้สูงอายุ พบว่า การอยู่ร่วมกับคู่สมรสทำให้การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีค่าผลกระทบส่วนเพิ่มเท่ากับ 0.06 ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับผลกระทบจากเงินโอนคู่สมรสที่มีผลทางบวกต่อการทำงาน สะท้อนว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับคู่สมรสมีแนวโน้มที่จะทำงานเพื่อหารายได้หลังจากเข้าสู่วัยเกษียณ ในขณะที่การอยู่อาศัยร่วมกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ไม่มีผลต่อการทำงานเมื่อควบคุมจำนวนเงินที่ผู้สูงอายุได้รับจากบุตรแล้ว และที่น่าสนใจคือ ปู่ย่าตายายที่อาศัยกับหลานเพียงลำพังมีแนวโน้มกลับสู่ตลาดแรงงานเพิ่มขึ้น 7.3 จุดร้อยละ เมื่อเปรียบเทียบกับผู้สูงอายุกลุ่มอื่น คำอธิบายที่เป็นไปได้สำหรับผลการประมาณค่านี้คือ ในบริบทสังคมไทยโดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท บุตรที่เป็นผู้ใหญ่จะย้ายไปทำงานในเมืองและนำหลานมาฝากกับผู้สูงอายุในต่างจังหวัดให้ช่วยดูแลและส่งเงินค่าใช้จ่ายให้กับพ่อแม่และค่าตอบแทนในการเลี้ยงหลาน เนื่องจากช่วงเวลาที่เกิดขึ้นข้อมูล (พ.ศ. 2564) แรงงานส่วนใหญ่ในเขตเมืองได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ไม่ว่าจะเป็นการถูกเลิกจ้างหรือการลดเงินเดือนและชั่วโมงทำงานลง ส่งผลให้แรงงานไม่สามารถส่งเงินกลับให้กับครัวเรือนในชนบทได้เท่าเดิม สถานการณ์ข้างต้นน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่นมีแนวโน้มกลับสู่ตลาดแรงงานอีกครั้ง

ในส่วนท้ายของตารางที่ 4.1 แสดงผลกระทบของสถานะการรับเงินบำนาญและเงินช่วยเหลือจากภาครัฐต่อการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ พบว่า ข้าราชการบำนาญมีแนวโน้มที่จะไม่ทำงานต่อหลังอายุ 60 ปี ขนาดผลกระทบส่วนเพิ่มมีค่ามากที่สุด (-0.49) เมื่อเปรียบเทียบกับกรรับเงินบำนาญประเภทอื่น อย่างที่ทราบกันดีว่า เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากภาครัฐเป็นเงินบำนาญโดยที่ไม่ต้องจ่ายเงินสมทบให้กับประชาชนไทยทุกคนที่อายุ 60 ปีขึ้นไป ที่ไม่ใช่ข้าราชการเกษียณ เงินบำนาญจะจ่ายเป็นรายเดือนอยู่ในช่วง 600-1,000 บาท แม้ว่าเงินที่ได้รับจะเป็นสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับรายได้ตอนทำงาน แต่ผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจะเลือกทำงานลดลง โดยมีค่าผลกระทบส่วนเพิ่มเท่ากับ -0.04⁷ ในขณะที่เงินช่วยเหลือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐแม้จะมีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย แต่ก็ส่งผลให้ผู้สูงอายุเลือกทำงานลดลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีค่าผลกระทบส่วนเพิ่มไม่มากนักใกล้เคียงกับของเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ (-0.05) ผลการประมาณค่าทุกตัวที่กล่าวมาข้างต้นมีนัยสำคัญอย่างน้อย

⁷ ค่าประมาณนี้สอดคล้องกับการศึกษาที่ผ่านมาในประเทศไทยของ Paweenawat and Vechbanyongratana (2015) ที่พบว่า เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุแบบถ้วนหน้าทำให้การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุลดลงร้อยละ 2 และลดลงมากถึงร้อยละ 6-7 สำหรับผู้สูงอายุในครัวเรือนที่มีรายได้น้อย

ที่ระดับ 0.05⁸ อย่างไรก็ตาม ผลการประมาณค่าของการรับเงินบำนาญประกันสังคมแตกต่างจากที่คาดการณ์ไว้ โดยพบว่า ผลกระทบส่วนเพิ่มมีค่าเป็นบวกอย่างมีนัยสำคัญเท่ากับ 0.04 แปลความได้ว่า ผู้สูงอายุที่ได้รับผลประโยชน์จากประกันสังคมมีแนวโน้มทำงานเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยคาดการณ์ว่า ผลการประมาณค่าที่แตกต่างจากที่คาดไว้อาจเกิดจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่เป็นผู้ประกันตนอาจไม่ได้จ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนประกันสังคมครบ 180 เดือน (15 ปี) ทำให้ไม่ได้รับเงินบำนาญที่จ่ายเป็นรายเดือนตลอดช่วงชีวิตหลังจากเกษียณจากการทำงาน การรับผลประโยชน์จากประกันสังคมส่วนใหญ่จึงเป็นรูปแบบเงินบำเหน็จซึ่งอาจไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในช่วงชีวิตที่เหลือ ดังนั้น ผู้ประกันตนส่วนหนึ่งอาจเลือกที่จะนำเงินออมและเงินบำเหน็จที่ได้มาเริ่มการประกอบธุรกิจส่วนตัวหรือค้าขาย ทำให้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ยังคงมีบทบาทในตลาดแรงงานอยู่ นอกจากนี้ สถานการณ์ของโรคโควิด-19 ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีผลกระทบต่อมูลค่าเงินออมและทรัพย์สินลงทุนที่ถูกนำมาใช้ในช่วงการแพร่ระบาด ทำให้ผู้สูงอายุที่เกษียณจากภาคเอกชนจำนวนไม่น้อยมีความต้องการทำงานต่อ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบธุรกิจส่วนตัวหรือการกลับไปเป็นลูกจ้างเอกชนอีกครั้งเพื่อให้มีรายได้เลี้ยงดูตนเองและครอบครัว

กล่าวโดยภาพรวม ผลการประมาณค่าจากแบบจำลองโลจิสต์ที่อธิบายการตัดสินใจเข้าร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย พบว่า คุณลักษณะส่วนบุคคลและครัวเรือนหลายตัวแปร เช่น เพศ อายุ การศึกษา ภาวะสุขภาพ เป็นต้น รวมทั้งความแตกต่างของพื้นที่อาศัย สถานะทางการเงิน รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของครัวเรือน การรับเงินบำนาญและการช่วยเหลือจากภาครัฐ เป็นตัวกำหนดสำคัญในการอธิบายพฤติกรรมการเลือกทำงานของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะกลุ่มที่ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมไม่ดีนัก และยังมีภาระทางการเงินไม่ว่าจะเป็นหนี้สิน การเลี้ยงดูบุตรหลานในวัยเรียน การขาดการช่วยเหลือทางการเงินจากบุตรหรือญาติพี่น้อง มีแนวโน้มที่จะเลือกทำงานต่อหลังเข้าสู่วัยเกษียณ เงินบำนาญและการช่วยเหลือของภาครัฐที่ให้แก่ผู้สูงอายุทำให้แนวโน้มการทำงานลดลง ยกเว้นเฉพาะผลประโยชน์จากประกันสังคมที่ทำให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานเพิ่มขึ้นเล็กน้อย

4.2.2 ผลการประมาณค่าแบบจำลองการกำหนดชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุ

การนำเสนอแนวโน้มการทำงานและชั่วโมงทำงานในหัวข้อ 4.1 ที่ใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey : LFS) ที่พบว่า ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่มีชั่วโมงการทำงานสูงเทียบเท่ากับการทำงานแบบเต็มเวลา เนื้อหาส่วนนี้เป็นการรายงานผลการประมาณค่าแบบจำลองการกำหนดชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุโดยใช้ข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจผู้สูงอายุ (Surveys of Older Persons) พ.ศ. 2564

ตารางที่ 4.2 แสดงผลการประมาณค่าแบบจำลองโทบิต (Tobit model) ที่ใช้ในการอธิบายปัจจัยกำหนดชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอย ค่าผลกระทบส่วนเพิ่ม (marginal effect) 2

⁸ เนื่องจากผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มที่มีรายได้น้อยทำให้ได้รับความช่วยเหลือเพิ่มเติมภายใต้โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ผู้วิจัยทำการประมาณค่าเพิ่มเติมเพื่อตรวจสอบผลกระทบร่วม (interaction effect) ของทั้งสองตัวแปร พบว่า ค่าที่ได้มีขนาดไม่มากนักและไม่มีความสำคัญทางสถิติ (ผลการประมาณค่าไม่ได้แสดงในรายงานนี้)

รูปแบบ คือ (1) ผลกระทบส่วนเพิ่มแบบไม่มีเงื่อนไข (unconditional marginal effect) สำหรับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ไม่ว่าจะผู้สูงอายุจะเลือกทำงานหรือไม่ก็ตาม และ (2) ผลกระทบส่วนเพิ่มแบบมีเงื่อนไข (conditional marginal effect) สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่มีชั่วโมงการทำงานเป็นบวก ตัวแปรตามคือจำนวนชั่วโมงการทำงานต่อสัปดาห์ เนื่องจากมากกว่าครึ่งของกลุ่มตัวอย่างสูงอายุไม่ได้ทำงานแล้ว ชั่วโมงการทำงานจึงถูกตัดให้มีค่าเป็นศูนย์ ในทางเศรษฐมิติ แบบจำลองโทบิตจึงมีความเหมาะสมกว่าแบบจำลองถดถอยเชิงเส้น ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของตัวประมาณค่าที่แก้ปัญหาตัวแปรที่มีความแปรปรวนไม่คงที่ (heteroscedasticity-robust standard error) ตัวแปรอธิบายที่ใช้จะเหมือนกับแบบจำลองการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน โดยภาพรวม เครื่องหมายและการมีนัยสำคัญของตัวแปรอธิบายมีความสอดคล้องกับผลการประมาณค่าแบบจำลองการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานที่แสดงในตารางที่ 4.1 การแปลความหมายผลการประมาณค่าส่วนนี้จะพิจารณาจากค่าผลกระทบส่วนเพิ่มแบบไม่มีเงื่อนไขเนื่องจากคำนวณจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดแสดงในคอลัมน์ที่ 3 และ 4 ซึ่งจะมีขนาดมากกว่าผลกระทบส่วนเพิ่มแบบมีเงื่อนไขในคอลัมน์ 5 และ 6 ของตารางเดียวกัน ผลการประมาณค่าแสดงถึงชั่วโมงทำงานที่แตกต่างระหว่างผู้สูงอายุชายและหญิง กล่าวคือ ผู้สูงอายุหญิงมีแนวโน้มทำงานน้อยกว่าผู้ชายเฉลี่ย 4.5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ แต่ถ้าพิจารณาเฉพาะผู้สูงอายุที่ยังคงทำงานอยู่ ความแตกต่างจะลดลงเหลือ 3.4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยค่าผลกระทบส่วนเพิ่มทั้งสองแบบมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 นอกจากนี้ ยังพบว่า ผู้สูงอายุวัย 70-74 ปี จะมีชั่วโมงการทำงานน้อยกว่ากลุ่ม 60-64 ปี (กลุ่มอ้างอิง) ประมาณ 9.3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และความแตกต่างลดลงเหลือ 3.0 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ สำหรับกลุ่มอายุ 65-69 ปี

ความแตกต่างระหว่างเขตเมืองกับชนบทและภูมิภาคทางภูมิศาสตร์ไม่มีผลต่อชั่วโมงทำงานของผู้สูงอายุ มีเพียงผู้สูงอายุในภาคเหนือเท่านั้นที่มีชั่วโมงทำงานเฉลี่ยมากกว่ากลุ่มที่อาศัยในกรุงเทพฯ ฯ และปริมาณผลอย่างมีนัยสำคัญ ประมาณ 1.9 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในขณะที่ค่าประมาณผลกระทบส่วนเพิ่มของภูมิภาคอื่นมีค่าเป็นบวกตามที่คาดไว้ แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ข้อค้นพบนี้แตกต่างจากการศึกษาของ Giles *et al.* (2023) ที่ใช้ข้อมูลพาแนลในประเทศจีน พบว่า แรงงานสูงอายุในชนบทมีแนวโน้มคงอยู่ในตลาดแรงงานและมีชั่วโมงทำงานยาวนานกว่าแรงงานสูงอายุในเขตเมือง ผลการประมาณค่าจากการศึกษาวิจัยนี้ยังบ่งชี้ว่า การมีสุขภาพดีส่งผลให้ผู้สูงอายุไทยทำงานเพิ่มมากขึ้นประมาณ 4.8 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในขณะที่ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงส่วนใหญ่แล้วจะมีชั่วโมงทำงานน้อยกว่ากลุ่มที่จบประถมศึกษาหรือน้อยกว่า ยกเว้นกลุ่มที่จบการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น เช่น ผู้สูงอายุที่จบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยจะมีชั่วโมงทำงานน้อยกว่ากลุ่มที่จบประถมศึกษาถึง 6.6 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ สะท้อนว่า การทำงานหลังเกษียณส่วนใหญ่ น่าจะเป็นผู้สูงอายุที่มีการศึกษาไม่มากนักที่ทำงานที่ได้รับค่าตอบแทนต่ำในช่วงชีวิตการทำงานที่ผ่านมาทำให้ความสามารถในการเก็บออมทำได้จำกัด และอาจไม่ได้เป็นการจ้างงานภาคเอกชนที่อยู่ในระบบประกันสังคมทำให้ขาดหลักประกันทางรายได้หลังเกษียณ ในส่วนตัวแปรที่แสดงสถานะความเกี่ยวข้องกับหัวหน้าครัวเรือน พบว่า ผู้สูงอายุที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนมีแนวโน้มทำงานมากขึ้น ประมาณ 2.9

ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ต่างจากผู้สูงอายุที่เป็นพ่อแม่ของหัวหน้าครัวเรือนจะมีชั่วโมงทำงานน้อยกว่า 6.0 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

ความมั่นคงทางการเงินและเงินโอนจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ส่งผลให้ชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุลดลงอย่างมีนัยสำคัญ เช่น การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ทำให้ชั่วโมงการทำงานลดลง 1.7 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ หรือเมื่อเงินโอนจากบุตรเพิ่มขึ้นร้อยละ 1 ทำให้ชั่วโมงการทำงานของพ่อแม่สูงอายุลดลงเฉลี่ย 0.8 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยค่าผลกระทบส่วนเพิ่มทั้งสองมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 จำนวนเงินออมก็มีความสัมพันธ์ในลักษณะเดียวกัน แต่ที่น่าสนใจคือผู้สูงอายุที่ยังคงมีหนี้สินมีแนวโน้มทำงานเพิ่มขึ้น 5.9 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ผลกระทบของตัวแปรที่แสดงรูปแบบการอาศัยในครัวเรือน พบว่า ผู้สูงอายุที่จำเป็นต้องเลี้ยงหลานตามลำพังมีแนวโน้มทำงานมากขึ้น 1.6 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และกลุ่มที่อาศัยร่วมกับคู่สมรสจะมีชั่วโมงทำงานเพิ่มขึ้น 1.8 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ แต่ผลการประมาณค่าที่ต่างจากที่คาดไว้คือ ผู้สูงอายุที่อาศัยกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่กลับมีชั่วโมงทำงานเพิ่มขึ้นเล็กน้อยเฉลี่ย 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยทั้งสามค่ามีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01

ตารางที่ 4.2 ผลการประมาณค่าแบบจำลองโทบิตที่อธิบายการกำหนดชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุ

	Coeff.	Robust SE	Unconditional ME (ทั้งหมด)		Conditional ME (เฉพาะกลุ่มที่ทำงาน)	
<i>คุณลักษณะส่วนบุคคล</i>						
อายุ 65 ถึง 69 ปี (ใช่ = 1)	-6.341***	(0.479)	-2.954***	(0.223)	-2.188***	(0.165)
อายุ 70 ถึง 74 ปี (ใช่ = 1)	-19.88***	(0.625)	-9.261***	(0.290)	-6.861***	(0.214)
เพศหญิง (ใช่ = 1)	-9.674***	(0.507)	-4.506***	(0.235)	-3.338***	(0.174)
สมรสแล้ว (ใช่ = 1)	3.346***	(1.268)	1.559***	(0.591)	1.155***	(0.438)
มีสุขภาพดี (ใช่ = 1)	10.25***	(0.445)	4.774***	(0.207)	3.537***	(0.153)
จบระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ใช่ = 1)	0.129	(1.029)	0.060	(0.480)	0.045	(0.355)
จบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. (ใช่ = 1)	-4.541***	(1.042)	-2.115***	(0.485)	-1.567***	(0.360)
จบระดับอนุปริญญา/ปวส. (ใช่ = 1)	-10.60***	(1.923)	-4.939***	(0.896)	-3.659***	(0.664)
จบระดับปริญญาตรีขึ้นไป (ใช่ = 1)	-14.17***	(1.392)	-6.602***	(0.648)	-4.891***	(0.480)
<i>ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน</i>						
หัวหน้าครัวเรือน (ใช่ = 1)	6.254***	(1.376)	2.913***	(0.640)	2.158***	(0.474)
คู่สมรส (ใช่ = 1)	-0.212	(1.386)	-0.099	(0.646)	-0.073	(0.478)
พ่อแม่ (ใช่ = 1)	-12.98***	(1.784)	-6.046***	(0.831)	-4.479***	(0.615)
<i>เขตการปกครองและภูมิภาค</i>						
นอกเขตเทศบาล (ชนบท) (ใช่ = 1)	0.396	(0.433)	0.184	(0.202)	0.137	(0.149)
ภาคกลาง (ใช่ = 1)	2.206	(1.460)	1.028	(0.680)	0.761	(0.504)
ภาคเหนือ (ใช่ = 1)	4.073***	(1.481)	1.897***	(0.689)	1.406***	(0.511)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ใช่ = 1)	2.420	(1.484)	1.127	(0.691)	0.835	(0.512)
ภาคใต้ (ใช่ = 1)	0.086	(1.508)	0.040	(0.703)	0.030	(0.521)
<i>สถานะทางการเงินระดับบุคคล</i>						
ยังมีหนี้สิน (ใช่ = 1)	12.64***	(0.531)	5.890***	(0.247)	4.363***	(0.182)
ลוקการิทิมทรัพย์สินทางการเงิน	1.322***	(0.255)	0.616***	(0.119)	0.456***	(0.088)
ลอกการิทิมทรัพย์สินทางการเงินกำลังสอง	-0.058***	(0.022)	-0.027***	(0.010)	-0.020***	(0.008)
ลอกการิทิมทรัพย์สินมีค่าอื่น	0.438*	(0.258)	0.204*	(0.120)	0.151*	(0.089)
ลอกการิทิมทรัพย์สินมีค่าอื่นกำลังสอง	0.025	(0.019)	0.012	(0.009)	0.009	(0.007)

ตารางที่ 4.2 (ต่อ) ผลการประมาณค่าแบบจำลองโทบิตที่อธิบายการกำหนดชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุ

	Coeff.	Robust SE	Unconditional ME (ทั้งหมด)		Conditional ME (เฉพาะกลุ่มที่ทำงาน)	
เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย (ใช่ = 1)	-3.747***	(0.822)	-1.745***	(0.383)	-1.293***	(0.284)
ลอการิทึมเงินที่ได้รับจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่	-1.739***	(0.049)	-0.810***	(0.023)	-0.600***	(0.017)
<i>คุณลักษณะครัวเรือน</i>						
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	0.217	(0.197)	0.101	(0.092)	0.075	(0.068)
บุตรที่อายุไม่เกิน 18 ปี	2.839**	(1.140)	1.322**	(0.531)	0.980**	(0.393)
บุตรที่เป็นผู้ใหญ่	-0.917	(0.587)	-0.427	(0.273)	-0.317	(0.203)
รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือน	16.73***	(4.272)	7.794***	(1.983)	5.774***	(1.470)
รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนกำลังสอง	-0.691***	(0.226)	-0.322 ***	(0.105)	-0.238***	(0.078)
<i>ที่มาของรายได้ที่ไม่มีใช้จากการทำงาน</i>						
คู่สมรส (ใช่ = 1)	4.330***	(0.513)	2.017***	(0.239)	1.494***	(0.177)
ทางอื่น ๆ (ใช่ = 1)	-3.226***	(0.696)	-1.503***	(0.324)	-1.113***	(0.240)
<i>รูปแบบการอยู่อาศัย</i>						
อยู่ร่วมกับคู่สมรส (ใช่ = 1)	3.880***	(1.238)	1.807***	(0.576)	1.339***	(0.427)
อยู่ร่วมกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (ใช่ = 1)	2.158***	(0.835)	1.005***	(0.389)	0.745***	(0.288)
อยู่กับหลานลำพังโดยไม่มีบุตรที่เป็นพ่อแม่เด็ก (ใช่ = 1)	3.526***	(0.758)	1.643***	(0.353)	1.217***	(0.261)
<i>การรับเงินบำนาญและการช่วยเหลือจากภาครัฐ</i>						
บำนาญข้าราชการเกษียณ (ใช่ = 1)	-58.88***	(1.682)	-27.43*** ***	(0.756)	-20.32***	(0.562)
ประกันสังคม (ใช่ = 1)	3.977***	(1.146)	1.852***	(0.534)	1.372***	(0.396)
เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากทางราชการ (ใช่ = 1)	-2.060***	(0.753)	-0.959***	(0.351)	-0.711***	(0.260)
บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (ใช่ = 1)	-4.784***	(0.467)	-2.228***	(0.218)	-1.651***	(0.161)
ค่าคงที่	-91.08***	(20.51)				
ขนาดตัวอย่างที่ชั่วโมงทำงานเท่ากับ 0		18,693				
ขนาดตัวอย่างที่ชั่วโมงทำงานมากกว่า 0		15,123				
ขนาดตัวอย่าง		33,816				

หมายเหตุ *, **, *** แสดงการมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.10, 0.05 และ 0.01 ตามลำดับ ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่า robust standard error ของค่าสัมประสิทธิ์ถดถอย (Coeff) และผลกระทบส่วนเพิ่ม (ME)

ผลเชิงปริมาณของการรับเงินบำนาญและเงินช่วยเหลือจากภาครัฐต่อชั่วโมงการทำงาน มีเครื่องหมายและมิตินัยสำคัญทางสถิติเหมือนกันกับแบบจำลองการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน จากตารางที่ 4.2 พบว่า การรับเงินบำนาญและเงินช่วยเหลือจากภาครัฐทำให้ชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุลดลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะกลุ่มที่เป็นข้าราชการเกษียณที่ลดลงถึง 27.4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในขณะที่ค่าผลกระทบส่วนเพิ่มของเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและเงินช่วยเหลือจากโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีไม่มากนัก ลดลงเพียง 1.0 ชั่วโมง และ -2.2 ชั่วโมงตามลำดับ อย่างไรก็ตาม การรับเงินบำนาญประกันสังคมกลับทำให้ผู้สูงอายุทำงานเพิ่มขึ้น 1.9 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ทั้งนี้คำอธิบายของความแตกต่างของผลการประมาณค่าจะเหมือนกับที่ได้อธิบายไว้ในผลการศึกษาศึกษาการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานที่ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ประกันตนภายใต้ระบบประกันสังคมส่วนใหญ่อาจไม่ได้รับผลประโยชน์ที่เป็นบำนาญรายเดือน ทำให้มีความต้องการทำงานต่อหลังเกษียณ และเป็นไปได้สูงที่จะนำเงินชดเชยที่ได้รับมาเป็นทุนในการประกอบอาชีพ

กล่าวโดยสรุป การวิเคราะห์ทางเศรษฐมิติเกี่ยวกับการกำหนดอุปทานแรงงานผู้สูงอายุในประเทศไทยโดยพิจารณาผลลัพธ์ตลาดแรงงาน 2 ตัวชี้วัด คือ การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงการทำงาน ผลการศึกษาที่ได้แสดงถึงความสำคัญของความพร้อมทางการเงินส่วนบุคคล การเกื้อกูลจากบุตรหลาน และการรับเงินบำนาญหรือการช่วยเหลือจากภาครัฐ ในการสนับสนุนความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุในประเทศไทย และที่น่าสนใจคือ เมื่อควบคุมปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้อง ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรงมีแนวโน้มคงอยู่ในตลาดแรงงานและมีชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานขึ้น ดังนั้น ภาครัฐอาจพิจารณากำหนดมาตรการเชิงนโยบายในการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุที่สุขภาพดียังทำงานต่อไป นอกจากจะเป็นการช่วยให้ผู้สูงอายุมีรายได้แล้ว ยังเป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานวัยหนุ่มสาวจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุในระดับสูงของประเทศไทย

4.2.3 ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทและฐานะทางเศรษฐกิจ

เนื้อหาส่วนนี้เป็นการนำเสนอผลการประมาณค่าเพิ่มเติมสำหรับกลุ่มตัวอย่างย่อย (subsample analysis) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของผลกระทบของสวัสดิการบำนาญและการช่วยเหลือของภาครัฐต่อการตัดสินใจทำงานของผู้สูงอายุเปรียบเทียบระหว่างผู้อยู่อาศัยในเขตเมืองและเขตชนบท รวมถึงความแตกต่างระหว่างช่วงชั้นรายได้ครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้วิเคราะห์ยังเป็นอายุ 60-74 ปี เหมือนเดิม ตารางที่ 4.3 แสดงผลกระทบส่วนเพิ่ม (marginal effect) พร้อมกับค่าคลาดเคลื่อนมาตรฐานของตัวประมาณค่าจากการวิเคราะห์ถดถอยแบบจำลองการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงทำงานของผู้สูงอายุโดยทำการประมาณค่าแบบจำลองแยกแยะระหว่างกลุ่มตัวอย่างในเขตเมืองและเขตชนบท ในขณะที่ตัวแปรอธิบายอื่นที่ไม่ได้แสดงไว้จะเหมือนกับการประมาณค่าแบบจำลองอุปทานแรงงานของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่แสดงไว้ในตารางที่ 4.1 และ 4.2

ผลการประมาณค่าในตารางที่ 4.3 แสดงถึงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญของประเภทเงินบำนาญต่อพฤติกรรมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุในเขตเมืองกับเขตชนบท เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุส่งผลให้ความน่าจะเป็นของ

การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานลดลง 8.3 จุดร้อยละ (percentage point) สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตชนบท แต่ไม่มีผลสำหรับกลุ่มที่อาศัยในเขตเมืองแม้ว่าเครื่องหมายจะเป็นลบตรงกับที่คาดการณ์ไว้ ในขณะที่การรับผลประโยชน์จากกองทุนประกันสังคมทำให้การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุในชนบทเพิ่มขึ้นค่อนข้างมากประมาณ 9.7 จุดร้อยละ และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ผลการศึกษานี้สนับสนุนผลการวิจัยหลักที่แสดงถึงความเป็นไปได้ว่า ผู้ประกันตนภายใต้ระบบประกันสังคมที่เกษียณจากภาคเอกชนในเขตเมืองมีแนวโน้มที่จะย้ายกลับภูมิลำเนาเดิมในเขตชนบทเพื่อประกอบธุรกิจส่วนตัวหรือการทำการเกษตรโดยใช้เงินออมและเงินประกันสังคมที่ได้รับตอนเกษียณ อย่างไรก็ตาม เงินประกันสังคมไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุในเขตเมือง นอกจากนี้ ยังพบว่า ข้าราชการเกษียณที่อยู่อาศัยในเขตเมืองและเขตชนบทมีแนวโน้มออกจากตลาดแรงงานค่อนข้างมาก ขนาดผลกระทบส่วนเพิ่ม (marginal effect) ในชนบท (-0.50) มากกว่าในเขตเมือง (-0.47) เล็กน้อย โดยทั้งสองค่ามีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 ในทำนองเดียวกัน การได้รับเงินช่วยเหลือจากโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีส่วนที่ทำให้การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุไทยลดลง โดยขนาดผลกระทบส่วนเพิ่มในเขตเมือง (-0.07) มากกว่าในเขตชนบท (-0.04) เล็กน้อย

ตารางที่ 4.3 ผลกระทบส่วนเพิ่มของสถานะการรับบำนาญต่ออุปทานแรงงานผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบท

	แบบจำลองการมีส่วนร่วม		แบบจำลองชั่วโมงทำงาน	
	ในเขตเทศบาล (เมือง)	นอกเขตเทศบาล (ชนบท)	ในเขตเทศบาล (เมือง)	นอกเขตเทศบาล (ชนบท)
<i>การรับเงินบำนาญและการช่วยเหลือจากภาครัฐ</i>				
บำนาญข้าราชการเกษียณ (ใช่ = 1)	-0.467*** (0.007)	-0.503*** (0.010)	-27.428** (0.854)	-25.237*** (1.457)
ประกันสังคม (ใช่ = 1)	0.005 (0.024)	0.097*** (0.030)	0.875 (0.691)	3.249*** (0.827)
เป็ยยังชีพผู้สูงอายุ (ใช่ = 1)	-0.014 (0.016)	-0.083*** (0.020)	-0.163 (0.466)	-2.141*** (0.513)
บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (ใช่ = 1)	-0.065*** (0.009)	-0.036*** (0.011)	-2.912*** (0.301)	-1.343*** (0.315)
ขนาดตัวอย่าง	18,086	15,730	18,086	15,730

หมายเหตุ *, **, *** แสดงการมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.10, 0.05 และ 0.01 ตามลำดับ ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่า robust standard error ตัวแปรอธิบายอื่นที่ไม่ได้แสดงเหมือนกับแบบจำลองในตารางที่ 4.1 และ 4.2

ในทำนองเดียวกัน คอลัมน์ที่ 3 และ 4 ของตารางเดียวกัน แสดงค่าประมาณผลกระทบส่วนเพิ่มแบบไม่มีเงื่อนไขที่คำนวณทั้งกลุ่มที่ทำงานและไม่ทำงานโดยแบบจำลองโทบิตเทียบระหว่างเขตเมืองและชนบท โดยภาพรวม เครื่องหมายและความมีนัยสำคัญของตัวแปรอธิบายที่สนใจ สอดคล้องกับแบบจำลองการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน เช่น ข้าราชการบำนาญมีแนวโน้มลดการทำงานลงเฉลี่ย 27.4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์สำหรับกลุ่มตัวอย่างในเขตเมือง และลดลงเฉลี่ย 25.2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์สำหรับกลุ่มที่อาศัยในเขตชนบท และที่น่าสนใจคือ การได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ทำให้เฉพาะผู้สูงอายุในเขตชนบทลดการทำงานลงเฉลี่ย 2.1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์อย่างมีนัยสำคัญ สะท้อนว่า เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุแบบถ้วนหน้าแม้จะมีจำนวนไม่มาก แต่ก็เป็นหลักประกันรายได้หลังเกษียณที่สำคัญสำหรับแรงงานที่ทำงานในภาคเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ อย่างการเกษตรหรือรับจ้างทั่วไปซึ่งส่วนใหญ่อาศัยในเขตชนบท ในขณะที่โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีส่วนช่วยลดชั่วโมงการทำงานของผู้สูงอายุได้อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวอย่างเจาะจงคือ ลดลง 2.9 ชั่วโมงสำหรับผู้สูงอายุในเขตเมือง และ 1.3 ชั่วโมงสำหรับผู้สูงอายุในเขตชนบท ทั้งสองค่ามีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ตารางที่ 4.4 ผลกระทบส่วนเพิ่มของสถานะการรับบำนาญต่ออุปทานแรงงานผู้สูงอายุระหว่างกลุ่มรายได้ต่ำและรายได้สูง

	แบบจำลองการมีส่วนร่วม		แบบจำลองชั่วโมงทำงาน	
	ควอร์ไทล์ที่ 1 (รายได้ต่ำ)	ควอร์ไทล์ที่ 4 (รายได้สูง)	ควอร์ไทล์ที่ 1 (รายได้ต่ำ)	ควอร์ไทล์ที่ 4 (รายได้สูง)
<i>การรับเงินบำนาญและการช่วยเหลือจากภาครัฐ</i>				
บำนาญข้าราชการเกษียณ (ใช้ = 1)	-0.376*** (0.032)	-0.507*** (0.013)	-15.533** (3.650)	-23.541*** (0.887)
ประกันสังคม (ใช้ = 1)	0.110** (0.045)	0.015 (0.037)	4.077*** (1.137)	1.130 (0.968)
เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ (ใช้ = 1)	-0.111*** (0.030)	-0.018 (0.022)	-2.398*** (0.731)	-0.112 (0.605)
บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (ใช้ = 1)	-0.033*** (0.014)	-0.051*** (0.014)	-1.371*** (0.400)	-2.094*** (0.440)
ขนาดตัวอย่าง	8,468	8,273	8,468	8,273

หมายเหตุ *, **, *** แสดงการมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.10, 0.05 และ 0.01 ตามลำดับ กลุ่มควอร์ไทล์จำแนกตามรายได้ต่อหัวของครัวเรือน ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่า robust standard error ตัวแปรอธิบายอื่นที่ไม่ได้แสดงเหมือนกับแบบจำลองในตารางที่ 4.1 และ 4.2

เมื่อทำการตรวจสอบเพิ่มเติมถึงความน่าเชื่อถือของผลการศึกษาว่าสถานะการรับเงินบำนาญของผู้สูงอายุต่อพฤติกรรมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุมีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มรายได้ต่ำกับรายได้สูงหรือไม่ ผู้วิจัยทำ

การประมาณค่าแบบจำลองการมีส่วนร่วมและการกำหนดชั่วโมงการทำงานแยกระหว่างกลุ่มรายได้ต่ำ (ควอร์ไทล์ที่ 1) และรายได้สูง (ควอร์ไทล์ที่ 4) แยกออกจากกัน โดยพิจารณาจากรายได้ต่อหัวของครัวเรือน ตารางที่ 4.4 รายงานค่าผลกระทบส่วนเพิ่มของประเภทเงินบำนาญต่ออุปทานแรงงานผู้สูงอายุเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มรายได้ต่ำและรายได้สูง ผลการประมาณค่า พบว่า ผู้สูงอายุที่เป็นข้าราชการเกษียณมีแนวโน้มออกจากตลาดแรงงานและมีชั่วโมงการทำงานลดลงอย่างมีนัยสำคัญ และมีขนาดผลกระทบมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบการรับเงินบำนาญประเภทอื่น โดยเฉพาะผู้สูงอายุในครัวเรือนที่มีรายได้สูง ในขณะที่เงินประกันสังคมทำให้อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น เฉพาะกลุ่มที่มีรายได้ต่ำทั้งแบบจำลองการมีส่วนร่วมและชั่วโมงทำงาน และที่น่าสนใจ ยังพบว่า เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุมีผลให้อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุที่มีรายได้ต่ำลดลงอย่างมีนัยสำคัญ (ทั้งอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงทำงาน) ในขณะที่บัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีผลให้อุปทานแรงงานผู้สูงอายุลดลงทั้งกลุ่มรายได้ต่ำและรายได้สูง แต่เป็นที่น่าแปลกใจว่าขนาดผลกระทบส่วนเพิ่มของผู้สูงอายุที่มีรายได้สูงมีค่ามากกว่าของผู้สูงอายุที่มีรายได้ต่ำ โดยทุกค่ามีนัยสำคัญอย่างน้อยที่ระดับ 0.05

โดยภาพรวม ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างย่อย เปรียบเทียบระหว่างเขตเมืองและชนบท และระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุดและมากที่สุด ผลการศึกษาเพิ่มเติมสนับสนุนผลการศึกษาหลักที่พบว่าเงินบำนาญข้าราชการส่งผลให้อุปทานแรงงานผู้สูงอายุลดลงมากกว่าเงินบำนาญประเภทอื่น แต่เป็นเงินบำนาญที่ครอบคลุมผู้สูงอายุเพียงร้อยละ 9.6 เท่านั้น ในขณะที่เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุถ้วนหน้าของภาครัฐ แม้จำนวนเงินค่อนข้างน้อยแต่เข้าถึงผู้สูงอายุได้อย่างทั่วถึง มีส่วนให้ความจำเป็นของการทำงานของผู้สูงอายุลดลงโดยเฉพาะในเขตชนบทหรือกลุ่มที่มีรายได้ต่ำ ยกเว้นแต่เงินประกันสังคมเท่านั้นที่กลับทำให้อุปทานแรงงานผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีเพียงส่วนน้อยที่ได้รับเงินบำนาญรายเดือนต่อเนื่องตลอดชีวิต ในขณะที่ผู้รับผลประโยชน์จากประกันสังคมส่วนใหญ่มักได้เป็นเงินก้อนหลังเกษียณ และมีความเป็นไปได้ว่าจะใช้เงินที่ได้มานั้น (รวมกับเงินเก็บหรือเงินชดเชยจากนายจ้าง) เป็นทุนในการประกอบอาชีพในภูมิภาคอื่น

4.3 ผลการศึกษาจากแบบสอบถามผู้สูงอายุเกี่ยวกับผลกระทบของโรคโควิด-19 ต่อการเกษียณ

เนื้อหาส่วนนี้เป็นการนำเสนอผลการวิจัยจากการเก็บแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป จากทั่วประเทศ เพื่อประเมินผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ต่อการตัดสินใจทำงานและการเกษียณของประชากรสูงอายุ จำนวนตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์เท่ากับ 587 คน แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่ใช้จะค่อนข้างน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับ การสำรวจระดับประเทศอย่าง การสำรวจการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) และการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons: SOP) ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ แต่การใช้แบบสอบถามที่มีความเจาะจงจะช่วยให้ทราบถึงการตัดสินใจและทัศนคติของผู้สูงอายุได้ครอบคลุมกว่า โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในตลาดแรงงานหลังจากสถานการณ์ของโรคโควิด-19 ตารางที่ 4.5 แสดงสถิติพรรณนาของกลุ่มตัวอย่างของการศึกษานี้ พบว่า สัดส่วนของผู้ตอบแบบสอบถามเพศชายและหญิงมีความ

ใกล้เคียงกัน โดยเพศชาย (ร้อยละ 51.3) มากกว่าเพศหญิง (ร้อยละ 48.7) เล็กน้อย เกือบ 4 ใน 5 ของกลุ่มตัวอย่าง อยู่ในวัยเกษียณหรือมีอายุ 60 ปีขึ้นไป ในขณะที่สัดส่วนกลุ่มตัวอย่างวัยใกล้เกษียณ (55-59 ปี) ค่อนข้างน้อยอยู่ที่ ร้อยละ 20.3 ประมาณ 2 ใน 3 ของกลุ่มตัวอย่างมีสถานภาพสมรสแล้ว รองลงมาคือ หย่าร้าง/หม้าย/แยกกันอยู่ (ร้อยละ 22.0) และโสด (ร้อยละ 10.4) ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาภูมิฐานะของกลุ่มตัวอย่างในช่วงที่ทำการรวบรวมแบบสอบถาม พบว่า เกือบ 1 ใน 3 มีภูมิฐานะในภาคกลาง (รวมภาคตะวันออก) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 26.7) และภาคเหนือ (ร้อยละ 21.3) ประมาณ 1 ใน 3 ของกลุ่มตัวอย่างจบการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษาหรือน้อยกว่า ร้อยละ 27.8 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือตอนปลาย และร้อยละ 30.1 จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป ในขณะที่การศึกษาสายอาชีพในระดับอนุปริญญา มีสัดส่วนผู้จบการศึกษาน้อยสุดเพียงร้อยละ 8.9 สะท้อนว่า กลุ่มผู้สูงอายุส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากนโยบายขยายโอกาสทางการศึกษาของรัฐบาลไทยที่เริ่มต้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 ให้ประชากรมีการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นระดับการศึกษาภาคบังคับในขณะนั้น เกือบร้อยละ 70 ของกลุ่มตัวอย่างไม่มีบุตรในวัยศึกษาเล่าเรียน ร้อยละ 24.5 มีบุตรในวัยเรียนเพียง 1 คน ในส่วนของข้อมูลจำนวนสมาชิกครัวเรือน พบว่า ประมาณ 1 ใน 4 ของกลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่คนเดียวตามลำพัง เกือบร้อยละ 70 ของกลุ่มตัวอย่างมีขนาดครัวเรือน 2-4 คน มีเพียงร้อยละ 9.4 เท่านั้น ที่มีสมาชิกครัวเรือนตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป เมื่อพิจารณารูปแบบการอยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่างโดยผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ (ไม่ได้แสดงในตารางที่ 4.5) พบว่า ร้อยละ 40.0 ระบุว่าอาศัยอยู่กับคู่สมรส และในสัดส่วนใกล้เคียงกันระบุว่าอยู่กับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (ร้อยละ 36.6) และอาศัยกับญาติพี่น้อง (ร้อยละ 34.2) สะท้อนว่า นอกจากกลุ่มผู้สูงอายุส่วนหนึ่งที่อาศัยลำพังแล้ว ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีการอยู่ร่วมกับคู่สมรส บุตรของตนที่เป็นผู้ใหญ่ และญาติพี่น้อง ในตารางที่ 4.5 ยังแสดงถึงสถานะการครอบครองที่อยู่อาศัยในปัจจุบันของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า มากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 58.4) เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย รองลงมา เป็นที่เช่า (ร้อยละ 15.5) และเป็นของญาติพี่น้อง (ร้อยละ 8.7) ส่วนที่เหลือซึ่งมีสัดส่วนรวมกันไม่มากนัก ประกอบด้วย เป็นของพ่อแม่ตนหรือคู่สมรส (ร้อยละ 7.0) เป็นของบุตร/เขย/สะใภ้ (ร้อยละ 6.8) และที่หลวงหรือนายจ้างให้อยู่อาศัยฟรี (ร้อยละ 3.6) ตามลำดับ ผลการสำรวจข้างต้นมีนัยยะว่าผู้สูงอายุมีความมั่นคงในระดับหนึ่งถึงแม้ว่ารายได้จากการทำงานจะลดลงหลังเกษียณแต่ยังมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองหรือญาติพี่น้อง

ตารางที่ 4.5 รายละเอียดข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 587 คน

รายการ	จำนวน	ร้อยละ	รายการ	จำนวน	ร้อยละ
<i>เพศ</i>			<i>ความต้องการทำงานเมื่อเข้าสู่วัยเกษียณ</i>		
ชาย	301	51.28	การเกษตร/ปศุสัตว์/ประมง	157	26.75
หญิง	286	48.72	ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย	145	24.70
<i>อายุ</i>			ลูกจ้างเอกชน	73	12.44
55-59 ปี	119	20.27	ขับรถรับจ้าง (มอเตอร์ไซด์ รถตู้ แท็กซี่)	57	9.71
60-64 ปี	188	32.03	ไม่ต้องการทำงานแล้ว	155	26.41
65-69 ปี	155	26.41	<i>ผลกระทบต่อการทำงานในช่วงโควิด-19</i>		
70-74 ปี	86	14.65	ยังมั่งงานทำ รายได้เท่าเดิม (รวมผู้เกษียณ)	100	17.04
75 ปีขึ้นไป	39	6.64	ยังคงมั่งงานทำ แต่ถูกลดเงินเดือน	92	15.67
<i>สถานภาพสมรส</i>			ถูกเลิกจ้าง	107	18.23
สมรสแล้ว	397	67.63	กิจการมีรายได้ลดลง	113	19.25
โสด	61	10.39	เลิกกิจการ	175	29.81
หย่าร้าง/อื่น ๆ	129	21.98	<i>สถานะการทำงานหลังสถานการณ์โควิด-19</i>		
<i>ภูมิสำเนา</i>			เกษียณจากการทำงาน	226	38.50
กทม.และปริมณฑล	86	14.65	กลับไปทำงานประจำตามเดิม	103	17.55
ภาคกลาง	178	30.32	กลับไปทำงานอิสระตามเดิม	125	21.29
ภาคเหนือ	125	21.29	ทำงานในกิจการครอบครัว	50	8.52
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	157	26.75	จากการทำงานประจำมาทำธุรกิจส่วนตัว	77	13.12
ภาคใต้	41	6.98	จากอาชีพอิสระมาเป็นพนักงานประจำ	6	1.02
<i>ระดับการศึกษา</i>			<i>อายุที่ตั้งใจจะเกษียณจากการทำงาน</i>		
ประถมศึกษาหรือน้อยกว่า	195	33.22	55-59 ปี	28	4.77
มัธยมศึกษาตอนต้น	79	13.46	60 ปี	152	25.89
มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	84	14.31	61-64 ปี	155	26.41
อนุปริญญา/ ปวส.	52	8.86	65-69 ปี	120	20.44
ปริญญาตรี	124	21.12	70 ปีขึ้นไป	58	9.88
สูงกว่าปริญญาตรี	53	9.03	ทำงานต่อไปเรื่อย ๆ	55	9.37
<i>สมาชิกอายุไม่เกิน 18 ปี</i>			ยังไม่ทราบ	19	3.24
ไม่มี	402	68.48	<i>รายได้ส่วนบุคคลเฉลี่ยต่อเดือน</i>		
1 คน	144	24.53	ไม่เกิน 10,000 บาท	137	23.34
2 คน	40	6.81	10,000-20,000 บาท	103	17.55
3 คน ขึ้นไป	1	0.17	20,001-30,000 บาท	134	22.83
<i>จำนวนสมาชิก (รวมตัวเอง)</i>			30,001-40,000 บาท	103	17.55
1 คน	140	23.85	40,001-50,000 บาท	46	7.84
2 คน	85	14.48	50,001 บาทขึ้นไป	64	10.90
3 คน	174	29.64	<i>ผลกระทบต่อทางรายได้จากโควิด-19</i>		
4 คน	133	22.66	ไม่ได้รับผลกระทบ	122	20.78
5 คน ขึ้นไป	55	9.37	ลดลงไม่มาก (น้อยกว่าร้อยละ 30)	186	31.69

ตารางที่ 4.5 (ต่อ) รายละเอียดข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 587 คน

รายการ	จำนวน	ร้อยละ	รายการ	จำนวน	ร้อยละ
3 คน	174	29.64	ผลกระทบทางรายได้จากโควิด-19		
4 คน	133	22.66	ไม่ได้รับผลกระทบ	122	20.78
5 คน ขึ้นไป	55	9.37	ลดลงไม่มาก (น้อยกว่าร้อยละ 30)	186	31.69
ความเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย			ลดลงอย่างมาก (ร้อยละ 30 ขึ้นไป)	271	46.17
ตนหรือคู่สมรส	343	58.43	เพิ่มขึ้นไม่มาก (น้อยกว่าร้อยละ 30)	8	1.36
พ่อแม่ของตนหรือของคู่สมรส	41	6.98	เพิ่มขึ้นอย่างมาก (ร้อยละ 30 ขึ้นไป)	0	0.00
บุตร/เขย/สะใภ้	40	6.81	รายได้หลักในปัจจุบัน		
ญาติพี่น้อง	51	8.69	การทำงาน	170	28.96
เช่า	91	15.50	บ้านอยู่อาศัยราชการ	42	7.16
ที่หลวง/นายจ้างให้อยู่ฟรี	21	3.58	บ้านอาญาประกันสังคม	43	7.33
สถานะการทำงานช่วงโควิด-19			เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ	63	10.73
ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐ	58	9.88	เบี้ยคนพิการ	23	3.92
พนักงานประจำเอกชน	109	18.57	บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	17	2.90
พนักงาน part-time เอกชน	55	9.37	เงินโอนจากบุตรหลาน	135	23.00
เจ้าของกิจการและมีลูกจ้าง	58	9.88	คู่สมรส/พี่น้อง/พ่อแม่/ญาติพี่น้อง	32	5.45
รับจ้างหรือธุรกิจส่วนตัว	118	20.10	ดอกเบี้ย เงินออม หรือทรัพย์สิน	62	10.56
ช่วยงานในครัวเรือน	48	8.18	มูลค่าสินทรัพย์ทางการเงิน		
ตกงานหรืออยู่ระหว่างการหางาน	67	11.41	ต่ำกว่า 100,000 บาท	111	18.91
เกษียณจากการทำงาน	74	12.61	100,000-299,999 บาท	117	19.93
ผู้รับผิดชอบและตัดสินใจเรื่องเงินในครัวเรือน			300,000-499,999 บาท	125	21.29
ตัวท่านเอง	469	79.90	500,000-699,999 บาท	93	15.84
สมาชิกคนอื่น เช่น คู่สมรส บุตร	44	7.50	700,000-899,999 บาท	44	7.50
ปรึกษาหาหรือภายในครัวเรือน	74	12.61	900,000-1,099,999 บาท	32	5.45
			1,100,000-1,299,999 บาท	29	4.94
			1,300,000-1,499,999 บาท	13	2.21
			1,500,000 บาทขึ้นไป	23	3.92

หมายเหตุ: ผลจากแบบสอบถามประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ส่วนที่ 2 ของแบบสอบถามมีชุดคำถามที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ต่อสถานะการทำงาน รายได้ และเงินออม ของกลุ่มตัวอย่างสูงอายุในประเทศไทย ในคำถามแรกผู้ตอบแบบสอบถามต้องระบุสถานะการทำงานของตนในช่วงที่มีการแพร่ระบาดอย่างรุนแรง (ในปี พ.ศ. 2563) พบว่า มีเพียงร้อยละ 12.6 ระบุว่าตนเกษียณจากการทำงานแล้ว ซึ่งแตกต่างจากคำตอบที่ได้จากแบบสอบถามในส่วนแรกที่มีข้อมูลอายุของกลุ่มตัวอย่างซึ่งพบว่าเกือบร้อยละ 80 มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ความแตกต่างดังกล่าวอาจแปลความได้ว่า ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในตลาดแรงงาน หรืออาจมีการช่วยเหลือกิจการครัวเรือนที่พอได้รับค่าตอบแทนอยู่บ้าง กลุ่มที่เป็นพนักงานเอกชนมีสัดส่วนมากที่สุด (ร้อยละ 28.0) โดยแบ่งเป็นพนักงานประจำร้อยละ 18.6 และพนักงานชั่วคราวร้อยละ 9.4 รองลงมาคือ ทำงาน/รับจ้างอิสระ หรือธุรกิจส่วนตัวที่ไม่มีลูกจ้าง (ร้อยละ 20.1) ตามลำดับ

ในขณะที่สัดส่วนของผู้ที่ตกงานหรืออยู่ระหว่างการหางานอยู่ที่ร้อยละ 11.4 กลุ่มตัวอย่างที่มีสถานะเป็นเจ้าของกิจการที่มีลูกจ้างและข้าราชการ/เจ้าหน้าที่ของรัฐ มีสัดส่วนใกล้เคียงกันคือประมาณร้อยละ 10 เมื่อสอบถามเกี่ยวกับความสนใจเกี่ยวกับการทำงานหลังจากวัยเกษียณ รวมถึงผู้ตอบแบบสอบถามที่เกษียณตามเกณฑ์ของหน่วยงานข้าราชการหรือบริษัทเอกชน พบว่า มีเพียง 1 ใน 4 ระบุว่าตนไม่มีความประสงค์ทำงานแล้ว ในขณะที่ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 74.6) ยังมีความต้องการทำงานต่อซึ่งคำตอบที่ได้มีความหลากหลายพอสมควรตามทักษะความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล โดยอาชีพเกี่ยวกับการเกษตรได้รับความนิยมมากที่สุด (ร้อยละ 26.7) รองลงมาคือ การทำธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย (ร้อยละ 24.7) การเป็นลูกจ้างเอกชน (ร้อยละ 12.4) และการขับรถรับจ้าง (ร้อยละ 9.7) ตามลำดับ

ในทำนองเดียวกัน เมื่อสอบถามเกี่ยวกับผลกระทบที่ได้รับจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และมาตรการการควบคุมของภาครัฐที่ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ทำได้อย่างจำกัด โดยเฉพาะภาคบริการและการขนส่ง ผลการสำรวจในตารางที่ 4.5 แสดงถึงผลกระทบเชิงลบค่อนข้างรุนแรงสำหรับแรงงานสูงอายุ พบว่า เกือบ 1 ใน 3 ประสบกับการเลิกกิจการ รองลงมาคือ กลุ่มที่กิจการมีรายได้ลดลง (ร้อยละ 19.3) และกลุ่มที่เป็นแรงงานเอกชนที่ถูกเลิกจ้าง (ร้อยละ 18.2) นอกจากนี้ ยังมีส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบไม่มากนัก คือ ร้อยละ 15.7 ยังคงมีงานทำแต่ถูกปรับลดค่าตอบแทน อย่างไรก็ตาม ร้อยละ 17 ของกลุ่มตัวอย่างไม่ได้รับผลกระทบคือกลุ่มที่เป็นข้าราชการ หรือแรงงานที่สามารถทำงานจากที่บ้าน และกลุ่มที่เกษียณจากการทำงานแล้ว เมื่อพิจารณาถึงสถานะการทำงานหลังการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 พบว่า มากกว่า 1 ใน 3 ระบุว่าตนเกษียณจากการทำงานหรือเลือกที่จะไม่ทำงานไประยะหนึ่งเพื่อรอดูสถานการณ์ ในขณะที่ร้อยละ 21.3 กลับไปทำงานอิสระตามเดิม และร้อยละ 17.5 กลับไปทำงานประจำตามเดิม อย่างไรก็ตาม มีข้อค้นพบที่น่าสนใจว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนรูปแบบการทำงาน คือ ร้อยละ 13.1 เปลี่ยนจากการทำงานประจำมาประกอบอาชีพอิสระหรือทำธุรกิจส่วนตัว และร้อยละ 1.0 เปลี่ยนจากการทำธุรกิจส่วนตัวมาเป็นพนักงานประจำ

แบบสอบถามที่ใช้คำถามเชิงอัตวิสัย (subjective question) เกี่ยวกับอายุการเกษียณที่เปิดโอกาสให้ผู้ตอบได้แสดงความเห็นหรือประสบการณ์ส่วนตัว ในการศึกษานี้ผู้ตอบแบบสอบถามจะทำการเลือกข้อใดข้อหนึ่งจาก 7 คำตอบที่เป็นไปได้ คือ 5 ช่วงอายุ (55-59 ปี, 60 ปี ตามเกณฑ์ราชการ, 61-64 ปี, 65-69 ปี และ 70 ปีขึ้นไป) และ 2 คำตอบอื่น คือ ‘ทำงานต่อไปเรื่อย ๆ หากสุขภาพแข็งแรง’ และ ‘ยังไม่ทราบ’ ผลการสำรวจ พบว่า คำตอบที่มีผู้เลือกมากที่สุดคือช่วงอายุ 61-64 ปี (ร้อยละ 26.4) รองลงมาคือ อายุ 60 ปี ตามเกณฑ์ราชการ (ร้อยละ 25.9) ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า มากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 56.7) ของกลุ่มตัวอย่างเลือกจะเกษียณหลังจากอายุ 60 ปี นอกจากนี้ ยังพบว่าร้อยละ 9.4 มีความต้องการทำงานต่อไปเรื่อย ๆ หากสุขภาพเอื้ออำนวย และอีกร้อยละ 3.2 เป็นกลุ่มที่ยังไม่ได้ตัดสินใจ ในขณะที่มีสัดส่วนจำนวนน้อยมากเพียงร้อยละ 4.8 ที่ต้องการเกษียณในช่วงอายุ 55-59 ปี ผลการศึกษานี้สะท้อนว่า การทำงานของผู้สูงอายุยังเป็นสิ่งที่พบเห็นได้บ่อยและอาจมีส่วนช่วยลดปัญหาการขาดแคลนแรงงานวัยหนุ่มสาวของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของประเทศไทยที่เป็นสังคมผู้สูงอายุ

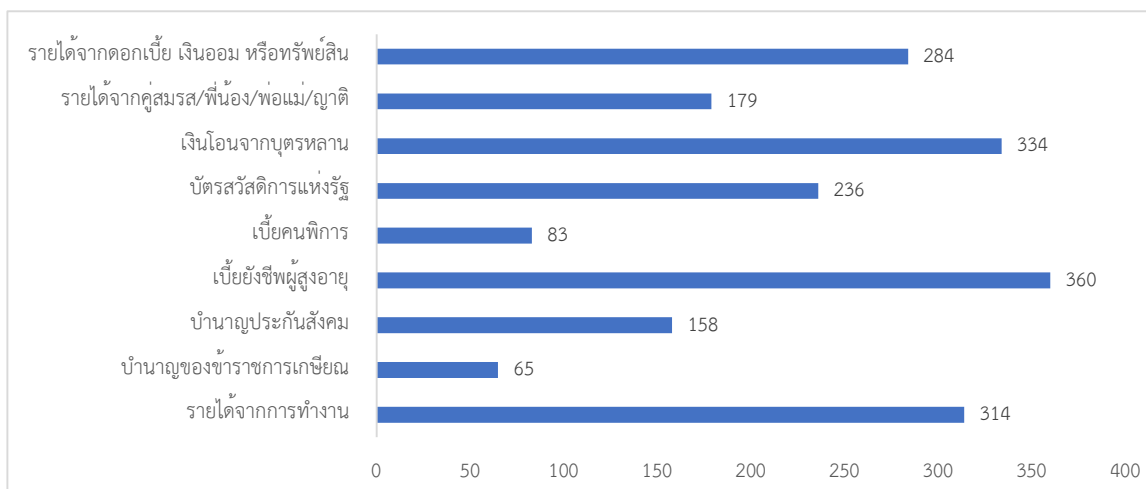
ระดับสูง เมื่อทำการสอบถามเกี่ยวกับรายได้เฉลี่ยจากทุกแหล่งของกลุ่มตัวอย่างก่อนที่จะมีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 พบว่า รายได้เฉลี่ยค่อนข้างน้อย เกือบ 1 ใน 4 ของกลุ่มตัวอย่างมีรายได้น้อยกว่า 10,000 บาทต่อเดือน ช่วงรายได้ที่มีสัดส่วนมากที่สุดคือ 20,001-30,000 บาทต่อเดือน (ร้อยละ 22.8) ในขณะที่มีเพียงร้อยละ 10.9 เป็นกลุ่มที่มีรายได้สูงโดยมีรายได้เฉลี่ยตั้งแต่ 50,001 บาทต่อเดือนขึ้นไป เมื่อประเมินผลการสำรวจกับคำถามก่อนหน้านี้ มีนัยยะว่า ความต้องการทำงานของผู้สูงอายุอาจมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ เนื่องจากตอนวัยหนุ่มสาวทำงานในสาขาเศรษฐกิจที่ได้รับค่าตอบแทนต่ำทำให้มีความสามารถในการเก็บออมต่ำ เงินออมส่วนบุคคลอาจไม่เพียงพอกับการใช้ชีวิตหลังเกษียณหากขาดรายได้จากการทำงาน

ผู้ตอบแบบสอบถามยังต้องประเมินผลกระทบทางรายได้จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 โดยเลือกคำตอบที่เหมาะสมเพียง 1 คำตอบ จาก 5 ตัวเลือก ประกอบด้วย ‘ไม่ได้รับผลกระทบ’ ‘รายได้ลดลงไม่มาก’ ‘รายได้ลดลงมาก’ ‘รายได้เพิ่มขึ้นไม่มาก’ และ ‘รายได้เพิ่มขึ้นมาก’ พบว่า เกือบครึ่ง (ร้อยละ 46.2) ระบุว่าตนได้รับผลกระทบอย่างมาก (ที่รายได้ลดลงมากกว่าร้อยละ 30) ในขณะที่ร้อยละ 20.8 ระบุว่าตนไม่ได้รับผลกระทบทางรายได้ และมีเพียงร้อยละ 1.4 เท่านั้น ที่ตอบว่ามีรายได้เพิ่มขึ้นไม่มากนัก ไม่มีผู้ใดระบุว่าตนมีรายได้เพิ่มขึ้นมาก กล่าวโดยภาพรวมคือ เกือบร้อยละ 80 ของกลุ่มตัวอย่างได้รับผลกระทบทางจากการมีรายได้ลดลงในช่วงการแพร่ระบาด ในส่วนท้ายของตารางที่ 4.5 แสดงสถิติเงินออมส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกเป็น 9 ช่วง ตั้งแต่อย่างน้อยกว่า 100,000 บาท จนถึงมีเงินออมตั้งแต่ 1,500,000 บาทขึ้นไป พบว่า มากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 59.1) ของกลุ่มตัวอย่างมีเงินออมอยู่ใน 3 ช่วงแรก คือ เงินออมไม่เกิน 500,000 บาท ในขณะที่ร้อยละ 11.0 มีเงินออมอยู่ใน 3 ช่วงมากที่สุด คือ เงินออมตั้งแต่ 1,100,000 บาทขึ้นไป ผลการศึกษานี้บ่งชี้ความได้ว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีเงินออมค่อนข้างจำกัด การใช้ชีวิตหลังเกษียณจำเป็นต้องอาศัยเงินบำนาญจากภาครัฐ รายได้จากการทำงาน และการช่วยเหลือจากบุตรหลาน เมื่อสอบถามเกี่ยวกับความรับผิดชอบและการตัดสินใจทางการเงิน พบว่า เกือบ 4 ใน 5 เป็นผู้ตัดสินใจทางการเงินของตนเอง ร้อยละ 12.6 มีการปรึกษากันภายในครัวเรือน และมีเพียงร้อยละ 7.5 เท่านั้น ที่มอบหมายให้สมาชิกในครัวเรือนคนอื่นอย่างคู่สมรสหรือบุตรตัดสินใจแทน

ผลการสำรวจเกี่ยวกับรายได้หลักของผู้สูงอายุ พบว่า มีความแตกต่างกันค่อนข้างสูง ร้อยละ 29.0 มีรายได้หลักจากการทำงาน ร้อยละ 23.0 มาจากการถือภูลทางการเงินจากบุตรหลาน อย่างไรก็ตาม สัดส่วนของผู้ที่ได้รับบำนาญข้าราชการหรือประกันสังคมค่อนข้างต่ำมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 7.2 และร้อยละ 7.3 เท่านั้น ร้อยละ 10.7 ที่รายได้หลักคือเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และสัดส่วนของกลุ่มตัวอย่างเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 17.5 เมื่อรวมสวัสดิการอื่นของทางราชการอีก 2 รายการ คือ เบี้ยคนพิการและบัตรสวัสดิการของรัฐ ในขณะที่ร้อยละ 10.6 มีรายได้หลักจากดอกเบี้ย เงินออม และทรัพย์สิน เมื่อทำการตรวจสอบเพิ่มเติมโดยการให้ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกแหล่งที่มาของรายได้โดยเลือกได้มากกว่า 1 รายการ แสดงในภาพที่ 4.10 พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีรายได้หลายช่องทาง โดยเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุมีสัดส่วนมากที่สุด (ร้อยละ 61.4) รองลงมาคือ เงินโอนจากบุตรหลาน (ร้อยละ 56.9) และรายได้

จากการทำงาน (ร้อยละ 53.5) แหล่งรายได้อื่น เช่น บำนาญข้าราชการ บำนาญประกันสังคม เบี้ยคนพิการ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ รายได้จากคู่สมรส/พ่อแม่/ญาติพี่น้อง และรายได้จากทรัพย์สิน มีสัดส่วนลดหลั่นกันไป

ภาพที่ 4.10 แหล่งที่มาของรายได้ในปัจจุบัน (เลือกได้มากกว่า 1 รายการ) จำนวน 587 คน

หมายเหตุ: ผลจากแบบสอบถามประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

ส่วนที่สามของแบบสอบถาม เป็นแบบประเมินตนเอง 24 ข้อ เกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานและการเกษียณของกลุ่มตัวอย่าง โดยผู้ตอบจะแสดงระดับความเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับแต่ละข้อความ แบ่งตัวเลือกเป็น 5 ระดับ ประกอบด้วย ไม่เห็นด้วยที่สุด (=1) ไม่เห็นด้วย (=2) ไม่แน่ใจ (=3) เห็นด้วย (=4) และเห็นด้วยที่สุด (=5) ตามลำดับ ตารางที่ 4.6 แสดงค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของคำถามแต่ละข้อเกี่ยวกับการทำงานและการเกษียณของกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 55 ปี ขึ้นไป จำนวน 587 คน และคอลัมน์สุดท้ายในตารางเดียวกันแสดงร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบเห็นด้วย (=4) และ เห็นด้วยที่สุด (=5) ผลการศึกษา พบว่า คำถามข้อที่ 15 ที่ว่าหากผู้สูงอายุการมีทักษะเพิ่มเติมจะช่วยเพิ่มโอกาสการมีงานทำในวัยเกษียณ มีคะแนนเฉลี่ยมากที่สุดเท่ากับ 3.69 คะแนน และมีร้อยละของผู้ที่เห็นด้วยและเห็นด้วยที่สุดมากเป็นอันดับหนึ่งเช่นกัน (ร้อยละ 61.2) รองลงมาเป็น ข้อที่ 22 เกี่ยวกับความกังวลเกี่ยวกับสุขภาพในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (คะแนนเฉลี่ย 3.60) และข้อที่ 3 ที่การมีสุขภาพแข็งแรงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุมีความต้องการทำงานเพิ่มขึ้น (3.59) ในขณะที่ข้อ 2 เกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้กลุ่มตัวอย่างต้องการเกษียณและพักผ่อน (3.57) นอกจากนี้ ยังพบว่า อีก 3 ข้อ ที่มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับหรือมากกว่า 3.5 ขึ้นไป คือ ข้อ 4 เกี่ยวกับความสำคัญของเงินโอนบุตรหลานต่อการเลือกทำงานลดลง (3.50) ข้อ 10 เกี่ยวกับการมีหนี้สินระยะยาวที่อาจจำเป็นต้องทำงานต่อ (3.52) และ ข้อ 21 เกี่ยวกับความสำคัญของทักษะดิจิทัลที่อาจช่วยเพิ่มโอกาสการทำงานของผู้สูงอายุ (3.52) โดยภาพรวมผลจากแบบสอบถามแสดงถึงความสำคัญของทักษะเพิ่มเติมและการมีสุขภาพดี แต่ก็มีความกังวลเกี่ยวกับความเสี่ยงทางสุขภาพในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ผู้สูงอายุมีแนวโน้มเกษียณหรือเลือกที่จะออกจาก

ตลาดแรงงานชั่วคราว การมีหนี้สินระยะยาวอย่างการซื้อที่อยู่อาศัยอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุเลือกจะทำงานเพื่อให้มีรายได้ ในขณะที่ผู้สูงอายุส่วนมากเชื่อว่าการได้รับเงินจากบุตรหลานส่งผลให้ความต้องการทำงานลดลง

ตารางที่ 4.6 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามต่อการตัดสินใจทำงานและการเกษียณ จำนวน 587 คน

รายการ	Mean	SD	ร้อยละของผู้ที่เห็นด้วย (=4) และเห็นด้วยที่สุด (=5)
1. โควิด-19 ทำให้ท่านอยากเลิกทำงานชั่วคราวและจะกลับมาเมื่อสถานการณ์ดีขึ้น	3.480	1.260	54.3
2. การแพร่ระบาดโรคโควิด-19 ทำให้ท่านต้องการที่จะเกษียณและพักผ่อน	3.572	1.210	55.0
3. แม้ว่าอายุจะมากกว่า 60 ปี การมีสุขภาพแข็งแรงทำให้มีความต้องการทำงานอยู่	3.586	1.138	55.7
4. การได้รับเงินโอนจากบุตรหลานทำให้ท่านเลือกที่จะทำงานลดลง	3.501	1.166	51.8
5. หากท่านไม่ทำงานเลย จะไม่มีเงินสำหรับค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน	3.405	1.174	51.3
6. ท่านยังมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อหารายได้เพราะยังมีหนี้สิน	3.291	1.207	48.4
7. ท่านยังมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อหารายได้เพื่อเลี้ยงดูตนและครอบครัว	3.356	1.144	49.6
8. ท่านยังมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อหารายได้เพราะไม่มีเงินออมหรือมีจำนวนน้อย	3.153	1.197	41.1
9. การมีเงินบำนาญเหมือนข้าราชการเกษียณทำให้ท่านไม่จำเป็นต้องกังวลเรื่องเงินหลังเกษียณ	3.315	1.092	47.0
10. การมีหนี้สินระยะยาวอย่างการผ่อนบ้าน ทำให้ท่านมีความต้องการทำงานมากขึ้น	3.520	1.121	53.7
11. การอาศัยร่วมกับบุตรหลาน ท่านยังคงต้องการทำงานเพื่อมีรายได้ในการแบ่งเบาภาระ	3.273	1.093	43.6
12. ท่านตัดสินใจเรื่องการทำงานหรือเกษียณโดยตัวท่านเอง ไม่ได้ปรึกษาคุณสมรสหรือบุตร	3.133	1.232	42.9
13. หากคู่สมรสหรือคนในครอบครัวเจ็บป่วย ท่านตั้งใจจะเลิกทำงานเพื่อมาดูแล	3.037	1.240	39.9
14. ชั่วโมงการทำงานที่ยืดหยุ่นหรือการทำงานจากที่บ้าน ทำให้ท่านต้องการทำงานมากขึ้น	3.434	1.202	53.5
15. ท่านเชื่อว่าการเรียนรู้ทักษะเพิ่มเติมทำให้โอกาสในการทำงานของท่านเพิ่มขึ้น	3.692	1.075	61.2
16. โควิด-19 ทำให้เงินออมและทรัพย์สินลดลงมาก ท่านต้องการทำงานมากขึ้นเพื่อชดเชย	3.400	1.169	48.6
17. ในปัจจุบันคนเราอายุยืนยาวและสุขภาพแข็งแรง เกณฑ์เกษียณทางราชการควรเพิ่มจาก	3.380	1.122	49.2
18. การได้รับเบี้ยยังชีพสูงอายุจากราชการทำให้ท่านเลือกที่จะทำงานน้อยลง	3.189	1.276	45.1
19. เงินโอนจากบุตรหลานเป็นแหล่งรายได้สำคัญของเมื่อท่านไม่ได้ทำงานแล้ว	3.164	1.241	43.3
20. เมื่ออายุมากขึ้น ท่านอยากเปลี่ยนจากการทำงานแบบลูกจ้างมาทำงานค้าขายหรืออาชีพ	2.991	1.252	38.0
21. ท่านเชื่อว่าการเรียนรู้ทักษะทางดิจิทัลช่วยให้ผู้สูงอายุหางานได้ง่ายขึ้น	3.523	1.150	55.5
22. ท่านมีความกังวลเกี่ยวกับสุขภาพและตั้งใจเกษียณเร็วขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโค	3.601	1.185	57.2
23. ท่านเชื่อว่าการทำงานหลังอายุ 60 ปี ช่วยให้สุขภาพแข็งแรงและมีสังคมมากกว่าเพื่อหา	3.383	1.225	48.9
24. หากท่านเกษียณแล้วแต่มีสมาชิกครัวเรือนเจ็บป่วยที่มีค่าใช้จ่ายสูง ท่านจะกลับไปทำงาน	3.298	1.299	48.4

หมายเหตุ: ผลจากแบบสอบถามประมวลผลและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

อย่างไรก็ตาม ข้อที่ 12, 13 และ 20 เป็น 3 ข้อ ที่มีคะแนนเฉลี่ยต่ำสุดโดยมีค่าระหว่าง 2.99 ถึง 3.13 กล่าวอย่างเจาะจง ในข้อที่ 20 พบว่า กลุ่มตัวอย่างไม่ค่อยเห็นด้วยกับการที่แรงงานวัยเกษียณจะเปลี่ยนอาชีพจากพนักงานประจำเป็นการทำอาชีพอิสระหรือธุรกิจส่วนตัว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแรงงานไม่สนใจหรือเชื่อว่าทักษะที่มีจากการทำงานประจำอาจไม่เหมาะสมกับการประกอบอาชีพอิสระ ในข้อ 12 เป็นคำถามเกี่ยวกับการตัดสินใจเรื่องงานหรือเกษียณ ดีความได้ว่า ผู้ตอบแบบสอบถามไม่ได้ตัดสินใจเองเพียงลำพังคนเดียว แต่มีการปรึกษาหารือร่วมกันกับสมาชิกในครัวเรือนอย่างคู่สมรสหรือบุตรหลาน และที่น่าสนใจคือ ในข้อ 13 เกี่ยวกับการดูแลสมาชิกครัวเรือนเมื่อมีการเจ็บป่วย พบว่า มีเพียงส่วนน้อยของผู้สูงอายุที่จะลาออกจากงานเพื่อมาดูแลคนในครอบครัวที่เจ็บป่วย มีนัยยะว่าการช่วยเหลืออาจเป็นการเลือกทำงานมากขึ้นให้มีรายได้มาช่วยดูแลคนป่วยหรือทำงานชดเชยกับการที่รายได้ครัวเรือนลดลง

กล่าวโดยภาพรวม ผลการศึกษาความคิดเห็นของผู้สูงอายุสอดคล้องกับการวิเคราะห์ข้อมูลระดับย่อยจากการสำรวจการทำงานของประชากร (LFS) และการสำรวจผู้สูงอายุ (SOP) ที่ได้นำเสนอในหัวข้อที่ 4.1 และ 4.2 โดยพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลและครัวเรือนโดยเฉพาะความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สถานะสุขภาพ และการมีรายได้ที่ไม่ใช่จากการทำงาน อย่างเงินบำนาญ เงินโอนจากบุตรหลาน และรายได้จากทรัพย์สิน อย่างไรก็ตาม การเก็บข้อมูลโดยตรงที่กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้สูงอายุช่วยให้ได้ข้อมูลที่เจาะจงและการวัดระดับความคิดเห็นที่เกิดขึ้นจริงกับตนจากผลกระทบของสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 รวมถึงการปรับตัวหลังจากนั้นซึ่งเป็นข้อค้นพบที่เป็นประโยชน์อย่างมากในการออกแบบมาตรการเชิงนโยบายเกี่ยวกับการทำงานและการปฏิรูประบบบำนาญของประเทศไทยในบริบทการเป็นสังคมผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

โครงการวิจัยเรื่อง ‘แบบแผนการเกษียณและอุปทานแรงงานผู้สูงอายุช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในประเทศไทย’ นำเสนอการวิเคราะห์เชิงประจักษ์เพื่อตรวจสอบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดอุปทานแรงงานผู้สูงอายุในประเทศไทย ผลลัพธ์ตลาดแรงงานที่สนใจในการศึกษานี้คือ อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและชั่วโมงการทำงาน การประมาณค่าทางเศรษฐมิติใช้ข้อมูลระดับบุคคลจากการสำรวจประชากรสูงอายุ (Survey of Older Persons: SOP) ในประเทศไทย พ.ศ. 2564 รวบรวมโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ผลการศึกษาสำคัญ พบว่าโดยรวมผู้สูงอายุไทยยังขาดหลักประกันรายได้หลังเกษียณ มีเพียงร้อยละ 13 ที่ได้รับประโยชน์จากบำนาญข้าราชการหรือเงินประกันสังคม ในขณะที่ส่วนใหญ่ได้รับเพียงเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากราชการเท่านั้น ผู้สูงอายุชายที่อาศัยในพื้นที่ชนบทและมีการศึกษาน้อยมีแนวโน้มที่จะทำงานต่อหลังจากอายุเข้าสู่วัย 60 ปี นอกจากนี้ การขาดความมั่นคงทางการเงิน อาทิ รายได้ครัวเรือนต่ำ เงินออมน้อย หรือการมีภาระหนี้สินอยู่ ส่งผลให้อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อควบคุมปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องและสถานะการรับเงินบำนาญ ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรงมีแนวโน้มที่จะคงอยู่ในตลาดแรงงานและมีชั่วโมงการทำงานมากขึ้น จำนวนเงินโอนที่ได้รับจากบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ทำให้อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่การอาศัยร่วมกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ไม่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน แต่ทำให้ชั่วโมงการทำงานของพ่อแม่สูงอายุเพิ่มขึ้นเล็กน้อย

ผลการประมาณค่ายังแสดงถึงความสำคัญของรูปแบบการอยู่อาศัยภายในครัวเรือนและประเภทเงินบำนาญหรือเงินช่วยเหลืออื่นจากภาครัฐ เป็นตัวกำหนดสำคัญในการอธิบายพฤติกรรมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ กล่าวอย่างเจาะจง ผู้สูงอายุที่บุตรของตนยังอยู่ในวัยเรียนหรือมีภาระเลี้ยงดูหลานโดยที่พ่อแม่เด็กไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยมีแนวโน้มที่จะทำงานมากขึ้น ผู้สูงอายุที่ได้รับเงินบำนาญข้าราชการเป็นกลุ่มที่ไม่มีความสนใจทำงานต่อ ในขณะที่เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและเงินบำตรสวัสดิการแห่งรัฐมีผลให้การทำงานของผู้สูงอายุลดลงในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ผู้สูงอายุที่ได้รับเงินเกษียณจากประกันสังคมมีแนวโน้มที่จะทำงานต่อหลังเข้าสู่วัยเกษียณ ผลการศึกษานี้อาจเกิดจากการที่ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ประกันตนไม่ได้มีการจ่ายเงินสมทบครบ 180 เดือนในช่วงที่ยังทำงานอยู่ ทำให้ไม่มีสิทธิรับเงินบำนาญรายเดือนของประกันสังคม แต่จะได้รับผลประโยชน์เป็นเงินก้อน ซึ่งอาจไม่เพียงพอสำหรับการใช้จ่ายหลังเกษียณ นอกจากนี้ เนื่องจากช่วงที่ทำการศึกษาคือช่วงที่คาบเกี่ยวกับสถานการณ์โควิด-19 แรงงานในภาคเอกชนส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบจากการที่รายได้ลดลงหรือถูกเลิกจ้าง ทำให้มี

ความจำเป็นต้องนำเงินออมที่เตรียมไว้ใช้หลังเกษียณออกมาใช้จ่าย ในขณะที่เดียวกัน การขาดรายได้ทำให้แผนเกษียณไม่เป็นไปตามที่วางแผนไว้ การเลือกทำงานต่อจึงเป็นวิธีการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง

การวิเคราะห์ถดถอยกลุ่มตัวอย่างย่อยเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างผู้ที่อาศัยในเขตเมืองกับชนบท และระหว่างชั้นรายได้ครัวเรือน พบว่า ผู้สูงอายุในเขตชนบทซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรหรือการรับจ้างอิสระ เป็นกลุ่มที่ยังมีความต้องการทำงานต่อ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุแม้จะมีจำนวนไม่มากแต่ทำให้อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุในชนบทหรือที่มาจากครัวเรือนที่มีรายได้น้อยลดลงอย่างมีนัยสำคัญ แต่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจทำงานหรือเกษียณสำหรับผู้สูงอายุในเขตเมืองหรือมีรายได้สูง ยิ่งไปกว่านั้น การช่วยเหลือของโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อช่วยผู้ที่มีรายได้น้อยเป็นหลัก ไม่เกี่ยวกับการเกษียณอายุ แต่กลับพบว่าผู้สูงอายุกว่าครึ่งได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าวและมีผลให้อุปทานแรงงานของผู้สูงอายุลดลงอย่างมีนัยสำคัญ

การศึกษาวิจัยนี้ยังทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor Force Survey: LFS) พ.ศ. 2563-2565 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และข้อมูลจากแบบสอบถามที่พัฒนาโดยผู้วิจัยที่เป็นการประเมินเชิงอัตวิสัย (subjective measurement) พฤติกรรมการทำงานของผู้สูงอายุเปรียบเทียบก่อนและหลังสถานการณ์โรคโควิด-19 พบว่า ผู้สูงอายุชายในชนบทหรือกลุ่มที่มีการศึกษาน้อย มีแนวโน้มที่จะคงอยู่ในตลาดแรงงานและมีชั่วโมงการทำงานมากใกล้เคียงกับการทำงานแบบเต็มเวลา คือ ตั้งแต่ 35 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ขึ้นไป มีเพียงร้อยละ 10 ที่ออกจากตลาดแรงงานตามเกณฑ์เกษียณที่อายุ 60 ปี เมื่อเปรียบเทียบระหว่างปี 2563-2565 พบว่า อุปทานแรงงานผู้สูงอายุทั้งการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและจำนวนชั่วโมงทำงานในปี 2563 น้อยกว่าปี 2564 และ 2565 เฉลี่ยประมาณ 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เนื่องจากช่วงสถานการณ์โควิด-19 ภาครัฐมีมาตรการเข้มงวดในการควบคุมส่งผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจลดลงอย่างมาก ในทำนองเดียวกัน ผลจากการวิเคราะห์แบบสอบถาม พบว่า ผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะเลือกเกษียณหลังอายุ 60 ปี และส่วนหนึ่งยังมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อให้มีรายได้ ภาวะสุขภาพและการมีทักษะเพิ่มเติมจะช่วยเพิ่มโอกาสการทำงานเมื่ออายุมากขึ้น เงินโอนจากบุตรหลานและการช่วยเหลือภาครัฐ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความต้องการทำงานผู้สูงอายุลดลง โดยภาพรวม ผลการศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลทั้ง 2 ชุด สนับสนุนผลการศึกษาลึกซึ้งที่เป็นการประมาณค่าแบบจำลองทางเศรษฐมิติ

5.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยนี้สามารถนำไปขยายผลเพื่อใช้ประโยชน์เชิงนโยบายได้อย่างกว้างขวางทั้งสำหรับประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ในบริบทที่ระบบบำนาญยังไม่ครอบคลุมแรงงานส่วนใหญ่ของประเทศ รวมทั้งยังปรากฏความแตกต่างของผลประโยชน์ระหว่างประเภทบำนาญก่อนข้างสูง จากข้อเท็จจริงที่ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยยังคงเลือกทำงานต่อ ดังนั้น ภาครัฐอาจประสานความร่วมมือกับภาคเอกชนในการสร้าง

รูปแบบการทำงานที่ยืดหยุ่นที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ เช่น การทำงานบางช่วงเวลา (part-time) การทำงานอิสระ การทำงานจากที่บ้าน เป็นต้น รวมถึงการให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีอย่างสมเหตุสมผลกับหน่วยงานเอกชนที่มีการจ้างงานผู้สูงอายุ

นอกจากนั้น การฝึกอบรมเพิ่มเติมเพื่อฟื้นฟูหรือปรับทักษะแรงงานสูงอายุเป็นสิ่งสำคัญ เช่น ทักษะดิจิทัล งานฝีมือที่เป็นที่ต้องการของตลาด งานช่างหรือซ่อมแซม เป็นต้น เพื่อเพิ่มโอกาสในการหางานและสามารถแข่งขันกับแรงงานวัยหนุ่มสาวได้ ยิ่งไปกว่านั้น ภาครัฐอาจสนับสนุนให้แรงงานสูงอายุหญิงเข้ามามีบทบาทในตลาดแรงงานมากขึ้น เนื่องจากการมีส่วนร่วมและชั่วโมงการทำงานค่อนข้างน้อยกว่าแรงงานชาย และผู้หญิงมีอายุขัยเฉลี่ยที่ยืนยาวกว่าผู้ชาย ดังนั้น การมีรายได้หลังเกษียณจะช่วยลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาคู่สมรสหรือบุตรหลาน

กรณีของประเทศไทย การปฏิรูประบบบำนาญเป็นประเด็นที่สำคัญและเร่งด่วน เนื่องจากประเทศได้เข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุระดับสูง การพัฒนาระบบบำนาญภาครัฐทั้งส่วนที่ไม่ต้องจ่ายเงินสมทบอย่างเบี่ยยังชีพผู้สูงอายุและส่วนที่แรงงานต้องจ่ายเงินสมทบ โดยเน้นการขยายหลักประกันให้กับกลุ่มแรงงานที่ทำงานในภาคเศรษฐกิจไม่เป็นทางการหรือประกอบอาชีพอิสระ มีการเสนอทางเลือกอัตราการจ่ายเงินสมทบให้หลากหลาย สอดคล้องกับความสามารถในการหารายได้ของแรงงาน เพื่อใช้เป็นแหล่งรายได้หลังเกษียณซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตัวแรงงานเองและเศรษฐกิจโดยรวม เนื่องจากในอนาคตอันใกล้ผู้สูงอายุจะเป็นกลุ่มผู้บริโภคขนาดใหญ่ การมีกำลังจับจ่ายใช้สอยจะช่วยให้เศรษฐกิจไทยเติบโตต่อไปได้

5.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต

ผลการศึกษาที่ได้แม้จะมีประโยชน์เชิงวิชาการและการกำหนดนโยบายแล้ว การศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบในระยะยาวของเงินบำนาญประเภทต่าง ๆ ต่อการตัดสินใจทำงานหรือเกษียณของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะกลุ่มที่รายได้น้อยและประกอบอาชีพในภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจำลองสถานการณ์ (policy simulation) เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายบำนาญ การจ่ายเงินสมทบ การขยายสิทธิให้กับกลุ่มประชากร ที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ รวมทั้งผลกระทบต่อฐานะทางการคลังของประเทศ การศึกษาอย่างเป็นระบบในประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นจะช่วยเพิ่มองค์ความรู้ที่จำเป็นในการส่งเสริมความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

บรรณานุกรม

- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565ก). *การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2564*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565ข). *การสำรวจภาวะการทำงานของประชากรที่วราขอาณาจักร ไตรมาสที่ 2: เมษายน-มิถุนายน 2565*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2568). *การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2567*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- Blundell, R., & MaCurdy, T. (1999). Labor supply: A review of alternative approaches. *Handbook of labor economics*, 3, 1559-1695.
- Cameron, A. C., & Trivedi, P. K. (2005). *Microeconometrics: Methods and applications*. Cambridge University Press.
- Cameron, L. A., & Cobb-Clark, D. (2008). Do coresidency and financial transfers from the children reduce the need for elderly parents to work in developing countries?. *Journal of Population Economics*, 21, 1007-1033.
- Chattopadhyay, A., Khan, J., Bloom, D. E., Sinha, D., Nayak, I., Gupta, S., Lee, J., & Perianayagam, A. (2022). Insights into labor force participation among older adults: Evidence from the longitudinal ageing study in India. *Journal of Population Ageing*, 15, 39-59.
- Chen, Z., & Park, A. (2024). Understanding the health capacity to work among older persons in rural and urban areas in the People's Republic of China. *Asian Development Review*, 41(1), 39-67.
- Coile, C., & Gruber, J. (2007). Future social security entitlements and the retirement decision. *Review of Economics and Statistics*, 89(2), 234-246.
- Cortes, G. M., & Forsythe, E. (2023). Heterogeneous labor market impacts of the COVID-19 pandemic. *ILR Review*, 76(1), 30-55.
- Chung, J. (2022). *Housing wealth, labor supply, and retirement behavior: Evidence from Korea*. (Working Paper No. 2022-5). Bank of Korea.
- Davis, O. (2021). *Employment and retirement among older workers during the COVID-19 pandemic*. Schwartz Center for Economic Policy Analysis (SCEPA), Department of Economics, the New School for Social Research.

- Davis, O. F., Quinby, L. D., Rutledge, M. S., & Wettstein, G. (2023). How did COVID-19 affect the labor force participation of older workers in the first year of the pandemic?. *Journal of Pension Economics & Finance*, 22(4), 509-523.
- Donehower, G. (2023). *Gender and the total work of older workers in Asia*. (Working Paper No. 687). Asian Development Bank.
- Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) (2024). *Labour force participation of older persons and population ageing in China: Trends, challenges and ways forward* (ESCAP Working Paper No. 2024/01). Bangkok: United Nations ESCAP.
- Faria-e-Castro, M. (2021). The COVID retirement boom. *Economic Synopses*, 25. Saint Louis MO: Federal Reserve Bank of St. Louis.
- French, E. (2005). The effects of health, wealth, and wages on labour supply and retirement behaviour. *The Review of Economic Studies*, 72(2), 395-427.
- French, E., & Jones, J. (2012). Public pensions and labor supply over the life cycle. *International Tax and Public Finance*, 19, 268-287.
- Giang, T. L., & Nguyen, T. H. D. (2016). Determinants of work decisions among older people in rural Vietnam. *Journal of Population Ageing*, 9, 289-303.
- Giang, L. T., Pham, T. H. T., & Phi, P. M. (2019). Productive activities of the older people in Vietnam. *Social Science & Medicine*, 229, 32-40.
- Giles, J., Lei, X., Wang, G., Wang, Y., & Zhao, Y. (2023). One country, two systems: Evidence on retirement patterns in China. *Journal of Pension Economics and Finance*, 22(2), 188-210.
- Goda, G. S., Jackson, E., Nicholas, L. H., & Stith, S. S. (2023). Older workers' employment and Social Security spillovers through the second year of the COVID-19 pandemic. *Journal of Pension Economics & Finance*, 22(4), 524-549.
- Gruber, J., & Wise, D. A. (Eds.). (2008). *Social security and retirement around the world*. University of Chicago Press.
- Haider, S., & Loughran, D. (2001). *Elderly labor supply: Work or play?*. (Working Paper DRU-2583). RAND Corporation.
- Honig, M., & Hanoch, G. (1980). A general model of labor-market behavior of older persons. *Social Security Bulletin*, 43(4), 29-39.

- İplikçi, Ç. (2023). *The effects of Covid-19 pandemic on employment of older workers* (Master's thesis, Bilkent University (Turkey)).
- Kaushal, N. (2014). How public pension affects elderly labor supply and well-being: Evidence from India. *World Development*, *56*, 214-225.
- Kikkawa, A., Oshio, T., Sawada, Y., Shimizutani, S., Ogawa, N., Park, A., & Sonobe, T. (2024). Health capacity to work among older persons in Asia: key findings from a regional comparative study. *Asian Development Review*, *41*(1), 5-37.
- Kikuchi, S., Kitao, S., & Mikoshiba, M. (2021). Who suffers from the COVID-19 shocks? Labor market heterogeneity and welfare consequences in Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, *59*, 101117.
- Lanchimba, C., Quisnancela, J., & Salazar Mendez, Y. (2020). The choice of elderly labor: Evidence from Ecuador. *Revista de análisis económico*, *35*(1), 75-97.
- Li, Y., & Mutchler, J. E. (2020). Older adults and the economic impact of the COVID-19 Pandemic. *Journal of Aging and Social Policy*, *32*(4-5), 477-487.
- MaCurdy, T. E. (1981). An empirical model of labor supply in a life-cycle setting. *Journal of Political Economy*, *89*(6), 1059-1085.
- McGarry, K. (2004). Health and retirement: do changes in health affect retirement expectations?. *Journal of Human Resources*, *39*(3), 624-648.
- Modigliani, F., & Brumberg, H. (1954). Utility analysis and the consumption function: An interpretation of cross-section data. In K. Kurihara (Ed.), *Post-Keynesian Economics* (pp.388-436). New Brunswick: Rutgers University Press.
- Nguyen, H. T., Liu, A. Y., & Booth, A. L. (2012). Monetary transfers from children and the labour supply of elderly parents: Evidence from Vietnam. *Journal of Development* *48*(8), 1177-1191.
- Paweenawat, S. W., & Liao, L. (2021). *Labor supply of older workers in Thailand: The role of co-residence, health, and pensions*. (ADBI Working Paper No. 1224). Asia Development Bank Institute.
- Paweenawat, S. W., & Vechbanyongratana, J. (2015). The impact of a universal allowance for older persons on labor force participation: The case of Thailand. *Population Review*, *54*(1), 53-68.

- Phuong, T. T., & Sukontamarn, P. (2024). Labour force participation and type of work older persons in Vietnam before and during COVID-19. *Journal of Demography*, 39(2), 59-87.
- United Nations. (2024). *World population prospects 2024: Summary of results*. New York: United Nations.
- United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. (2022). *Asia-Pacific report on population ageing 2022: Trends, policies and good practices regarding older persons and population ageing*. Bangkok: United Nations.
- Wattanasaovaluk, K. (2021). The economic significance of work experience for elderly employment in Thailand. *Journal of Population and Social Studies*, 29, 82-99.
- Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric analysis of cross section and panel data*. MIT Press.
- World Bank. (2016). *Live long and prosper: Aging in East Asia and Pacific*. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2021). *Aging and the labor market in Thailand*. Bangkok: World Bank Group.
- Yamane, T. (1973) *Statistics: An introductory analysis*. Harper and Row, New York.

ภาคผนวก ก.
แบบสอบถามโครงการวิจัย

แบบสอบถามโครงการวิจัยเรื่อง ‘แบบแผนการเกษียณและอุปทานแรงงานผู้สูงอายุช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในประเทศไทย’

ผู้จัดทำ รองศาสตราจารย์ ดร. ศศิวิทย์ วงษ์มณฑา ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

คำชี้แจง แบบสอบถามชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อประเมินการตัดสินใจในตลาดแรงงานของกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้ตอบแบบสอบถามต้องมีอายุตั้งแต่ 55 ปี ขึ้นไป (เกิด พ.ศ. 2512 หรือก่อนหน้านั้น) ให้ท่านทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องที่ท่านเลือก และ/หรือกรอกรายละเอียดที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

1.1 เพศ

- ชาย หญิง

1.2 ช่วงอายุ

- 55-59 ปี 60-64 ปี 65-69 ปี 70-74 ปี 75 ปีขึ้นไป

1.3 สถานภาพสมรส

- โสด สมรสแล้ว หย่าร้าง/หม้าย/แยกกันอยู่

1.4 ภูมิลำเนา

- กรุงเทพฯ ฯ และปริมณฑล ภาคกลาง (รวมภาคตะวันออก) ภาคเหนือ
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้

1.5 ท่านจบการศึกษาสูงสุดระดับใด

- ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช
 อนุปริญญา/ปวส. ปริญญาตรี สูงกว่าปริญญาตรี

1.6 คราวเรือนของท่านมีลักษณะตรงกับข้อใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- อาศัยอยู่คนเดียวลำพัง อยู่กับแฟนหรือคู่สมรส
 อยู่กับญาติพี่น้อง อยู่กับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่
 อยู่กับบุตรวัยศึกษาเล่าเรียน (อายุไม่เกิน 18 ปี) อาศัยอยู่กับผู้ที่ไม่ใช่ญาติ

1.7 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่อายุไม่เกิน 18 ปี

- ไม่มี 1 คน 2 คน 3 คนขึ้นไป

1.8 จำนวนสมาชิกครัวเรือน (รวมตัวท่าน)

- 1 คน 2 คน 3 คน 4คน 5 คนขึ้นไป

1.9 ความเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย (เลือกเพียง 1 ข้อ)

- เป็นของตนเองหรือคู่สมรส
 เป็นของพ่อแม่ตนหรือคู่สมรส
 เป็นของบุตร/เขย/สะใภ้
 เป็นของญาติพี่น้อง
 เป็นที่เช่า
 ที่หลวง/ นายจ้างให้อยู่ฟรี

ส่วนที่ 2 การทำงาน รายได้ และเงินออม

2.1 ในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (พ.ศ. 2563) โปรดระบุสถานะการทำงานของท่าน (เลือกเพียง 1 ข้อ)

- ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ
 พนักงานประจำภาคเอกชน
 พนักงาน Part-time ภาคเอกชน
 เจ้าของกิจการและมีลูกจ้าง
 ช่วยงานในครัวเรือนโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน
 ไม่ได้ทำงานเพราะตงงานหรืออยู่ระหว่างการหางาน
 เกษียณ

2.2 หากท่านเกษียณจากงานประจำหรือเข้าสู่วัยเกษียณแล้วและยังมีความต้องการทำงานอยู่ ท่านมีความสนใจงานแบบใดมากที่สุด (เลือกเพียง 1 ข้อ)

- การเกษตร/ปศุสัตว์/ประมง
 ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย
 ลูกจ้างเอกชน
 ขับรถรับจ้าง (มอเตอร์ไซด์รับจ้าง รถตุ้ แท็กซี่)
 ไม่ต้องการทำงานแล้ว

2.3 ในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ท่านได้รับผลกระทบใดมากที่สุด (เลือกเพียง 1 ข้อ)

- ยังมีงานทำ รายได้เท่าเดิม (รวมผู้เกษียณ)
- ถูกเลิกจ้าง
- ยังคงมีงานทำ แต่ถูกลดเงินเดือน
- กิจการมีรายได้ลดลง
- เลิกกิจการ/ไม่ได้ทำงานอยู่แล้ว

2.4 หลังจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 การทำงานของท่านตรงกับข้อใดมากที่สุด (เลือกเพียง 1 ข้อ)

- เกษียณจากการทำงาน/ไม่ได้ทำงานอยู่แล้ว
- กลับไปทำงานประจำตามเดิม
- กลับไปทำงานอิสระหรือธุรกิจส่วนตัวตามเดิม
- ทำงานในกิจการครอบครัว
- เปลี่ยนจากการทำงานประจำมาทำธุรกิจส่วนตัว
- เปลี่ยนจากการเป็นเจ้าของกิจการหรือธุรกิจส่วนตัวมาทำงานประจำ

2.5 อายุที่ท่านเกษียณหรือตั้งใจเกษียณ (สำหรับผู้ที่ยังทำงานอยู่) (เลือกเพียง 1 ข้อ)

- 55-59 ปี 60 ปี 61-64 ปี 65-69 ปี
- 70 ปีขึ้นไป ทำงานต่อไปเรื่อยๆ ยังไม่ทราบ

2.6 ก่อนการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 รายได้ของท่านเฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วงใด (รวมทุกแหล่งที่มา เช่น การทำงาน เกษตร การรับสวัสดิการ ดอกเบี้ย เงินโอนจากบุตรหลาน เป็นต้น แต่ไม่รวมรายได้สมาชิกครัวเรือนคนอื่น)

- ไม่เกิน 10,000 บาทต่อเดือน
- 10,000-20,000 บาทต่อเดือน
- 20,001-30,000 บาทต่อเดือน
- 30,001-40,000 บาทต่อเดือน
- 40,001-50,000 บาทต่อเดือน
- ตั้งแต่ 50,001 บาทต่อเดือนขึ้นไป

2.7 สถานการณ์โควิด-19 ส่งผลต่อรายได้ท่านแบบใด

- ไม่ได้รับผลกระทบ
- ลดลงอย่างมาก (ตั้งแต่ร้อยละ 30 ขึ้นไป)
- เพิ่มขึ้นอย่างมาก (ตั้งแต่ร้อยละ 30 ขึ้นไป)
- ลดลงไม่มากนัก (น้อยกว่าร้อยละ 30)
- เพิ่มขึ้นไม่มากนัก (น้อยกว่าร้อยละ 30)

2.8 แหล่งที่มาของรายได้ในปัจจุบัน (เลือกได้มากกว่า 1 รายการ)

☐ รายได้จากการทำงาน	☐ บำนาญของข้าราชการเกษียณ
☐ บำนาญประกันสังคม	☐ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ
☐ เบี้ยคนพิการ	☐ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ
☐ เงินโอนจากบุตรหลาน	☐ รายได้จากคู่สมรส/พี่น้อง/พ่อแม่/ญาติ
☐ รายได้จากดอกเบี้ย เงินออม หรือทรัพย์สิน	

2.9 รายได้หลักของท่านมาจากช่องทางใด (ตอบได้เพียง 1 ข้อ)

☐ รายได้จากการทำงาน	☐ บำนาญของข้าราชการเกษียณ
☐ บำนาญประกันสังคม	☐ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ
☐ เบี้ยคนพิการ	☐ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ
☐ เงินโอนจากบุตรหลาน	☐ รายได้จากคู่สมรส/พี่น้อง/พ่อแม่/ญาติ
☐ รายได้จากดอกเบี้ย เงินออม หรือทรัพย์สิน	

2.10 มูลค่าเงินออมของท่านตรงกับช่วงใด

☐ ต่ำกว่า 100,000 บาท	☐ 100,000-299,999 บาท
☐ 300,000-499,999 บาท	☐ 500,000-699,999 บาท
☐ 700,000-899,999 บาท	☐ 900,000-1,099,999 บาท
☐ 1,100,000-1,299,999 บาท	☐ 1,300,000-1,499,999 บาท
☐ 1,500,000 บาทขึ้นไป	

2.11 ใครเป็นผู้รับผิดชอบและตัดสินใจเรื่องเงินมากที่สุดในครัวเรือนของท่าน

- ตัวท่านเอง
- สมาชิกคนอื่น เช่น คู่สมรส บุตร
- ปรึกษารื้อกับสมาชิกในครัวเรือนก่อนตัดสินใจ

ส่วนที่ 3 การประเมินตนเองเกี่ยวกับการทำงานและการเกษียณ

ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อข้อความต่อไปนี้ แบ่งตัวเลือกเป็น 5 ระดับ ประกอบด้วย ไม่เห็นด้วยที่สุด (=1) ไม่เห็นด้วย (=2) ไม่แน่ใจ (=3) เห็นด้วย (=4) และเห็นด้วยที่สุด (=5)

รายการ	ไม่เห็นด้วยที่สุด	ไม่เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	เห็นด้วย	เห็นด้วยที่สุด
1. โรคโควิด-19 ทำให้ท่านอยากเลิกทำงานชั่วคราวและจะกลับมาเมื่อสถานการณ์ดีขึ้น					
2. การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ท่านต้องการที่จะเกษียณและพักผ่อน					
3. แม้ว่าอายุจะมากกว่า 60 ปี การมีสุขภาพแข็งแรงทำให้มีความต้องการทำงานอยู่					
4. การได้รับเงินโอนจากบุตรหลานทำให้ท่านเลือกที่จะทำงานลดลง					
5. หากท่านไม่ทำงานเลย จะไม่มีเงินสำหรับการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน					
6. ท่านยังมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อหารายได้เพราะยังมีหนี้สิน					
7. ท่านยังมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อหารายได้เพื่อเลี้ยงดูตนและครอบครัว					
8. ท่านยังมีความจำเป็นต้องทำงานเพื่อหารายได้เพราะไม่มีเงินออมหรือมีจำนวนน้อย					
9. การมีเงินบำนาญเหมือนข้าราชการเกษียณทำให้ท่านไม่จำเป็นต้องกังวลเรื่องเงินหลังเกษียณ					
10. การมีหนี้สินระยะยาวอย่างการผ่อนบ้าน ทำให้ท่านมีความต้องการทำงานมากขึ้น					
11. การอาศัยร่วมกันบุตรหลาน ท่านยังคงต้องการทำงานเพื่อมีรายได้ในการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่าย					
12. ท่านตัดสินใจเรื่องการทำงานหรือเกษียณโดยตัวท่านเอง ไม่ได้ปรึกษาคู่สมรสหรือบุตรหลาน					
13. หากคู่สมรสหรือคนในครอบครัวเจ็บป่วย ท่านตั้งใจจะเลิกทำงานเพื่อมาดูแล					
14. ชั่วโมงการทำงานที่ยืดหยุ่นหรือการทำงานจากที่บ้าน ทำให้ท่านต้องการทำงานมากขึ้น					
15. ท่านเชื่อว่าการเรียนรู้ทักษะเพิ่มเติมทำให้โอกาสในการทำงานของท่านเพิ่มขึ้น					
16. โรคโควิด-19 ทำให้เงินออมและทรัพย์สินลดลงมาก ท่านต้องการทำงานมากขึ้นเพื่อชดเชย					
17. ในปัจจุบันคนเราอายุยืนยาวและสุขภาพแข็งแรง เกณฑ์เกษียณทางราชการควรเพิ่มจาก 60 ปี					
18. การได้รับเบี้ยยังชีพสูงอายุจากราชการทำให้ท่านเลือกที่จะทำงานน้อยลง					

รายการ	ไม่เห็น ด้วยที่สุด	ไม่เห็น ด้วย	ไม่แน่ใจ	เห็นด้วย	เห็นด้วย ที่สุด
19. เงินโอนจากบุตรหลานเป็นแหล่งรายได้สำคัญของเมื่อท่านไม่ได้ทำงานแล้ว					
20. เมื่ออายุมากขึ้น ท่านอยากเปลี่ยนจากการทำงานแบบลูกจ้างมาทำงานค้าขายหรืออาชีพอิสระ					
21. ท่านเชื่อว่าการเรียนรู้ทักษะทางดิจิทัลช่วยให้ผู้สูงอายุหางานได้ง่ายขึ้น					
22. ท่านมีความกังวลเกี่ยวกับสุขภาพและตั้งใจเกษียณเร็วขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19					
23. ท่านเชื่อว่าการทำงานหลังอายุ 60 ปี ช่วยให้สุขภาพแข็งแรงและมีสังคมมากกว่าเพื่อหารายได้					
24. หากท่านเกษียณแล้วแต่มีสมาชิกครัวเรือนเจ็บป่วยที่มีค่าใช้จ่ายสูง ท่านจะกลับไปทำงานอีกครั้ง					

ภาคผนวก ข.

แบบฟอร์มสรุปหลักฐาน/เอกสารประกอบการนำเสนอผลิต

ต้นฉบับบทความวิจัย (Manuscript)

บทความวิจัยเรื่อง Labor supply and retirement decisions of older adults: Evidence from Thailand.
ในวารสารวิชาการในฐานข้อมูลระดับนานาชาติ *Asian Population Studies* (Accepted). Scopus Q1.

19-Jun-2025

Dear Prof Wongmonta,

Your paper entitled "Labor Supply and Retirement Decisions of Older Adults: Evidence from Thailand", submitted to *Asian Population Studies* for consideration, has now been peer reviewed. I am happy to inform you that your paper is now accepted for publication.

In striving for a more timely process of review and publication, please let us have your revised paper within four weeks of this letter.

With best wishes

Brenda Yeoh
Editor, *Asian Population Studies*

ภาคผนวก ค.
ประวัตินักวิจัย

ประวัตินักวิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร. ศศิวิฑูรย์ วงษ์มณฑา จบการศึกษาระดับปริญญาตรี (เกียรตินิยมอันดับสอง) และปริญญาโท สาขาเศรษฐศาสตร์ปริมาณวิเคราะห์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปริญญาเอก สาขาเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ จากมหาวิทยาลัยมิชิแกน ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยได้รับทุนรัฐบาลไทยตามความต้องการของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.)

ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา มีประสบการณ์สอนรายวิชาสถิติสำหรับนักเศรษฐศาสตร์ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค และวิธีวิจัยทางเศรษฐศาสตร์ สาขาวิจัยที่สนใจ ได้แก่ เศรษฐศาสตร์พัฒนาการ เศรษฐศาสตร์แรงงาน และเศรษฐศาสตร์จุลภาคประยุกต์ และเป็นผู้เขียนหนังสือวิชาการเรื่อง ‘เศรษฐมิติ: ทฤษฎีและการปฏิบัติ’ (ISBN: 978-616-616-843-3)

ผลงานวิจัยช่วงปัจจุบันที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติ

- Wongmonta, S. (2025). Labor supply and retirement decisions of older adults: Evidence from Thailand. *Asian Population Studies* (Accepted).
- Wongmonta, S. (2025). Evaluating the impact of sanitary and phytosanitary measures on agricultural trade: Evidence from Thai fruit exports to China. *The Singapore Economic Review*, 70(3), 675-693.
- Wongmonta, S. (2024). The impact of parental health shocks on child schooling and labour: Evidence from Thailand. *Asia and the Pacific Policy Studies*, 11(3), e70000 (1-15). <https://doi.org/10.1002/app5.70000>.
- Wongmonta, S. (2023). Revisiting the wage effects of vocational education and training (VET) over the life cycle: The case of Thailand. *International Journal of Educational Development*, 103 (102886).
- Wongmonta, S. (2023). Financial capability and saving behavior: Evidence from industrial workers in Thailand. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 34(2), 251-265.
- Wongmonta, S. (2023). Income shocks, borrowing constraints, and household child schooling: Evidence from rural Thailand. *Asian Development Review*, 40(1), 247-275.
- Wongmonta, S. (2022). Household consumption and home production at retirement in Thailand: Evidence from a regression discontinuity approach. *Journal of Demographic Economics*, 88(4), 563-587.